

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUTSALIN KENDİSİNİ İFŞÂ ETME ARACI OLARAK
“RÜYA”

Esra ÖZGÜVEN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Cihad KISA

İZMİR- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak “Rüya” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../....

Esra ÖZGÜVEN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak “Rüya”
Esra ÖZGÜVEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışma insanlığın varoluşundan bu yana yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan rüya ve kutsal konusunu ele almıştır. Psikolojiye ve din psikolojisine yön veren rüyalar gerek geçmişte gerekse günümüzde çarpıcılığını yitirmeyen konular arasındadır. Tüm dinlerde, kültürlerde ve mitolojide sarsılmaz bir yere sahip olan rüya olgusu özellikle modern psikoloji çalışmaları sayesinde nevrotik hastalıkların tedavi sürecinde çığır açıcı bir öneme sahip olmuştur. Modern psikoloji, rüyaların bu işlevsel fonksiyonunu elde edene kadar rüyalarla benzerlik gösteren mitlerden ve kutsal unsurundan bir hayli yarar sağlamıştır.

İnsan hayatında önemli yeri bulunan ve duyular üstü bir güce sahip olan kutsal, tezahürünü farklı bir bilinç düzeyine sahip olan düşler yoluyla ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda her iki konu üzerinde ayrı ayrı durularak özellikle rüya konusu psikanalitik bağlamda değerlendirilmiştir. Zira bu konunun çalışılma nedeni ortaya çıkan anlamların insanoğlunun yaşamına dair ne gibi etkilere yol açtığını tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca Din Psikolojisi alanında rüya ve kutsal konusunun birlikte ele alındığı çalışma yok denecek kadar azdır. Bu konunun yeterince çalışılmamasının ana nedenlerinden biri ise konunun soyut olmasından dolayı kesin ve net bulgulara ulaşılamamasıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde konunun ana hatlarını çizmek açısından öncelikle uykunun oluşumu, süreci ve faydaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra rüyanın tanımı ve mahiyetine yer verilmiş ardından rüya çeşitleri ile konuya devam edilmiştir. Rüya sembol ilişkisinin

önemi üzerinde durulmuş ve bilimsel rüya çalışmaları incelenmiştir. Psikolojide rüya çalışmaları ile birinci bölüm sonlandırılmıştır. İkinci bölümde ise kutsal, ana hatlarıyla ele alınmıştır. Kutsal konusunda önemli çalışmalarda bulunan dinler tarihçilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca dinler tarihçileri ve psikologlar arasındaki kutsal etkileşimi de ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde kutsalın rüyalar üzerindeki tezahürü çeşitli medeniyetler ve dinler temel alınarak incelenmiştir.

Sonuç olarak rüyanın tüm insanlık açısından önemli fonksiyonlara sahip olduğuna bunun yanı sıra kutsalın tezahürünü sağlayacak bir olgu olduğuna da ulaşılmıştır. Çalışmanın konusu oldukça kadim, derin ve soyut olduğundan elbette farklı bakış açılarıyla alana katkı sağlanacağını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Rüya, kutsal, arketip, tezahür, din, psikanaliz.

ABSTRACT
Master's Thesis
“Dream” as a Means of Holy's Self-Revelation
Esra ÖZGÜVEN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences Program

This study tackles the subjects of the sacred and dream which are indispensable parts of human life from existence of humanity until today. Dreams that dominate the science of the psychology and the psychology of religion are one of the topics which maintain its headiness both in the past and the future. Dream phenomenon that has a steady location on all religions, cultures and mythologies has innovative importance for the treatment processes of neurotic diseases owing to the modern psychology studies. Modern psychology benefits from myths and sanctus fact that show similarity with dreams until it acquires operational function of dreams.

The sanctus that has a supersensuous power and important place on human life reveals its manifestation with dreams that have a different consciousness level. In this sense, this study is evaluated on psychoanalytical context by dwelling on both two subjects individually. Since aim of the this study is finding out that what do senses in question cause to what sorts of effects about human. Besides, the number of studies that dream and sanctus are paired together on psychology of religion is very few. One of the main reasons for this inadequacy is that these topics are intangible and getting through to exact and clear findings is quite difficult.

This study consists of three main parts. In the first part, general information is given about organism of sleep, its process and benefits to set guidelines of the topic. Afterwards, the definition and quality of the dream is given and the topic is continued with types of dreams. Relationship between

dream and symbol is focused on and scientific studies about dreams are analyzed. The first part is ended with dream studies on the psychology. In the second part, sanctus is tackled with its guidelines. The point of views of historians of religions who have studied on sanctus are included. Also, interactions about sanctus which are between historians of religions and psychologists are tackled. Finally, in the third part, the manifestation of sanctus on the dreams is analyzed by predicating on various civilisations and religions.

As a result, these are found that the dream has important functions for all humanity and there is a phenomenon that provide manifestation of sanctus.

Keywords: Dream, holy, sacred, archetype, manifestation, religion, psychoanalysis.

KUTSALIN KENDİSİNİ İFŞÂ ETME ARACI OLARAK “RÜYA” İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	İİ
YEMİN METNİ	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT	Vİ
İÇİNDEKİLER	Vİİİ
KISALTMALAR	Xİ

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM UYKU VE RÜYA

1.1. UYKU	5
1.2. RÜYA	10
1.3. RÜYA ÇEŞİTLERİ	14
1.3.1. Fizyolojik (Biyolojik) Rüyalar	14
1.3.2. Telepatik Rüyalar	15
1.3.3. Bilinçdışı Rüyalar	16
1.3.4. Haberci Rüyalar	16
1.3.5. Amaçları Bakımından Rüyalar	17
1.3.5.1. Dengeleyici Rüyalar	17
1.3.5.2. Yaratıcı Rüyalar	17
1.3.5.3. Kehanet (Prekognitif/Prekognisyon) Rüyaları	18
1.3.5.4. Kâbus ve Karabasan	18
1.3.5.5. Lucid Rüyalar	19
1.4. RÜYA VE SEMBOL İLİŞKİSİ	20
1.5. RÜYALARLA İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALAR	33
1.6. PSİKOLOJİDE RÜYA ÇALIŞMALARI	36
1.6.1 Sigmund Freud ve Rüya	36

1.6.2 Carl Gustav Jung ve Rüya	46
1.6.3 Alfred Adler ve Rüya	54
1.6.4. Erich Fromm ve Rüya	55

İKİNCİ BÖLÜM

KUTSAL

2.1. KUTSAL TERİMİNE TANIMSAL VE KAVRAMSAL BAKIŞ	58
2.2. RUDOLF OTTO’NUN KUTSAL ANLAYIŞI	60
2.3. RUDOLF OTTO VE CARL GUSTAV JUNG’UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ	63
2.4. RUDOLF OTTO VE SIGMUND FREUD’UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ	65
2.5. MIRCEA ELIADE’NİN KUTSAL ANLAYIŞI	72
2.6. MIRCEA ELIADE VE CARL GUSTAV JUNG’UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÜYA: KUTSALA GÖTÜREN YOL

3.1. SÜMER UYGARLIĞI’NDA RÜYA	82
3.2. BABİL UYGARLIĞI’NDA RÜYA	84
3.3. ASUR UYGARLIĞI’NDA RÜYA	88
3.4. HİTİT UYGARLIĞI’NDA RÜYA	89
3.5. ANTİK MİSİR UYGARLIĞI’NDA RÜYA	90
3.6. ESKİ İRAN MEDENİYETİ’NDE RÜYA	92
3.7. ANTİK YUNAN UYGARLIĞI’NDA RÜYA	96
3.8. TÜRK MİTOLOJİSİ’NDE RÜYA	101
3.9. KIZILDERİLİ YERLİLERİ’NDE RÜYA	103
3.10. AVUSTRALYA YERLİLERİ’NDE RÜYA	104
3.11. MALEZYA SENOİ YERLİLERİ’NDE RÜYA	105
3.12. TİBET UYGARLIĞI’NDA RÜYA	107

3.13. ŞAMANİZM'DE RÜYA	108
3.14. HİNDUİZM'DE RÜYA	109
3.15. BUDİZM'DE RÜYA	110
3.16. YAHUDİLİK'TE RÜYA	112
3.17. HRİSTİYANLIK'TA RÜYA	116
3.18. İSLAMİYET'TE RÜYA	119

SONUÇ	136
KAYNAKÇA	139

KISALTMALAR

AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
İA	İslâm Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
İSAM	İslâmî Araştırmalar Merkezi
İÜİFD	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	Türk Dil Kurumu
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan için en temel fizyolojik işlevlerden biri olan uykunun içinde gerçekleşen rüya, vücudun yöneticisi olan beynin işleyişi ile alakalıdır. Ancak sadece beyin fonksiyonları rüyaların ortaya çıkmasında tek sebep değildir. Rüyalar insanın iç âlemi, duyguları ve geçmiş yaşantıları ile de ilgilidir. Bu çalışmanın konusu da insanoğlunun yaratılışından bugüne kadar süregelen ve dünya var olduğu sürece de deneyimlenmeye devam edecek olan rüyalarlardır. Bunun yanında kimi hastalıkların tedavisinde kullanılan en önemli psikolojik yöntem yine rüyaların analizleridir. İnsan yaşamında önemli bir yer bulan rüya konusu tıp, sanat, edebiyat, tarih ve din gibi alanlarda da hâkimiyet kurmuştur. Bu kadar önemli bir konu olan rüyanın din psikolojisi bağlamında yeteri kadar incelenmemesi konunun seçilmesinde büyük bir etken olmuştur.

İlk insanın doğayı ve doğadaki olayları keşfetme süreci, kendisinin ve diğer canlıların nasıl var olduğu ve diğer canlılardan ne gibi farklara sahip olduğu onu düşünmeye sevk etmiştir. Ölümden sonra ruha ne olduğu gibi sorular sormaya başlamış, yaşam ve ölüme dair konular hakkında cevap bulma arayışına girmiştir. Bu metafizik soruların cevabını her gece uyku esnasında gördüğü, yaşadığı dünyadan bambaşka bir âleme geçiş yaptığı görüntülerde yani rüyalarda bulabileceği fikrini ortaya koymuştur. İnsanoğlu bu sayede rüyaya yönelmiştir. Gece deneyimlerinin üzerinde düşünen insan, bunlar üzerinde akıl yürütmüş ve zamanla rüyalara ilahî özellikler atfetmiştir. Araştırma, rüyaların bu anlam arayışı çerçevesinde olup özellikle rüyanın kutsalla olan ilişkisi bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Konunun bir bütünlük sağlaması açısından öncelikle çalışmanın ilk bölümde uyku başlığına yer verilmiştir. Çünkü uyku olmadan rüya olmaz. Bu bölümde uykunun tanımı yapılmış, uykunun evreleri hakkında bilgiler verilmiştir. Uyku esnasında üretilen, insan için gerekli olan ve rüyanın da görülmesine katkı sağlayan hormonlardan bahsedilmiştir. Bilimsel açıdan uykunun önemi üzerinde durulmuş, uykuya dair çeşitli kültür ve dinlerin bakış açısı ele alınmıştır. Daha sonra rüyanın tanımı yapılmış çeşitli dillerde rüya kelimesinin nasıl ortaya çıktığı, ne gibi anlamları ifade ettiği anlatılmış ve rüya kelimesinin filolojik yapısından bahsedilmiştir. Buraya kadar yapılan teferruatlı anlatımların sebebi konunun mahiyetinin sağlam bir zemine

oturtulma çabasının bir ürünüdür. Rüya kavramı ve niteliği hakkında bilgiler verilerek rüya çeşitlerine geçilmiştir. Zira rüya denilince tek bir biçim akla gelmemelidir. Rüya genel bir kavramdır ancak içeriği özeldir. Bundan dolayı rüyalar çeşitli sınıflandırılmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırılmalarda kendi içinde kategorilere ayrılmıştır.

Birinci bölümdeki bir diğer ana başlık ise rüya sembol ilişkisidir. Sembolün tanımı, rüyalarda ortaya çıkış amacı, mitsel semboller, Carl Gustav Jung'un bu konuya dair temel teşkil eden eseri bağlamında ele alınmıştır. Ardından rüyalarla ilgili yapılan bilimsel çalışmalara geçilerek, bu çalışmaların geçmişten günümüze kadar nasıl bir yol kat ettiği, rüya çalışmalarının nasıl ortaya çıktığı, hangi anabilim dallarına konu olduğundan ana hatlarıyla bahsedilmiştir. Birinci bölümün sonunda psikoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalara, psikanaliz kuramının kurucu psikologları öncülüğünde yer verilmiştir. Bu bölümde özellikle Sigmund Freud'un ve Carl Gustav Jung'un rüya hakkındaki kuram ve görüşlerine daha teferruatlı bir şekilde yer verilmiştir. Çünkü Freud psikanaliz kuramın kurucusudur. Sonrasında onu psikanalitik kuramla takip eden Jung gelir. Bu iki isim psikoloji dünyasına büyük katkı sağlamış, rüya konusuyla da derinlemesine ilgilenmişlerdir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kutsala dair oldukça tafsilatlı bir inceleme yapılmıştır. Başlangıçta kutsalın kelime ve terim anlamlarına yer verilmiş, çeşitli dil ve kültürlerde ne mana ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Ardından özellikle dinler tarihçilerinin ve onlarla etkileşim hâlinde olan psikologların kutsal konusundaki görüşleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bölümün genelinde rüya ile kutsal ilişkilendirilmesi yapılmamıştır. Çünkü kutsal kavramının öncelikle enine boyuna ele alınması ve anlaşılması gerekir. Bunun sebebi ise rüyanın kutsalla olan ilişkisinin tam anlamıyla temellendirilebilmesi içindir. Bölüm içinde öncelikle kutsal konusu Rudolf Otto'nun öncülüğünde ve onun bu konuya ilişkin en temel eseri "Kutsal'a Dair" bağlamında incelenmiştir. Bu eserin çalışmada temel kaynak teşkil etmesinin sebebi rüyalarda ifşa olan kutsalın niteliğine dair yol gösterici olmasıdır. Ardından psikologlarla etkileşimi ele alınmıştır. Sonrasında Mircea Eliade'nin kutsala dair bakış açısı sunulmuş, kutsal ve profan ayrımı üzerinde durulmuş ve onun en çok önemseddiği mitler konusu incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde rüya; çeşitli uygarlıklarda, kültürlerde ve dinlerde kutsal bakış açısıyla incelenerek, kutsalın rüyalar yoluyla nasıl ifşa edildiği ortaya konulmuştur. Elbette dünya üzerinde gelmiş geçmiş bütün uygarlıkların, kültürlerin ve dinlerin bu ana başlık altında ele alınması mümkün değildir. Ancak ana hatlarıyla bir bakış açısı sunulmaya gayret edilmiş ve çalışmanın asıl özü burada işlenmiştir. Bu bölümde temel kaynak olarak kutsal kitaplardan ve mitolojik öğelerden faydalanılmıştır.

İnsanlığın en eski zamanlarından bu yana rüyalar özellikle mitoloji ve dinin, sonraki dönemlerde ise felsefe, psikiyatri ve psikolojinin ilgisini çekmeyi başaran bir konu hâline gelmiştir. Rüyaların içeriği, nasıl meydana geldiği ve ne gibi işlevlerinin olduğu her dönem ve devirde merak konusu olmuştur. Bunun yanı sıra geçmişin ve geleceğin sır perdesini aralayabilmek adına rüyalara çeşitli manalar atfedilmiştir. Şöyle ki, maddi bedeni ilgilendirmesi bakımından biyoloji ve fizyoloji; nöral süreçler bakımından da nöroloji, rüyalarla ilgilenmiştir. Bilinçdışının derinliklerini sorgulaması ve insan psikolojisinin sırlarına vakıf olması, rüyaları psikoloji ve psikiyatri alanına dâhil etmiştir. Bundan dolayı psikologlar ve psikiyatristler bu konuyla ilgili önemli araştırmalar ve çalışmalar yapmışlardır. Rüyalar, görünen dünyanın ötesindeki âlemle ilişkilendirilmesi bakımından mitoloji ve dini ilgilendiren bir alan hâline gelmiştir. Rüyaları dinî yaşamın bir parçası olarak gören teologlar ise olayı dinî açıdan ele alarak inceleme konusu hâline getirmişlerdir. Bunların yanı sıra rüya tabircileri, müneccimler, kâhinler, peygamberler, filozoflar rüyaları birer haber kaynağı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca geçmişe, şimdiye ve geleceğe dair haber, işaret ve ilham veren kaynaklar şeklinde de görülmüştür. Tüm bu sebeplerin incelenecek olması araştırmanın temel amacını oluşturmuştur.

Rüyalarla ilgili bir diğer önemli husus ise kutsalın tecrübesi için tetikleyici bir unsur olmasıdır. Rüyalar, kutsal tecrübesinin bizzat tezahür ettiği bir olay hâline de gelmektedir. Bu tecrübeye kaynaklık etmesi de araştırmanın amacını ortaya koyan faktörlerdendir.

Rüya tecrübesi birçok dinde, kültürde ve inançta derinlemesine incelenmiş, hakkında çok şey söylenmiş ve kaleme alınmıştır. Tefsir, Hadis, Tasavvuf, İslam Hukuku, Kelam, Felsefe, Tıp, Psikoloji gibi pek çok ilim dalını da ilgilendiren derin bir konu olmuştur. Müslüman, Hristiyan, Yahudi dinlerine mensup insanlar ve birçok

millet tarafından, rüya hakkında türlü görüşler ortaya atılmıştır. Bu kadar geniş bir alana sahip olan rüya konusu bu çalışmada yalnızca belli bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Genel bir rüya tanımlaması çerçevesinin yanında rüya alanında temel teşkil eden psikolog görüşlerine yer verilmiş ve rüyanın kutsalın ifşasına dair bir öge olduğu vurgusuyla sınırlandırılmıştır.

Ele alınan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yorum-bilim kullanılmıştır. Çalışma soyut bir konu üzerinde şekillenmiştir. Ayrıca disiplinler arasıdır. Bundan dolayı modern psikoloji kaynaklarının yanı sıra, psikiyatri, dinler tarihi, dünya tarihi, kutsal kitaplar ve mitoloji ile ilgili ana kaynaklardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

UYKU VE RÜYA

1.1. UYKU

İnsan, hayatının neredeyse üçte birini uykuda geçirir. Buna rağmen insanlık tarihi kadar eski olan uyku hakkında hâlâ kapsamlı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Uykunun temel amacıyla ilgili birçok araştırma yapılmış olsa da kesin bir sonuç elde edilememiş, yakın bir tarihe kadar somut açıklamalarda bulunulmamıştır. Son yıllarda gelişen teknoloji sayesinde beyin hareketlerinin elektronik ortamda gözlemlenebilmesi uyku hakkında birtakım bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.

Uyku; dış uyaranlar karşısında insan bilincinin tamamının ya da bir kısmının yitirilmesidir. Verilen tepkilerinin zayıflaması ve hayati fonksiyonların büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumudur (Parlatır, 1998: 2293). Merkezî sinir sisteminin ve bedenin dinlenmeye geçtiği, biyoritmik olarak kendiliğinden ortaya çıkan bilinçsizlik hâlidir (Bakırcıoğlu, 2012: 1072). Belli bir periyodik zamanı kapsar ve çeşitli evrelerden oluşur. Çevredeki olaylara büyük ölçüde tepkisiz kalındığı, kaslarda gevşeme ve rahatlamanın meydana geldiği, metabolizmanın yavaşladığı pozisyonudur (Masaroğulları ve Koçakgöl, 2011: 171).

Uyku tüm canlılar için enerji korunmasının, sinir sisteminin gelişiminin ve onarımının sağlandığı en temel fizyolojik ihtiyaçların başında gelir. Temelde biyolojik yapı olmak üzere, davranışsal, bilişsel ve tüm sinir sistemini de yakından ilgilendirir. İnsan sağlığı için hayatî değer taşıması bakımından, dengeli beslenmek ya da spor yapmak kadar önemli bir işleve sahiptir. Bu bakımdan vücudun yenilenmesi, metabolik ve entelektüel enerjinin korunması gibi faaliyetlerde önem arz eder.

Uyku ve uyanıklığı denetleyen merkez, omurilikte başlar. Bu merkezin büyük bölümü arka beyindedir. Beynin üst kısmı olan hipotalamusa kadar uzanır. Birbirleriyle bağlanmış nöron sisteminden oluşur ve âdeta bir ağa benzeyen yapıyı oluşturur. Bu merkezin beyin kabuğu ile tepi (implus) gönderme ve alma biçimi arasında bir ilişki bulunur. Merkezden gidip gelen tepi akımı sayesinde organizma

uyanık kalmayı başarır. İlgili merkez uyaranlara karşı kendini kapattığında tepi geçişi en aza iner ve uyku durumu başlatılmış olur (Bakırcıoğlu, 2012: 1073).

Araştırmalara göre, uykunun başlangıcı beyinde bulunan ve pineal bez olarak bilinen bölgenin melatonin hormonunu salgılamasının ardından gerçekleşir. Uyku esnasında kaslarda zararlı maddelerin oluşması durur. Uyarıların azalmasından dolayı sinir sistemi dinlenme durumuna geçer. Sindirim, solunum ve kan dolaşımı uyku hâli sırasında vücudun ağırlaşan genel durumuna uyum sağlar (Sarıkaya, 2014: 2).

Tıbbi açıdan bakıldığında sağlıklı bir uyku işlemi vücudun kimyasal ve hormonal üretim metabolizmasını düzenleyen sirkadiyen ritme de (biyolojik saat) bağlıdır. Uyku ve uyanıklıktan oluşan doğal döngü insanoğlunun en belirgin sirkadiyen ritmidir. Bu ritim, vücudun kimyasal ve hormonal üretim ve metabolizmasının gün boyu düzenlenmesini sağlar. Vücut ısı dalgalanmaları, kan basıncı, bazı hormonların salınımları da sirkadiyen bir ritim izler. Bu ritmin düzenli çalışmasını sağlayan başlıca hormonlar şunlardır:

1. Serotonin: İnsanda mutluluk, canlılık ve zindelik hissi veren hormondur. Uykunun Non-REM evresinde salgılanmaya başlar. Beyindeki serotonin miktarı azalıp, melatonin miktarı yükselmeye başladığında uykunun derinliği artar. Serotonin çeşitli enzimler tarafından melatonine dönüştürülür.

2. Melatonin: Beyindeki pineal bezde üretilen, rüya görmeye zemin hazırlayan ve uykunun gelmesini sağlayan hormondur. Doğal bir narkoz olarak bilinir. Havanın kararmasıyla veya gözlerin kapanmasıyla melatonin salgılanmasında artış gözlenmiştir.

3. Asetilkolin: Merkezî sinir sisteminde bulunan bir kimyasal ileticidir. Beyin sapında salgılanır. Uykunun Non-REM evresinden REM evresine geçişinde rol oynar. Talamusu uyarır.

4. Karbolin: Seviyesindeki artış REM uykusuna geçişe destek olur.

5. Dopamin: Hipotalamusta üretilir. REM uykusu evresinde salgılanır.

6. Nöroadrenalin: Böbreküstü bezlerinin salgıladığı bir hormondur. REM uykusu esnasında pinolin seviyesi düşüp, serotonin seviyesi artarken salgılanır. Nöroadrenalinserotonin ile birlikte rüyayı sonlandırıp, REM evresinden Non-REM evresine geçişe neden olur (Gerrig ve Zimbardo, 2014: 65-66, 141-145).

Uykunun başlamasında ve devam etmesinde beynin pek çok bölgesi aktif rol oynar. Bu esnada beyinde birtakım fonksiyonlar değişiklik arz eder. Bu değişiklikler ise uyku ve rüya ile ilgili önemli bulgulara ulaşılmasını sağlar. Yine bu değişiklikleri inceleyen metotlar, rüya ve uyku hakkında önemli bulguların elde edilmesine yardımcı olmuştur (Ağar, 2016: 41).

Uyku hakkında önemli bulgulara ulaşılmasını sağlayan ve uyku kayıtlarının saptanmasını amaçlayan birtakım aletler geliştirilmiştir. Bu aletlerin en önemlilerinden biri uyku esnasında, beyin dalgalarının biyoelektrik gerilimini saptayan elektroansefalogramdır. Elektrokülogram adı verilen alet ise göz küresi hareketlerini yazıp kaydeder. Kasların biyoelektrik gerilimini ölçmeye yarayan alet ise elektromiyogramdır. Tüm bu ölçüm incelemelerine bakılarak uyku evrelerinin ayırt edilmesi sağlanmıştır (Kaynak, 1998: 20; Köknel, 1999: 237).

Bu araştırmalar sayesinde uykuyu şu bölümlere ayırmak mümkündür:

1. Yavaş Dalga Uykusu (Non-REM): REM uykusunun aksine, göz hareketlerinin uyku esnasında yavaş oluşundan adını alan bu evreye “Non Rapid Eye Movement” denir. Non-REM uykusu gittikçe derinleşen dört farklı dönemden oluşur. I. ve II. evreye yüzeysel uyku, III. ve IV. evreye ise derin uyku (yavaş dalga uykusu) adı verilir. Non-REM I’de kişi uykuya dalar. Pek çok insan bu aşamada kendini uyanık ya da alacakaranlık içinde hisseder. Tam olarak uyuma evresi Non-REM II’de gerçekleşir. Derin uykuya ise Non-REM III ve IV’te geçilir. Non-REM IV basamağında insan kas aktiviteleri giderek yavaşladığı için bu basamakta uyandırılmak oldukça güçtür. Bu dönemlerde uyuyan kişide, komadaki hastalarda görülen “Delta Dalgaları” adı verilen yüksek voltajlı yavaş dalgalar saptanır. Bundan dolayı derin uyku esnasında uyuyan kişinin uyandırılabilmesi zordur. Uyandırma işlemi için yüksek ses tercih edilmemelidir. Kişinin ismiyle veya tanıdığı bir ses tonuyla hitap edilmesi gerekir. Ancak bu şekilde kişi uykusundan rahatça uyandırılabilir (Kasapoğlu, 2014: 49).

Yine bu bölümde göz hareketleri yavaştır. Eğer kişi uykunun bu evresinde uyandırılırsa, zihinsel işlevlerinin düşük olduğu gözlemlenir. Aynı zamanda kişi kendini yorgun ve bitkin hisseder. Bu evre gün boyu ortaya çıkan yorgunlukların ve fiziksel hasarların tedavi sürecini üstlenir. Bu dönemde görülen rüyalar çok daha az hatırlanır (Ağar, 2016: 41).

2. Hızlı Göz Hareketleri Uykusu (REM): Bu evre adını “Hızlı Göz Hareketleri” anlamına gelen “Rapid Eye Movement”dan alır. Uykunun bu döneminde gözlerde çok hızlı hareketler görülür. Bu tip hızlı göz küresi hareketlerine Non-REM evresinde rastlanmaz. REM uykusuna, aykırı (paradoksal) uyku da denir. REM uykusu, yüzdeki ve eldeki kasılmalardan anlaşılır. Uykunun bu evresinde el ve kol hareketleri durur. Kalp ritmi hızlanır, kan basıncı artar. En önemlisi, gözler, göz kapaklarının altında hareket eden bir şeyi takip edencesine hızlı bir şekilde sağa sola doğru hareket eder (Dee, 1997: 17-21).

Aktif düş görme bu evrede gerçekleşir. Eğer birey bu dönemde uyandırılırsa rüyasını tüm ayrıntılarıyla hatırlayarak anlatır. REM uykusu denilen bu evrede güçlü bir zihinsel aktivasyon görülür. Bu uyku evresinde türe özgü birtakım özelliklerin öğrenilmesi sağlanır. Bu sayede genetik hafıza programlanır. Bu dönem ruhsal dinlenmeyi sağlayan bir dönemdir. Çünkü REM uykusundan mahrum kalan bireylerde psikolojik bozukluklar daha sık gözlemlenir (Şahin ve Aşçıoğlu, 2013: 93-98).

Paradoksal ya da Non-REM uykunun bellek üzerinde pozitif rolü belgelerle kanıtlanmıştır. Birçok deney göstermiştir ki bir şeyi öğrenme sürecinden sonra gerçekleştirilen uyku, çeşitli alanlarda öğrenilmiş rollerin anısını korumaktadır (Montangero, 2016: 35).

Uykunun işlevlerinden biri de bellekteki kırılgan izleri uzun vadeli bellek anılarına dönüştürerek güçlendirmektir. Hatırlamayı destekleyen yapıların yeniden desteklenmesi söz konusudur. Hatırlama artık hipokampüse değil, korteksin yapılarına bağlıdır. Uyku esnasında olup bitenler sadece öğrenilmiş olanın düzenlenmesi değildir. Mevcut hatıralara yeni bilgilerin eklenmesi de gerçekleşir. Ayrıca kişi, özel olarak kodlanmış verilerden hareketle genel fikrî çıkarımlara da ulaşabilir (Montangero, 2016: 36).

Genel manada tespiti yapılan uyku evreleri, uyku süreci boyunca değişen aralıklarda ve sürelerde birbirini izleyerek tekrarlanır. Ancak bireylerin uykularında yaşadıkları evrelerin süreleri, sıklıkları ve aralıklarıyla ilgili genelleme yapmak mümkün değildir. Çünkü bu süreçler yaşa ve cinsiyete göre değişiklik arz eder. Her ne kadar uyku döngüsü yaşa ve kişiye göre değişiklik arz etse de muntazam ve belirli aralıklarda tekrarlanır (Kaynak, 1998: 24; Atkinson, 1995: 236; Koptagel, 1984: 265;

Yüksel N., 1995: 309-311; Köknel, 1999: 238-239). Uyku periyodik bir düzene sahiptir çünkü fizyolojik bir ihtiyaçtır (Kasapoğlu, 2014: 47). Ayrıca insan sağlığının korunması için zorunlu bir süreçtir. Özellikle beynin dinlenmesi, enerji birikimi ve onarımı için gereklidir. Uykudan sonra yeniden düzene giren insan hayatı, kişinin merkezî sinir sisteminde düzenlenme, onarılma, güçlenme, toparlanma imkânını sağlar (Köknel, 1999: 236; Karakuşçu, 1998: 47).

Eski çağlardan başlayarak insanların neden uyumaya ihtiyacı olduğu, uykudayken neler yaşandığı ve uykuda görülen rüyaların bir anlam taşıyıp taşımadığı her zaman ve her çağda merak edilmiştir. Uyku, ilkel halklar arasında ve daha gelişmiş kültür topluluklarında büyüsel bir durum olarak görülmüştür. Yaşanılan dünyanın duraklaması olarak algılanmıştır. Ruhun bedenden ayrılarak, uzak bölgeleri ve var olan dünyadan başka diyarları ziyaret edebileceği farz edilmiştir. Yine ruhun; yaşamın kökenindeki kutsal ilkelere yaklaşabilmek için, evrenin farklı boyutlarına yükselebildiği varsayılmıştır (Hall, 2011: 13).

Çin, Hint, Antik Yunan ve Eski Mısır Medeniyetleri uyku sırasında insan ruhunun ölümden sonraki yaşam durumuna geçtiğine inanmışlardır. Uykunun aslında insan bilincindeki farklı bir işleyiş biçimine evrilme türü olduğunu benimsemişlerdir. Uyku deneyimi esnasında insan, ölüm sonrası yaşam durumuyla paralel birtakım geçici tecrübeler yaşayabilir. Bu ayrıntıyı fazlaca ele alan Eski Mısırlılar ölüm sonrasında, kişinin bazı fazilet veya kabahatlerine göre cezalandırıldığını veya ödüllendirildiğini imâ eden kavramlar oluşturmuşlardır. Bu bilgiye uyku sayesinde ulaşmışlardır (Hall, 2011: 17).

Hristiyanlar uykuyu insan yaşamının zaruri ve gizemli bir unsuru olarak görmüştür. Hristiyan düşüncesine göre uykunun insanı canlandıran ve dinlendiren bir tarafı olduğu gibi karanlığı ve ölümü çağrıştıran bir yanı da vardır. Tanrı'nın yarattığı gece; kâbusların, tehlikenin, kötü güçlerin zamanıdır. Bundan dolayı Hristiyan düşüncesinde uyku, metaforik anlamlar taşır. Yahudilik'te ise uyku, ölümlle eş değer tutulur.

İslamî Düşünce'de de uyku büyük önem taşır. Uyku kelimesine karşılık olarak Kur'ân-ı Kerîm'de, sine, nu'ass, rukûd, hucû' ve subât gibi kelimeler kullanılmıştır. Bununla beraber nevm, teveffî ve leyl kelimelerinin de uyku hâli anlamına karşılık geldiği görülür. Sine; uyuklamak, kısa süreliğine uykuya dalmak

anlamındadır. Bu, nöropsikologların birinci evre olarak tanımladıkları uyku zamanına işaret eder. Nü'as, uyku bilimcilerin ikinci evre olarak tespit ettikleri ve vücudun çevresel etkilerden uzaklaştığı uyku zamanının adıdır. Rukûd, uzun süreli uyku, hücu' ise gece uykusudur. Subât; kesme anlamında olup, Rem uykusu olarak bilinen derin uykuyu tanımlar. Bu durum aslında Kur'ân-ı Kerîm'in, uykunun bilimsel olarak keşfedilmesinden çok daha önce insanlığa farklı evrelerden meydana gelen ve giderek derinleşen bir uyku sistematığının var olduğunu bildirdiğini gösterir (Sarıkaya, 2014: 3-4).

Uyku, Yunan felsefî literatürünün etkisiyle İslam Filozofları tarafından da ele alınmıştır. Kindî'ye göre uyku; ruhla yani nefisle ilgili bir durumdur. Kindî uykuyu nefsin bütün duyularını kullanmayı bırakması ve sağlıklı, normal bir canlının doğal duyularını kullanmama hâli olarak tanımlar. İbn-i Sina ise uykuyu; nefsin, duyu organlarını kendi isteğiyle kullanamaması, nefsin dış duyulardan iç duyulara yönelmesi şeklinde ifade eder. Gazzâlî'ye göre, gerçeği arama macerasında uyku, bir araç şeklinde kullanılır (Çağrı, 2008: 245). Uyku ve sonrasında uyanma hâllerinin bilincine sahip inanan insan, ölüm ve ölümden sonra yeniden dirilme gerçeğini kabul etmekte zorlanmaz.

1.2. RÜYA

İnsanoğlunun her dönemde ilgi duyduğu konulardan biri olan “rüya” kelimesi, bir kimsenin zihninden geçen hayal dizisi (Tuğlacı, 1972: 2442), uyku esnasında canlı, çarpıcı, birbirleriyle bağlantılı ya da bağlantısız görsel ve işitsel olarak algılanan görüntüler bütünü (Gürün, 1971: 129), uyku süresince duyguların eşlik ettiği bir dizi düşünce, görüntü ya da hadiselerin yaşandığı zihinsel deneyimler şeklinde tanımlanmıştır (Masaroğulları ve Koçakgöl, 2011: 148).

Birçok ortak tanımlamasına yer verilen “rüya” kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “düş, gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal; gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut” gibi anlamları karşılar (Parlatır, 1998: 1872). Uyanırken algılanan düşlemeleri de kapsayan bir anlam muhtevisiyatına da sahiptir. Bundan dolayı hayal ve tahayyül anlamlarına da gelir. Bu bağlamda uykuyla uyanıklık arasındaki durumu ifade etmek için de yakaza kavramı kullanılır.

Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi istenen şeye hayal denir (Parlatır, 1998: 963). Hayal, uyku veya uyanıklık hâlinde insana gerçekmiş gibi görünen suretlerden biridir. Ayrıca bir şeyin gerçeği zannedilen veya gerçeğine benzetilen görüntülerden ibarettir ve gerçeğin gölgesidir (Durusoy, 2008: 1). Hülya; tam olarak rüya ile uyanıklık arasında ortada kalan ruhsal durumu anlatır. Hayalin hülyadan farkı ise duyularla idrak edilen imajları saklama fonksiyonuna sahip olmasıdır. Fantezi ise gerçek dışı imgelemdir. Hayale dayalı olguları anlatmak için kullanılır (Hançerlioğlu, 1976: 142-345).

Hayal, hülya, fantezi ve rüya birbirleriyle çok yakından ilişkili süreçlermiş gibi gözükür. Ancak bunlardan rüya, bilinçdışı yapıda ortaya çıkar. Rüya dışında kalan hayal, hülya ve fantezi, birincil düşünce süreçlerinde ortaya çıktıkları için rüyadan ayrılırlar.

Arapça bir sözcük olan rüya, sözlükte “görmek” manasındaki “rü’yet” kökünden türemiş bir isimdir. “râi” ise rüyayı gören anlamına gelir. Uyku esnasında insan zihninde ortaya çıkan birtakım olay ve görüntülerin tamamını ifade eder (Çelebi, 2008: 306). Bu bakımdan da Batı Dilleri’nde ki karşılığında daha kapsamlı bir anlam yelpazesine sahiptir (Hançerlioğlu, 1976: 350).

İngilizce’de ki “dream” kelimesinin, ilk ortaya çıkış şekli; sevinç ve eğlence manasındadır. Müzik veya neşeli bir gürültü anlamına da gelir. Dilciler bu anlamın daha sonra nasıl rüya anlamına dönüştüğünden ve değişiminin nasıl gerçekleştiğinden emin değildir. Birçok bilim insanı yazılışları aynı olmasına rağmen şu an kullanılan İngilizce’de ki “dream” sözcüğünün, Eski İngilizce’de kullanılan “dream” kelimesinden farklı olduğunu düşünmektedir. Genel görüşe göre İngilizce’de ki hayal ya da uykuda gerçekleşen tecrübe anlamına gelen “dream” kelimesi Eski Norveççe kökenli bir kelime olan “draumr”dan veya Eski Almanca kökenli bir kelime olan “traum” sözcüğünden alınmadır. Bundan dolayı “dream” kelimesinin net anlamına ulaşabilmek için Kuzey Avrupa’da ki kökene bakılmalıdır. Bunlardan biri olan “draugmas” aldanma veya illüzyon anlamına gelir. Diğer bir terim olan “draugr” ise ölümler tarafından ziyaret veya hayalet manalarında kullanılır. Bazı Avrupa Dilleri’nde uyku ile rüya kelimesi aynıdır. Eski Fransızca’da rüya anlamında kullanılan “songe” kelimesinden, Latince “somnia” kelimesi türemiştir. Aslında bilinen pek çok eski kültürde rüya görmek temelde uyumakla değil

uyanmakla alakalıdır. Normal bilinçle ulaşamadığımız daha büyük, daha derin bir gerçekliğe uyanmakla ulaşılır. Rüya görme konusuna büyük önem veren ve bu konuda derin bilgiye sahip olan Eski Mısırlılar'ın kullandıkları kelimeler ve kelime yapılarında da bu durum açıkça görülebilir. Eski Mısır'da rüya anlamına gelen kelime “rswt”dir. Bu kelimenin birebir karşılığı uyanmadır. Hiyerogliflerde de resmedilen rüya çoğunlukla açık bir göz ile sembolize edilir. Venezüella'nın yerli halklarından biri olan Makiritare Kabilesi'nde rüya anlamına gelen “adekato” sözcüğü ruhun yolculuğu manasındadır. İrlandalılar ise “aisling” kelimesini rüya, hayal, şiir veya her üçü için de kullanırlar. İbranice'de “halam” kelimesi rüya görmek anlamında kullanılabildiği gibi aynı zamanda sağlığı arttırmak anlamında da kullanılır. Kızılderililer arasında rüya görmek manasına gelen “kateraswas”, kişinin kendisine iyi şans getirmesinin bir işaretidir. “Rüyayı gören” anlamında kullanılan kelime “atetshents” ise şifacı ve doktor anlamlarına gelir (Moss, 2007: 34-36).

Yukarıda verilen etimolojik köken bilgileri doğrultusunda rüyayı çok farklı şekillerde tanımlamak ve anlamlandırmak mümkündür. Terimsel olarak ifade edilecek olursa rüya; genellikle REM uykusu evresinde ve bu evrenin yanı sıra az da olsa diğer uyku evreleri esnasında da gözlenen, öykümsü imajlar, hisler ve algılar dizisidir. Rüya tanımını uykuda kurulan hayaller, bilinçdışının uyku sırasındaki sembolik dışavurumları şeklinde yapmak da mümkündür (Budak, 2009: 622).

Jean Piaget rüya terimini tanımlarken, “Rüya, tasarımlar yardımıyla dünyanın simülasyonunu oluşturur.” der (Montangero, 2016: 20). Wilhelm Wundt ise rüyayı; “Bizler rüyalarda düşünler evinde bulabileceğimiz tüm olağanüstülükleri deneyimleyebiliriz” şeklinde ifade eder (Mota-Rolim ve Araujo, 2014: 2).

Rüyayla ilgili yapılan tespitlerden biri de rüya görme sırasında “ben olma” duygusunun çok net olmasıdır. Zaman, mekân ve eylemler gündelik hayattan çok farklı olsa da benlik duygusu oldukça belirgin ve korunmuştur. Rüyadaki “benlik” duygusu çok nettir ve bu konuda en ufak bir şüphe yoktur (Çıtlak ve diğerleri, 2016: 33).

Rüya-zaman münasebeti zannedildiğinden çok daha karışıktır. Çünkü insan rüyanın içindeyken zaman algısından yoksundur. Rüya sırasında, geçmiş veya gelecek yoktur, yalnızca içinde bulunulan an vardır. Carl Gustav Jung bunu kolektif bilinçdışını açıklarken dile getirir. Bundan dolayı Jung'un kolektif bilinçdışı

yaklaşımı ile rüyalar paralellik gösterir. Rüya, gerçek yaşam gibi değildir. Rüya görme esnasında geleceğe dair planlar yapılamaz. Çünkü rüyanın geleceği bilinemez. Akıl ön sezgisel bir bilinç yapısına ulaşamaz. Bu yüzden rüya deneyimi aklın her zaman üstündedir. Bu sebeple rüyanın her bir anı, sanki son anmışçasına tasarlanmıştı (Zaimoğlu, 2011: 153).

Rüyalarda görülen semboller öncelikle rüyanın görselliğine vurgu yapar. Ancak görselliğin rüyada ortaya çıkabilmesi için daha önce insan tarafından tanınmış olması ve tecrübe edilmiş olması gerekir. Örneğin, doğuştan ya da beş yaşından önce kör olan bir kimsenin rüyasında görsel imgeler yer almaz. Çünkü kör bir insan görebilmenin ne olduğunu bilmez. Zira imgeler anılara dayanır. Bu kişilerinse görmeye dayalı hiçbir anıları bulunmaz. Rüyada görselliğin ardından işitsellik, sonrasında az da olsa koku unsurunun devreye girebildiğini yapılan araştırmalar gösterir.

Rüyaların imgesel bir dil kullanması ve bu şekilde anlamlandırılması, rüyanın Tanrı katından insanlara gönderildiğinin kanıtı niteliğindedir. İnsan rüya esnasında âdeta alıcı işlevi görür. İnsanın vazifesi Tanrı'nın ona gönderdiği mesajları doğru bir şekilde algılaması ve onu yaşamına aktarmaktır. Çünkü rüyada ortaya çıkan semboller (oneiros), gerçek bir varlığın, yani Tanrı'nın yolladığı bir mesajlardır. Bu mesajlar aklın ürettiği bir hayal değildir. Aksine aklın dışında bir gerçekliğin rüyada beliren hâlidir. Rüyanın “görmek” fiiliyle birlikte kullanılması, Grekçe'den geçen dilsel bir anlatımdır. Çünkü rüya görülür, yapılmaz. Bundan dolayı kişi rüya esnasında pasiftir ve Tanrı'nın ona takdim ettiği simgelere bağlı kalmak zorundadır (Zaimoğlu, 2011: 154).

İnsanoğlunun rüya farkındalığından bu yana rüyalara yaklaşımı ruh, beden, din ve ahlak kavramlarıyla yakın ilişki içinde olmuştur. Zaman değiştikçe bu konu hakkındaki anlayışlarda, rüyaların algılanış şekilleri de değişime uğramıştır. İlk başlarda rüyaların gelecekte haber getirdiğine inanılmış, Tanrı'nın veya şeytanın rüyalar aracılığıyla insanlarla iletişime geçtiği düşünülmüştür. İnsanlar, rüyaları “görmüşlerdir” yani rüya denilen bu mesajlar için insanlar birer araç olarak benimsenmiştir. Ancak zaman içinde insanlar, birçok şeyde olduğu gibi rüyalarını da sahiplenmişlerdir. Değişen devir, gelişen teknoloji ve insanlığın evrimi rüyaların bir dış etkene bağlı olmaktan çok, insanın kendi içsel dinamikleriyle alakalı olduğu

düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Rüyalar artık doğüstü değil insanî olarak ele alınır olmuştur.

Uzun soluklu ve ehemmiyet arz eden geçmişe sahipliğiyle bilinen rüyalar, indirgemeci bir bakış açısından ziyade tarihsel deneyimlerle birlikte ortaya konulmuştur. Günümüz çalışmalarıyla harmanlanarak hem bilimsel hem mistik hem de dinî bir boyut kazanma yolunda ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

Zira Freud, bu konu hakkında şöyle demiştir:

Rüyaların önceden haber verme özelliği ve geleceği bildirme gücü üzerine tartışmalar bitmiş değildir. Bu yaklaşımın hiçbir zaman bir sınırı yoktur. İnsan var oldukça ve kültürel değer farkları devam ettiği sürece rüya insanın gündeminde her zaman kalacaktır (Freud, 2012: 59).

1.3. RÜYA ÇEŞİTLERİ

Rüyaların ortaya çıkışları farklı özellikler taşır. Her ne kadar ilk bakışta rüyalar arasında bir ayrım yokmuş gibi gözükse de araştırmalara göre rüyaların ortaya çıkış şekilleri ve içerikleri açısından farklı özellikler gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu da rüyaların sınıflandırılmasının gerekliliğini ortaya koyar. Bu bölümde rüya türleri genel bir çerçevede şu şekilde tasnif edilmiştir:

1.3.1. Fizyolojik (Biyolojik) Rüyalar

Kaynağı beden olan bu rüyalar, bedenin değişimlerinden etkilenecek ortaya çıkarlar. Bedende oluşan her bir işlev her bir oluş bilinçdışıyla ilgidir. İşlevlerdeki bir aksaklık, fiziki bedene de bilinçdışına da bir mesaj yollar. Örneğin, çok fazla yemek yenilen bir akşam görülen rüyalar bir hayli rahatsız edicidir. Eğer yemekten sonra yemeğin hazmedilmesi için gereken süre geçirilmemiş ve yemek sonrası hemen uyku gerçekleşmişse kişi kâbus görmeye başlar. Bu bedenin rahatsızlığını rüyalar yoluyla dışarı vurma çabasıdır. Bu durumda beden “Sakın bir daha bu şekilde ağır yemekler yeme” mesajını kâbus diliyle verir. Ayrıca etkileyici bir uyarı yollayarak gıda girişini düzene sokmaya çalışır (Yücesoy, 2001: 52).

Yapılan araştırmalar, yatış pozisyonundaki değişikliğin, kokuların ve su sesi gibi beş duyuya hitap eden uyaranların, rüyaları etkilediğini ortaya çıkartmıştır. Rüyalar konusunda dikkat çekici çalışmaları bulunan K. Dunlep'e göre; uyku esnasında gece üşüyen bir insan rüyasında kendini çıplak bir vaziyette görür. Ayrıca düşme ve kayma rüyalarının da insan bedenindeki bazı kasların büzülüp gevşemesinden ileri geldiği tespit edilmiştir. L.H.V. Horton'da rüya esnasında beş duyuya hitap eden izlenimlerin yanlış yorumlandığı kanısını taşır. Örneğin, kulağında rahatsızlığı bulunan bir kimsenin bu rahatsızlığından dolayı kafasının içinde bir takım sesler oluşur. Rahatsızlığı olan bu kimse rüyasında sık aralıklarla gök gürültüleri duyar (Balkış Baymur, 2017: 217).

1.3.2. Telepatik Rüyalar

İnsanlar arasında sıkı bir bağ olduğunu gösteren ve bunu bir nevi kanıtlayan rüyalardır. Bu rüyaların ortaya çıkması basit günlük kaygı durumlarından kaynaklanabildiği gibi gelecekte vuku bulacak bir olayı da açığa çıkarabilir (Schimmel, 1999: 16).

Bu tip rüyalar insanlardan alınan enerjilerle oluşur. Oldukça şaşırtıcı ve etkileyicidirler. Düşünce ve imajinasyonların etkileriyle ortaya çıkan telepatik algılamalardır. nk bu rüyalarda bir idrak hâli söz konusudur. Çoğu zaman kişi rüya içinde rüyada olduğunun farkındadır. Örneğin, kişinin uzun zamandır görmediği bir yakını, bir gece rüyada görülebilir. Ertesi gün ise onunla karşılaşılır veya kendisinden haber alınabilir. Bunu tesadüf olarak değerlendirmemek gerekir. İnsan bilinci alıcı bir durumdadır. rnekte görüldüğü gibi bir duygu veya bir enerji aktarımı vardır. Telepatik bir irtibat söz konusudur. Rüyadaki olayın içeriğini kavramak her zaman mümkün olmayabilir. Ancak daha sonra olayın içinde yaşarken bunu hatırlar ve bir senteze gidilir. nemli olan da bu karşılaştırmayı varlığın yani kişinin kendisinin yapabilmesidir (Yücesoy, 2001: 56)

1.3.3. Bilinçdışı Rüyalalar

“Yapıcı rüyalar” veya “psikolojik rüyalar” da denilen rüyalardır. Bu rüyalar; hislerin uyarılması, bilinçdışı birikintiler ve içgüdüsel unsurlar sebebiyle görülür. Gündelik hayatta deneyimlenen çeşitli duygu durum değişikliklerinden, kişisel arzu ve tutkulardan dolayı ortaya çıkarlar (Yücesoy, 2001: 60).

İnsanlar uyanırken sorunlarını kontrol etmez, onları düşünmez, vicdan azabı ya da pişmanlık duymazlar. İnsanların büyük bir çoğunluğu günlük yaşamında bunları bastırabilir ve göğüsleyebilir. Bu gibi durumlarda çeşitli bahanelerle vicdanlarının sesine kulak asmazlar. Yaşanan olayları belli bir mantık kılıfına sokup kendilerince akla uygun hâle getirirler. Ancak karmaşık ve enerjisi yoğun olan bu içerikler bir şekilde ortaya çıkmak ve görevini yerine getirmek ister. En sonunda tüm bu yaşananlar rüyalar şeklinde bilince yansır. Bu tür rüyalar; anlaşılması güç, saçma ya da karışık sahne ve imajlar tarzında sembolleşebilir (Yücesoy, 2001: 61).

Alfred Adler gibi bazı psikologlar da çözülmemiş problemlerin ve bazı beklentilerin rüyalarda sık sık yer aldığını ve bu problemlerin çoğu zaman sembolik olarak ifade bulunduğunu ileri sürerler. Örneğin; önemli bir karar verme durumunda olan bir insan, rüyasında kendisini imtihan kapısında görebilir, kuvvetli bir düşman, ağabeyi şekline bürünebilir, beklenen bir tehlike ise uçuruma düşme rüyalarına yol açabilir. Gestalt psikologları da rüyaları bu görüşe yakın bir şekilde açıklarlar. Sonuçlanmamış bir işin bir psişik gerilim yarattığını, bu gerilimin de insanı bu durumdan kurtulmaya doğru uyardığını ileri sürerler (Balkış Baymur, 2017: 218).

1.3.4. Haberci Rüyalalar

Henüz gerçekleşmemiş ancak rüya görüldükten sonra olayların gerçekleştiği rüyalara denir. Bu tür rüyaların gelecekte haber verme özelliği vardır. Tarih böylesi rüyalarla doludur. Örneğin, bazı insanlar rüyalarında yakın bir zamanda deprem olacağını ya da yakınlarından birinin öleceğini görebilirler. Haberci rüyalar, rüya türleri arasında ele alınsa da bilim adamlarınca eleştiriye tâbi tutulmuştur. Çünkü bu tür bir rüya görüldüğünde sadece doğru çıkan rüyaların hesaba katıldığı, doğru çıkmayanların ise görmezlikten gelindiği şeklinde yanlış bir tutum takınıldığı

belirtilmiştir (Kasapoğlu, 2016: 37). Ancak diğer bilim insanlarının ve psikologların aksine, bu konuyla ilgili Carl Gustav Jung farklı bir bakış açısı sunar. Jung'a göre insanlar gelecekte yaşayacakları olaylarla ilgili kesin haber niteliği taşıyan rüyalar görür. Bu tip rüyaları her insan farkında olsun ya da olmasın yaşamı boyunca en az bir defa görmüştür. Jung'un bu rüya türüne örnek teşkil edebilecek yaşanmış bir hikâyesi vardır. Bu, dağcılığı tutku hâline getirmiş bir arkadaşının rüyasıdır. Kendisine rüyasını anlatan arkadaşının, rüyasında gördüğü sembollerin anlamlarını açıklayan Jung, arkadaşının başına gelebilecek olayları kendisine açık açık dile getiremez. Fakat Jung, arkadaşına başka bir biçimde dağlara gitmemesini ve bu tutkusundan vazgeçmesini tavsiye eder. Jung'un yakın arkadaşı bu tutkusundan vazgeçmeyeceğini söyleyince, Jung ona dağlara asla yalnız gitmemesini tavsiye eder. Ancak Jung birkaç ay sonra arkadaşının bir tırmanış esnasında dağdan düşerek öldüğünü üzüntü içinde anlatır (Çetin, 2010: 260).

1.3.5. Amaçları Bakımından Rüyalar

1.3.5.1. Dengeleyici Rüyalar

İnsanın ruh hâlini dengeye ulaştırmayı amaçlayan rüyalarlardır. Araştırmalar rüyaların kişinin günlük davranışlarını ve duygularını etkilemekte olduğunu ortaya koyar. REM uykusunda görülen rüyalar ise tedavi edici özelliğe sahiptir. Rüyaların bir başka etkisi de unutmaya yardımcı olmasıdır. Francis Crick ve Graeme Mitchison'a göre rüyaların en önemli amacı, insan beynindeki gereksiz ve zararlı birtakım bağlantıları yok etmektir. Rüyaların büyük çoğunluğunun hatırlanmama sebebi de bu ters öğrenme mekanizmasından kaynaklanır (Paçacı, 2016: 106).

1.3.5.2. Yaratıcı Rüyalar

Rüyalar insanların yaratıcılığını harekete geçirmekte ve bireylere orijinal fikirler ilham etmektedir. Birçok bilim adamı, kâşif, yazar, sanatçı rüyalar sayesinde çok sayıda icat ve sanat eseri ortaya koymuşlardır.

Kimyager ve mucit olan Dmitriy Mendeleyev periyodik sistemi ilk kez rüyasında görmüştür. Amerikalı makine mühendisi Elias Howe'un dikiş iğnesini ve dikiş makinasını icadı rüyası sayesinde gerçekleşmiştir. Salvador Dali, uykuya, elinde bir kaşıkla daldığını, bilincini kaybettiği ve rüyalarını gördüğü zaman, elinden düşen kaşığın sesi ile uyandığını, rüyası zihninde tazeyken onları resmettiğini, tablolarını âdeta bir rüya ortamındaymış gibi kurguladığını ve sürrealizmin bu şekilde ortaya çıktığını açıklamıştır. Evliya Çelebi gördüğü bir rüyanın ardından seyahatlerine başlamış, dünyaca ünlü eseri Seyahatnâme'yi kaleme almıştır. Jonathan Livingston'un Martı kitabı, Stephenie Meyer'in Alacakaranlık kitap serisi, Stephan King'in eserleri rüyalarından ilham alınarak yazılan pek çok eserden sadece birkaçıdır. Dante oğlunun rüyasına girerek, İlahi Komedya'daki kayıp şarkıların yerini bildirmiş ve eser bu şekilde günümüze ulaşmıştır. Ünlü besteci Saadettin Kaynak, bir gün sabah namazının ardından uykuya dalar. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Muhteşem bir duygu seliyle, "Muhabbet Bağına Girdim Bu Gece" isimli eserini yazar. Dünyaca ünlü bir yönetmen olan Andrey Tarkovsky, filmlerindeki olayları gerçek mantık kuralları çerçevesinde değil, rüya mantığı ile ele almıştır (Çıtlak ve diğerleri, 2016: 35-38).

1.3.5.3. Kehanet (Prekognitif/Prekognisyon) Rüyaları

Kehanet rüyaları, geleceğe ilişkin rüyalarlardır. Çoğu zaman sembollere dayalı olarak görülür. Bu tür rüyaların kehanet içerikli olduğunun anlaşılabilmesi için rüya görüldükten sonra gerçek hayatta vuku bulması gerekir. Jung bu rüyalarda psikik enerjinin öneminden bahseder. Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Peygamber'in rüyası, Kitab-ı Mukaddes'te Firavun'un rüyası bu tür rüyalara birkaç örnektir.

1.3.5.4. Kâbus ve Karabasan

Uyurken kişiye güçlü bir duygusal rahatsızlık veren rüyalara kâbus denir. Kâbuslar REM uykularında ortaya çıkar. Ve çoğu zaman gecenin ikinci yarısında görülür. Bu rüyalar sıra dışıdır. Sıklıkları kişiye ve kişinin psikolojik durumuna göre değişiklik gösterir. Depresyon ve travma sonrası patolojik durumlar çoğu zaman

kabusların görülme sıklığını arttırır. Ruhsal patolojisi olmayan insanlar da kâbus görür. Kâbusların ortaya çıkması; bireyin korku veren anılarına ve geçici ya da nispeten kalıcı nedenlerle duygu yükünün artış göstermesine bağlıdır (Montangero, 2016: 91-92).

Karabasan ise beynin daha yavaş çalıştığı uyku evresinde (Evre 4) ve özellikle gecenin başlangıcında ortaya çıkar. Karabasan yaşayan kişi genelde hırıltı çıkarır. Kâbus sırasında olup bitenin aksine bir süre zihin karışıklığı yaşar. Uyku ile uyanıklık arasında gidip gelir. Düşsel içerikler kâbusa göre daha az ayrıntılıdır (Montangero, 2016: 92).

Psikolog Ross Levin, kişinin stres seviyesi yükseldiğinde kötü rüyalar ve kâbuslar görmeye başladığını, rüyaların bir şekilde stres seviyesinin tehlikeli yükselişi karşısında uyarıcı vazifesi gördüğünü söyler. Kötü rüyalar, bu sayede beynin kimyasal işleyişini etkileyerek stres seviyesini azaltır. Rüyalar duygusal termostat olarak görev yapar. Ayrıca ruhsal durum ve dengeyi düzene sokmakta, duyguları ve hisleri ayarlamaktadır. Bu düşünce çerçevesinde kötü rüyaların bile oldukça yararlı bir amaca hizmet ettiği sonucuna ulaşılır (Çıtlak ve diğerleri, 2016: 9).

1.3.5.5. Lucid Rüyalar

En basit hâliyle lucid rüya, rüya görme esnasında görülen rüyanın farkında olma durumudur. Bilimsel olarak araştırılıp gerçekliği kanıtlanmış bir rüya türüdür. Kişi rüyada olduğunun farkında olsa da diğer rüya türlerinde olduğu gibi rüyada yaşanan olaylar gerçekmiş gibi algılanır. Lucid rüyalar genellikle alınan bir takım eğitimle gerçekleşir (Paçacı, 2016: 107). Ancak bilim adamları insanların bu rüyalarla fazla haşır neşir olmamaları gerektiğinin de altını çizer. Çünkü sık sık lucid rüyaya yatan birey, rüya ile gerçek hayat arasındaki algıyı yavaş yavaş kaybetmeye başlar. Bu da bireyin akıl sağlığını etkiler hatta ileri düzeyde şizofreniye yol açar.

1.4. RÜYA VE SEMBOL İLİŞKİSİ

İnsan anlayışının sınırlarının ötesinde sayısız pek çok şey bulunur. Bunlardan tanımlanamayan veya tam idrak edilemeyen kavramları temsil etmek amacıyla simge, sembol ve işaretler kullanılır (Jung, 2009: 21). Evrenle insanın iç içe oluşunu ortaya çıkaran bu simge, sembol ve işaretler insan için yeni bir dağarcık oluşturur. Yazılı ya da görsel bir dilin parçası olan işaret; yüklendiği dilin anlamını doğrudan dile getirir. Bu işaret, bir şirketin piyasaya sunduğu ürünle ilgili olabildiği gibi, yolda ilerlerken görülen bir levhadaki uyarıcı da olabilir. İşaret, insana o anda önem taşıyan basit bir mesaj iletir (Wilkinson, 2011: 6-7).

Simge; bir fikri temsil eden görsel bir imge ya da işarettir. Evrensel bir gerçekliğin daha derin bir göstergesidir. Simgeler yaşamı zenginleştirir. Başlangıçta simgeler, evren, doğum, ölüm, yenilenme gibi şeylerle ilişkilendirilmiştir. Psikanalizin ortaya çıkışı ile düşünce ve nesnelerin, ruhsal ve psikolojik ihtiyaçlar açısından incelenmesi için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra kadim ve arketipsel simgeler evrenin ve insanın kozmosla olan ilişkisi ile bağlantılıdır (Wilkinson, 2011: 6-7). Dinlerin sembolik dili ve simgesel anlatımları tercih etme sebebi budur. Kullanılan sembollerin, bilinçli bir şekilde kullanılıyor olması, psikolojik bir gerçekliktir (Jung, 2009: 21).

Sembol; en temel anlamıyla, duyularla anlatılamayan, bir şeyi açıkça ortaya koyan, somut nesne, obje veya işaretlerdir. Sembollerin kullanılması insan hayatı için bir zenginlik kaynağıdır. Bu zenginliğin, nesnelerin gerçekliğinin dışında daha derin konulara temas ettiği fark edildiğinde, daha çok bilinçlenme gerçekleşir. Örneğin, sıradan bir merdiven normalde araç olarak kullanılır. Ancak bu kullanımının dışında eğer merdivene sembolik bir ifade yüklenirse, bu öz farkındalığa ya da daha üst düzey bir gerçeğe doğru insanın ruhsal yükselişini temsil eder. Nesnelere bu şekilde sembolik anlamlar yüklemek, insanın gündelik yaşamının yanı sıra evrensel gerçekliklere ilişkin farkındalığının gelişmesini de sağlar (Wilkinson, 2011: 9). İnsanoğlu nerede yaşarsa yaşasın eğer isterse simgelerle kuşatıldığını rahatlıkla görebilir. Bu zengin imge kaynağı çevrede yer alan çoğu şeyin özündeki derin gerçekliğin görülmesi konusunda farkındalık sağlar. Özellikle yaşamın felsefi ve

metafizik yanıyla ilgili olanlar için semboller kişiye son derece zengin ve doyurucu bir dünya sunar.

Rüyaların sembolik yanı, insanlık tarafından uzun zamandır bilinen bir gerçektir. İnsan kendiliğinden ve bilinçsiz olarak rüyalarda semboller üretir. Bu noktayı kavrayabilmek hiç kolay değildir. Çünkü insanın algılayabilme potansiyeli duyularının sayısı ve niteliğiyle sınırlıdır. İnsanın gerçeği algılayışında, gerçeğin, gerçeklik alanından ruhsal alana geçirildiği sırada, bilinçdışına doğru evrilen bir yön vardır. Ruhun içinde bunlar, oluşu ve yapısı bilinmeyen psişik olgulara dönüşür. Bu sebeple her yaşantı çok sayıda bilinmez faktörü de içerir. Aslında tüm somut nesneler, maddenin gerçek doğası anlaşılmadığı için, tam bilinir olmaktan uzaktır. Üstelik belirli olgular da vardır ki bilinçle algılanamazlar. Bu olgular bilinçlilik eşiğinin altında kalmışlardır. Daha sonra anlık bir sezgiyle ile veya yoğun düşünceyle fark edilebilir. Ancak insan için hayatı anlamı olan her oluş, rüyalarda, rasyonel düşünceyle olmasa da sembolik bir dil şeklinde ya da sembolik bir resim olarak çözümlenir (Jung, 2009: 23). Örneğin; rüyada kovalanmak ya da düşmek, bireyin büyümesi, yetişkin yaşamın sorumluluklarıyla yüzleşmesi ve bununla birlikte gelen korkular olarak ifade edilir. Rüya sembolizmi yalnızca psikanalizde bilinçdışının yansıması olarak görülmez. Birçok topluluk rüyaların ne derece önemli olduğunu ve sembollerle ifade bulduğunun önemini kabul etmiştir. Malezyalı yerli bir kabile olan Senoiler, rüya sembolizminin önemine inanmış bir topluluktur. Uyanıkken yaşadıkları korkuları çözümlemek için, rüya görürken sembolik korkularla yüzleşecek şekilde kendilerini eğitmişlerdir (Wilkinson, 2011: 10-11).

Bilincin bilinçdışı arka planını deneysel olarak araştıran ilk psikolog Sigmund Freud'dur. Freud, rüyaların tesadüfen görülmediğini, bilinçli düşüncelerle veya sorunlarla alakalı olduğunu öne sürmüştür. Onun bu varsayımı dayanaksız değildir. Tam tersine nörologların, özellikle de Pierre Janet'nin elde ettiği nörotik belirtilerin herhangi bir bilinçli deneyimle ilişkili olduğu fikrine dayanmıştır. Çalışmaların ilerleyen aşamalarında Freud ve Josef Breuer nörotik belirtilerin, histerinin, kimi ağrı çeşitlerinin, anormal davranışların aslında simgesel anlamlara sahip olduğunu fark etmişlerdir. Bu belirtiler, aynı rüyalarda olduğu gibi bilinçdışının dışavurum biçimleridir ve bundan dolayı simgeseldir. Örneğin, ruhsal baskı altında bulunan biri bacaklarındaki felçten yakınıyor ve bu sebeple yürüyemez. Başka bir kişi yediklerini

kusar, çünkü hayatında tatsız bir olay yaşamıştır ve bu olayı sindiremez (Jung, 2009: 25). Ancak buna benzer dışavurumlar rüyalarda kendilerini daha çok ve daha sık gösterirler.

Rüya yaşamının çoğu, simgelerin olduğu bir zemindir. Bu simgelerin varlığı rüyaların anlaşılmasını zorlaştırır. Çünkü rüya bilinçle ifade edilen bir hikâyeden tamamen farklıdır. Gündelik hayatta ne anlatılmak istenildiği önceden düşünülüp tasarlanır, en etkili ifade biçimi seçilir. Anlatılan her şeyin mantığa uygun bir sırada olmasına gayret edilir. Anlatımda bütün belirsizliklerden kaçınılır. Rüyalar ise çok farklı düzenlenmiştir. Gülünç ve çelişkili simgelere rastlanır. Birtakım semboller rüya gören kişiyi zorlar. Normal zaman algısı tamamen yitirilir. Alışlageldik şeyler bile şaşırtıcı hatta tehdit edici bir görüntü hâline dönüşebilir (Jung, 2009: 39).

İnsanların gördükleri pek çok rüya içeriğinde ilkel varsayımlara, mitlere ve dinsel ayinlere benzerlik gösteren tasvirler ve çağrışımlar bulunur. Bu tip rüya imajınasyonlarına Freud “arkaik kalıntılar” adını vermiştir. Verilen bu ad, “insan ruhunda tarihsel gelişmeye direnerek hayatta kalabilmiş ruhsal unsurlar” anlamını taşır. Ancak Freud’un bu tanımlamasını Carl Gustav Jung reddeder. Çünkü Freud bilinçdışını, bilincin bir takıntısı olarak ele alır. Jung’a göre bu tarz çağrışım ve imgeler, bilinçdışının oldukça önemli bir bölümünü oluşturur. Jung, dünyanın her yerinde ve her bireyde bu imgelerin, kişinin rüyalarında görebileceğini ortaya çıkarmıştır. Jung’a göre bunlar asla cansız ve anlamsız artık ya da kalıntılar değil, aksine çok canlı, tesirli ve tarihsel özelliklerinden dolayı oldukça kıymetli unsurlardır. Bu imgeler bireyin bilinçli bir şekilde, soyut ifade yöntemiyle, oldukça ilkel ancak bir o kadar renkli ve sanatkârane bir anlatım metodu sayesinde bireyle arasında köprü vazifesi görür. Bu tarihsel çağrışımlar âdeta bilincin akılcı dünyasıyla dürtülerin dünyası arasında bir bağlantı zinciri gibidir. İnsanoğlunun denetim altında tuttuğu düşünceleri ile rüya imgelerinin arasında belirgin bir ayrılık vardır. Doğal ve arkaik yaşamdan uzaklaşmış medeni insan, yaşamı süresince birçok fikrin duygusal enerjisini yitirmiştir. Bundan dolayı duygusal tepkiler, yitik bir hâl almıştır. Gerçek hayatta yer bulamayan bu tasavvurların, birey davranışlarını değiştirebilmesi için daha kuvvetli bir şekilde etki etmesi gerekir. “Rüya Dili” bu etkiye sahiptir. Rüyanın sembolleri, bireyin dikkatini çeker ve ona farklı bir bakış açısı sunar (Jung, 2009: 47-49). Ruhsal ve fizyolojik sağlık için, bilinçdışı ile bilincin birbirine bağlı olarak

işleyebilmeleri gerekir. Birbirlerinden ayrılıp koptuklarında ruhsal bozulma ortaya çıkar. Rüya sembolleri bu yüzden, dürtüsel olanın, ruhun akılcı yanına çıkarılmasında en önemli haber taşıyıcılarıdır. Sembolleri yorumlamak, dürtülerin unutulmuş dilini yeniden anlamayı öğrenen bilinci zenginleştirir (Jung, 2009: 52).

Birçok sembol, nitelikleri ve kökenleri bakımından bireysel değil, aynı zamanda kolektiftir. En başta dinsel imgeler bu türe girer. İnananlara göre bunlar semavi kökenlidir. İnsan kaynaklı olmayan bu semboller insanlığa açıklanmıştır. Kuşkucular, bunların uydurulmuş olduklarını, dinsel sembollerin, kavramların, yüzyıllar süren titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu düşünürler. Geçekteyse bunlar kolektif tasarımlardır. İnsanların en eski rüyalarına ve yaratıcı fantezilerine dayanırlar. Yani bu imgeler anlık tezahürlerdir, kesinlikle istemekle uydurulmuş şeyler değildirler (Jung, 2009: 55).

Bunların yanı sıra bir de arketipler vardır. Arketipler; insan ruhunda doğuştan gelen bir aktarım gibi görünen ruhsal biçimlerdir. İnsan ruhunun tarihten yoksun olmadığını gösteren bir üründür. Deneyimli bir ruh bilimci, modern insanların rüyalarıyla ilkel insanların ruhlarına ait olan kolektif imgeleri ve mitolojik motifleri arasında benzer analogileri tanıyabilir. Arketipler yalnızca belli bir mitolojik imge olarak tanımlanamaz. Çünkü onlar nesilden nesile aktarılan sembollerdir. Bu temsili resimlerin, temel yapıları değişmez. Ancak rüyalarındaki ayrıntılarda çok büyük farklılıklar gösterebilir. Arketipler bilinçli tasavvurlar değildir. Eğer bilinçli semboller olsalardı, rüyalarda ne anlama geldikleri kolaylıkla anlaşılırdı (Jung, 2009: 67). Arketipler kendilerine has bir enerjiyi bünyelerinde barındırır. Bu enerjileri sayesinde büyüsel bir form içinde algılanır. Bu özellik kişisel komplekslerde de görülür. Tıpkı arketiplerin bireysel öyküleri olduğu gibi, kolektif kompleksler de arketipsel hikâyelere sahiptir. Ama kişisel kompleksler kişisel bir tutumdan başka bir şey üretemezken, arketipler; tarih boyunca ortaya çıkmış tüm milletlerin efsanelerini, dinlerini, dinsel öğretilerini ve felsefelerinin ortaya çıkmasını sağlar (Jung, 2009: 79).

Bir bilim olarak psikolojinin henüz başlarında bulunduğu yıllarda rüyaların oldukça önemli olduğu fark edilmiştir. Ancak bazı öncü psikologlar rüyaların, anlatır gibi göründükleri şeyi anlatmadıkları görüşünü benimsemişlerdir. Bu psikologlar rüyalarda görülen resimler ve sembolleri, bilincin bastırılmış içeriğinin görünür hâle

geldiği tuhaf biçimlere indirgemişlerdir. Böylelikle bir rüyanın görünüşteki anlatımından başka bir anlam taşıdığı görüşünü kabul etmişlerdir. Ancak Jung bu görüşleri reddetmiştir. Ona göre rüya doğal ve normal bir şeydir, aslında olduğundan başka bir şey de ifade etmez. Jung; Talmud'un bu konuda; "Rüya, kendi kendisinin yorumudur" sözüne de dikkat çekmiştir. Jung'a göre anlam kargaşası rüya içeriklerinin sembolik olmasından, bu yüzden de bir anlamdan daha fazla anlam içermesinden ileri gelir. Semboller, bireyin bilinçli akılla kavrayamadığı bir yönünü gösterir. Bunlar ya bilinçdışı ya da en azından tam bilinç dâhilinde olmayan bir şeylerle ilgilidir (Jung, 2009: 90).

Rüyaların sembol oluşturuşu işlevi, insan ruhunu, daha önce hiç bulunmadığı, ileri, ayrıntılı, yükselmiş bilince; eleştirel bir bakış ve incelemeye maruz kalmadan getirebilme girişimidir. Kadim zamanlarda insanın bütün kişiliği bu esas ruhtan ibarettir. Bilinç geliştikçe bilinçli ruh, ilkel psişik enerjinin bir kısmıyla bağlantısını kaybetmiştir. Bilinçli ruh eski ruhu hiç tanımamıştır. Çünkü aslında kendisinin farkında olabilecek tek şey olan eski ruh, ayrıntılı ve gelişmiş bir bilincin gelişimi sırasında gözden uzaklaştırılmıştır.

Buna karşılık, bilinçdışı, eski ruhun unsurları olan ilkel bazı belirtileri saklamıştır. Rüya sembolleri daima, bilinçdışı ruhu kendi gelişimi sırasında terk etmiş olduğu ne varsa geri getirmeye çalışır gibi bu özelliklere ilişkin bildirimler verir. Tıpkı embriyonun gelişimi esnasında tarih öncesini yinelediği gibi, ruh da birçok tarih öncesi aşamalardan geçerek gelişir. Rüyaların ana görevi, bu tarih öncesi ve aynı zamanda çocuksu anlamı uyandırmaktır. Böyle anımsamaların bazı durumlarda dikkati çeken iyileştirici bir gücü vardır. Bunu Freud uzun zaman önce keşfetmiştir. Onun gözlemi, çocukluk anılarındaki bir boşluğun gerçek bir yitim anlamına geldiği ve onun yeniden keşfinin yaşamda bir gelişim ve huzur sağladığı görüşünü ispat eder niteliktedir (Jung, 2009: 98-99).

İnsanlığın kadim hikâyesi bugün, eski insanlardan kalan sembolik resimler ve mitlerle yeniden keşfedilmiştir. Arkeologların bulduğu heykeller, resimler, tapınaklar, eski inançlardan haber veren diller ve semboller, insanlık için anlaşılabilir kavramlara tercüme edilmiştir. Filologlar ve din bilimciler tarafından aydınlığa çıkarılan bu miras, kültür antropologlarınca yaşama geçirilmiştir. Modern dünyada bile, medeniyetin kıyısında yaşayan küçük kabile topluluklarının töre ve mitlerinde

yüzlerce yıldır değişmeden aynı sembolik örneklerin bulunduğu gözler önüne serilmiştir. Araştırmalar, bu tür simgelerin yalnızca eski çağların halklarına ya da geri kalmış kabile topluluklarına ait olmadığını gösterir. Aksine bu bulgular bugünkü karmaşık yaşama uygunsuz oldukları sanılan, uygar insanların tutumunu değiştirerek modern dünyaya katkı sağlamıştır (Jung, 2009: 106).

Bu tür ebedi simgelerin anlaşılması ve yeniden değerlendirilmesi Jung ve analitik psikolojisi sayesinde gerçekleşmiştir. Bu semboller ilkel insanlar için günlük hayatlarının doğal bir parçasını oluştururken, kendileri için hiçbir mana taşımayan modern insanlar arasındaki yapay sınırın ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur. Jung'a göre insan ruhunun kendi tarihi vardır ve psike, kendi önceki gelişiminden birçok izler taşır. Bilinçdışının içeriğindeki de psike üzerinde şekillendirici bir etki yapar. Bilinçli olarak bu görmezden gelinebilir. Ancak bilinçdışı onlara ve onları anlatan sembolik biçimlere özellikle rüyalarla tepki gösterir. Rüyalarda açığa çıkan bu semboller de insanlığın ortak mirasıdır ve Jung tarafından kolektif bilinçdışı adı verilmiştir. Bu semboller oldukça eskidir ve modern insan bu sembollere aşina değildir. Bu sebeple modern insan onu doğrudan anlayamaz ve özümseyemez (Jung, 2009: 106).

Eğer bir hasta bu kadim sembollerini içinde barındıran rüyalarla yıpranmış bir hâldeyse bu kişiye analist yardımcı olmalıdır. Çünkü hasta, bu alışılmadık simgelerin yükünden kurtarılmalı, o kadim sembollerini modern anlamlara kavuşturarak onun bu değerli ifadeyi keşfetmesi sağlanmalıdır. Çünkü eski mitlerle modern insanların düşlerinde görünen öyküler arasındaki analogiler rastlantı değildir. Modern insanın bilinçdışı ruhunda bulunan bu semboller, kadim zamanlarda yaşamış insanların inanç biçimlerinde ve adetlerinde bulunan simgeleştirme yeteneği korunmuş olduğu için vardır. Bu durum, bugün de dahi hâlâ önemli bir rol oynar. İnsan, bu sembollerin aktardığı mesajlara sandığından çok daha fazla bağımlıdır (Jung, 2009: 107).

Rüyalarda ortaya çıkan ve bilinçdışında yer alan bu sembollerden ilki “Kahraman Miti”dir. Bu mit yeryüzünde en yaygın olan ve en çok bilinendir. Yunan ve Roma Mitolojileri’nde, Uzak Doğu’da, Orta Çağ’da ve Modern Çağ’da yaşayan ilkel kabilelerde rastlanır. Rüyalarda ortaya çıkar. Her ne kadar belirgin bir şekilde dikkat çekmese bile, içinde derinlere giden psikolojik bir manayı barındırır. Çeşitli kültürlerde ortaya çıkışında ve rüyalarda tezahüründe ayrıntılarda çok büyük farklar

gösterir. Ama yapı olarak hepsi de birbirlerine çok benzer. Söz konusu olan kültür ve medeniyetler birbirleriyle hiçbir şekilde temasta bulunmamış olsalar dahi hepsinin evrensel bir örgüsü vardır. Genel olarak kahraman; yoksul da olsa harikulade bir doğumla dünyaya gelir. İnsanüstü gücü daha en başından bellidir. Önemli bir konuma, mevkiye ya da güce hızla ulaşır. Kötüye karşı başarıyla dövüşür. Ölümüne sebep olan ihanet sonucu kendini “kahramanca” feda eder (Jung, 2009: 110).

Bu mitin en önemli özelliği bir çıkış noktası sağlamasıdır. Kahraman, çoğu mitte, başlangıçta güçsüzdür. Kendisine verilen insanüstü görevlerde onu kollayan ve ona yardımcı olan güçlü figürler bulunur. Yunan kahramanlarından Theseus’un yanında koruyucu Tanrı olarak Denizler Tanrısı Poseidon bulunur. Perseus’un yanında Athena, Achilles’in yanında Bilge Kentaur Cherion vardır. Bu gibi Tanrı benzeri yardımcı figürler gerçekte, kişisel egoda bulunmayan gücü sağlayan psikenin sembolik temsilcileridir. Bu yardımcıları, gerçek hayatta kişinin karşısına çıkacak sıkıntılara hazırlıklı olmasını amaçlar. Ayrıca bireyin benlik bilincinin, gücünün ve güçsüzlüğünün farkındalığını geliştirmeyi sağlamayı amaçlayan sembollerdir. İnsan yaşamın başlangıcında sınavını başarır ve olgunluk evresine adım atarsa, kahraman mitinin o insan için pek de önemi kalmaz (Jung, 2009: 110-112).

Aslında kahraman miti, insan kişilik gelişiminin her evresini yansıtan bir biçimde gelişir. Kahraman gelişiminde dört evre vardır. Öykülerde kahraman kavramının en ilkel hâlden en mükemmeline kadar bu ilerleme görülür. Bu evreler “Hilebaz, Tavşan, Kızıl Boynuz, İkiz” evreleri olarak adlandırılır. Bu evreleri Dr. Paul Radin 1948’de “Hero Cycles of the Winnebago” (Winnebago’nun Kahraman Döngüleri) adıyla yayınladığı, Kuzey Amerika’nın az bilinen bir kabilesi olan Winnebago Kızılderilileri’nden almıştır. Bu hikâyelerin, büyüme sorunuyla başa çıkmadaki zorlanmayı, edebi bir anlatım yoluyla gösterdiğini belirtmiştir (Jung, 2009: 112).

Kahraman evrelerinden ilki olan Hilebaz; bedensel ihtirası davranışı için tayin edici olan bir figürdür. Bir çocuğun akıl yürütmesine sahiptir. Dürtüsel ve çekinmeden hareket eder. Zalim, alaycı ve duygusuzdur. Başlangıçta bir hayvan biçimindedir. Arka arkaya gözü pek işler yapar, zamanla değişir. Orada burada boş boş gezinmesinin sonunda Hilebaz, erişkin bir adamın fiziki görünümünü almaya başlar (Jung, 2009: 110).

Bir sonraki evrede Tavşan figürü vardır. O da hilebaz gibi önce bir hayvan biçiminde görünür. Henüz insan vücudunun olgunluğuna erişmemiştir. Buna rağmen insan kültürünün kurucusu ve biçimlendiricisidir. O kurtarıcı ve kültür kahramanıdır. Bu arketipsel figür, hilebaza göre belirgin bir gelişim gösterir. Tavşan, toplumsal bir varlıktır. Bu sebeple hilebazda var olan dürtüsel ve çocuksu uyarıları düzelttiği görülür (Jung, 2009: 112).

Kahraman figürlerinin üçüncü sırasında Kızıl Boynuz gelir. Anlatıya göre on kardeşin en gencidir. Arketipsel bir kahramanın yerine getirmesi gereken beklentileri, belirli sınavları geçerek gösterir. Yarışlar kazanır, dövüşlerde öne çıkar. İnsanüstü yetenekleri vardır. Devleri zar oyununda, lüleyle ya da bir güreşte yenmesiyle kendini gösterir. “Yolda Saldıran” adlı kudretli bir kuş şeklinde yoldaşı vardır. Bu kuş Kızıl Boynuz’un olası zayıflıklarını dengeler. Öykünün sonuna doğru Tanrı benzeri kahraman kaybolur. Kızıl Boynuz’u ise oğullarıyla yeryüzünde bırakır. İnsanın mutluluk ve güvenini tehdit eden tehlike artık onun kendisinden gelir (Jung, 2009: 113).

İkizler, Güneşin Oğulları sayılırlar da insan niteliğindedirler. İkisi birlikte tek bir varlığı oluştururlar. Anne karnında birlik iken doğumla ayrılmışlardır. Yine de birbirlerine aittirler ve çok güç olsa da onları yeniden birleştirmek zorunludur. Bu iki çocukta insan doğasının her iki yanı görülür. Biri, “et”dir. Bu yumuşak, dirençsiz ve girişimsizdir. Diğeri “destek”tir. Destek, dinamik ve isyankârdır. Kimi ikiz, kahraman öykülerinde bu davranış özellikleri öylesine işlenmiştir ki, bir figür özel bir yansıtma yetisi olan ve Jung’un teorisinde bulunan bir içedönüğü temsil ederken öbürü dışadönük bir eylem insanı, büyük işler yapan birinin temsilcisidir. Uzun süre bu kahramanların her ikisi de yenilmezdir. İster ayrı figürler olarak ister birin içindeki iki varlık olarak temsil edilmiş olsunlar, herkesi yenerler. Ama sonunda güçlerini kötüye kullanma hastalığına yakalanırlar. Yenebilecekleri korkunç yaratıklar artık ne yerde ne de gökte kalmıştır. İkizler, dünyayı taşıyan dört hayvanı da öldürünce artık sınırlarını aşmışlardır. Yollarını sonlandırmak zamanı gelmiş ve cezaları ölüm olmuştur (Jung, 2009: 113-114).

Analitik psikolojide “gölge” önemli bir kavramdır. Jung, bireyin bilinçli zihninin ortaya attığı gölgenin, kişiliğin gizli, bastırılmış, değersiz ve günahkâr yönlerini içerdiğini gösterir. Egonun değersiz ve tahrip edici tasarımları olduğu gibi,

gölgenin de normal güdüler ve yaratıcı dürtüler gibi iyi özellikleri vardır. Her ne kadar ego ve gölge birbirlerinden farklı olsalar bile aralarında duyguların ve düşüncelerin bağlantısına benzer bir bağ bulunur. Buna rağmen ego, gölge ile çatışma hâlinindedir. İlkel insanın bilinçli düşünme sürecine ulaşabilme gayreti sırasında ego ile gölgenin bu çatışması, arketipsel kahramanlarla yani ejderhalar ve canavarlar olarak betimlenen kötülük güçleri arasındaki savaşı ifade edilir (Jung, 2009: 118-120).

Mitolojide kahraman, genellikle ejderhaya karşı savaşını kazanır. Ama kahramanın ejderhaya teslim olduğu mitler de vardır. Bunlardan en bilineni Yunus Peygamber ve balıktır. Kahraman, bu hadisede bir deniz canavarı tarafından yutulur ve ölümü temsil eden bir karanlık içine girer. Kur'an'da ve Tevrat'ta birtakım farklılıklarla ele alınan bu hikâyede evrensel bir sembol dili kullanılmıştır. Hikâye Tevrat'ta şöyle geçer:

Rab bir gün Yunus'a Ninova'ya (Ninive) gitmesini, oradaki halkı uyarmasını çünkü kötülük yapmakta haddi aştıklarını söyler. Ancak Yunus bu emre itaat etmeyip, Tarşış'e (Tarsus) giden bir gemi bulup kaçmaya kalkışır. Gemi yola koyulduğunda Rab, Yunus'un bu asi tavrına çok sinirlendiği için şiddetli bir fırtına gönderir. Gemide bulunanlar korkuya kapılırlar. Her biri kendi inandığı Tanrısına fırtınadan kurtulmak için dua etmeye başlar. Tüm bu olan biten kargaşa içinde Yunus geminin ambarına inip derin bir uykuya dalmıştır. Yunus'un orda olmadığını fark eden geminin kaptanı gidip onu bulur, kendi Tanrısına dua etmesi için onu uyandırır. Bu sırada gemiyi hafifletmek için yükleri denize atan denizciler kendi aralarında kura çekmeye karar verirler. İçlerinden birinin bu fırtınaya sebep olduğunu düşünürler. Kura çekerler ve kura Yunus'a çıkar. Yunus onlara İbranî olduğunu, denizleri ve karaları yaratan Rab'be inandığını ancak Rab'den uzaklaşmak için kaçtığını anlatır. Denizin durulması için denizcilere kendisini denize atmalarını söyler. Çünkü fırtınaya sebep olanın kendisi olduğunu bilir. Denizciler suçsuz bir insanın ölümüne sebep olmamak için önce bu fikri kabul etmeseler de en sonunda Yunus'u denize atarlar. Fırtına sakinleşir, deniz durulur. Bu esnada Rab Yunus'u yutacak büyük bir balık gönderir. Yunus üç gün üç gece bu balığın karnında kalır (Yunus 1/ 1-17). Balığın karnında Tanrısına dua eden Yunus şöyle der:

Ya RAB, sıkıntı içinde sana yakardım, yanıt verdin bana. Yardım istedim ölümler diyarının bağrından, kulak verdin sesime.

Beni engine, denizin ta dibine fırlattın. Sular sardı çevremi. Azgın dalgalar geçti üzerimden.

‘Huzurundan kovuldum’ dedim, ‘Yine de bakacağım kutsal tapınağına.’ Sular boğacak kadar kuşattı beni, çevremi enginler sardı, yosunlar dolaştı başıma.

Dağların köklerine kadar battım, dünya sonsuza dek sürgülendi arkamdan; ama Ya RAB, Tanrım, canımı sen kurtardın çukurdan.

Soluğum tükenince seni andım, ya RAB, duam sana, kutsal tapınağına erişti.

Değersiz putlara tapanlar, nankörlük etmiş olurlar.

Ama şükranla kurban sunacağım sana, adağımı yerine getireceğim.

Kurtuluş senden gelir, ya RAB! (Yunus 2/1-10).

Bu duanın ardından Rab Tanrı balığa buyruk verir ve balık Yunus’u karaya kusar.

Hikâyede anlatılan olayların tamamı sembolik bir dile sahiptir. Nakledilen olayların bütününe bakıldığında yaşanan bu hadiselerin Yunus Peygamber’in ruhsal durumu hakkında verilmiş bilgiler olduğu göze çarpar. Sembollerin çoğu, arka arkaya dizilmiştir. Yunus Peygamber’in gemiye binmesi, geminin alt bölümüne inmesi, orada uykuya dalması, balığın karnında hapsolması gibi simgeler, insanın kendi içine kapanmasını, kendini toplumdan soyutlamasını, güvenlik ve korunma duygularını sembolize eder. Bu hikâyeye, Yunus Peygamber’in iç dünyasını gözler önüne serer. Yunus’un bulunduğu yerden kaçıp gitme arzusu ve vicdanının onu rahat bırakmaması, bu kaçışla beraber olayların birbiri ardına patlak vermesi ve şiddetlenerek büyümesi Yunus Peygamber’in içinde bulunduğu duygu durum hâli ile paralellik arz eder. Hikâyenin başında Yunus Peygamber’in insanlardan ve ona Tanrı tarafından verilen görevden kaçtığı, üzerinde çok büyük bir sorumluluk hissettiği ve bu sorumluluğun vermiş olduğu ağırlıkla insanlardan giderek uzaklaştığı, onlara daha fazla yabancılaştığı ve en sonunda balığın karnındaki mutlak soyutlanma ile insanlardan tamamen uzaklaştığı resmedilir. Ancak onun kendi yarattığı bu soyutlanma hapsi, onu çok bunaltırmıştır ve kendini çok yalnız hissetmektedir. Bu

durumdan kurtulabilmek için sonunda Tanrı'dan yardım ister. Aslında bu hikâye, tipik bir nevrozun nasıl geliştiğini ve bu gelişimin basamaklarını gözler önüne serer. Bu tarz durumlarda hasta, belirli bir tehlikeden kendini koruyabilmek için ortaya kendine has bir tavır koyar. Ancak sonrasında bu tavrın kendisi de kişi için yeni bir tehlike yaratır. Ve hasta kişinin önceliği ortaya koymuş olduğu ve onu hesap etmediği bir tarafa götüren o tavrından kurtulmaktır (Fromm, 1992: 35-37).

Kutsal kitaplarda anlatılan bu motif rüyalarda da ortaya çıkar. Kahramanla ejderha arasında sürekli bir mücadele vardır. Bu egonun geriye dönük eğilimleri karşısındaki zaferini yansıtan arketipsel temadır. İnsanların büyük çoğunluğu için kişiliğin karanlık ya da olumsuz yanı bilinçdışında kalır. Ama kahraman gölgenin her zaman var olduğunu ve onun içinde bulunan olumlu gücü tüketebileceğini bilmek zorundadır. Ejderhayı yenmek istiyorsa tahripkâr güçlerle anlaşması gerekir. Yani ego, önce kendi gölgesini zorlamalı ve onu benimsemeli ardından zafer sevincini yaşamalıdır (Jung, 2009: 120-121).

Tüm bu anlatılanların yanı sıra inisiyasyon (olgunlaşma) töreni arketipi, güzel kız ve canavar (güzel ve çirkin) arketipi, Orpheus ve Âdemoğlu miti, anima, animus, self gibi sembol, simge ve arketipler de mevcuttur. Bunların hepsi insan bilinci ve bilinçdışıyla ilgili rüyalarda ortaya çıkan kavramlardır. İlerleyen bölümlerde bu kavramlardan bir kısmına değinileceği için burada ele alınmayacaktır.

Sembolizm, tarih boyunca birçok şeyin simgesel anlam taşıyabileceğini göstermiştir. İnsanoğlu yeryüzündeki her şeye kendince birtakım anlamlar yüklemiştir. Taşlar, bitkiler, hayvanlar, dağlar ve vadiler, güneş ve ay, rüzgâr, su ve ateş ya da insan eliyle yapılan objeler, hatta soyut biçimlere bile (sayılar, geometrik şekiller, üçgen, dörtgen ve daireler) bir mana atfedilmiştir. Aslında bütün evren potansiyel bir simgedir. İnsanın hayal gücü ve simgeleştirici yeteneği bilinçsiz olarak nesne ve biçimleri sembollere dönüştürür. Bunun yanı sıra onlara büyük psikolojik önemler yükler. Yüklemiş olduğu bu manaları da gerek dinî hayatında gerek görsel sanatlarda dışa vurur (Jung, 2009: 232).

İnsanoğlunun büyük manalar yüklediği sembollerden ilki taşlardır. Ham taşlar; eski, ilkel toplumlar için büyük simgesel anlamlar ifade etmiştir. İlkel toplumlara göre doğal taşlar, ruhların ve Tanrılar'ın toplanma yeridir. Bundan dolayı ilkel kültürlerde taşlar, mezar taşı, sınır taşı ya da dinsel saygı nedeni ile tapınılan

nesneler olarak kullanılmıştır. Tüm bu anlamlar taşa ilk şekillerin verilmesini ve heykellerin de oluşmasını sağlamıştır (Jung, 2009: 233).

Tevrat'ta “Yakup’un Düşü” öyküsü, binlerce yıl önce taşta yaşayan bir Tanrı'nın ya da kutsal bir ruhun yerleşik olduğunun düşünüldüğüne, taşın bir simge oluşuna tipik bir örnektir:

Ve Yakup... Harran'a doğru gitti. Ve bir yere erişip orada geceledi, çünkü güneş batmıştı ve o yerin taşlarından birini alıp başının altına koydu ve o yerde yattı. Ve rüya gördü ve işte yer üzerine bir merdiven dikilmiş ve başı göklere ermişti ve işte, onda Allah'ın melekleri çıkmakta ve inmekteydiler. Ve işte Rab onun üzerinde durup dedi: Baban İbrahim'in Allah'ı ve İshak'ın Allah'ı Rab benim; üzerinde yatmakta olduğun diyarı sana ve senin zürriyetine vereceğim... Ve Yakup uykusundan uyanıp dedi: Gerçek Rab bu yerdedir ve ben onu bilmedim. Ve korkup dedi: Bu yer ne heybetli! Bu başka bir şey değil, ancak Allah'ın evidir ve bu göklerin kapısıdır. Ve Yakup sabahleyin erken kalktı ve başı altına koymuş olduğu taşı aldı ve onu direk olarak dikti ve tepesine zeytinyağı döktü. Ve o yerin adını Beyt-el koydu (Tekvin 28/ 11-15).

Burada söz edilen ve saygı gösterilmesi gereken şey aslında “taşın ruhu”dur. Ve Hz. Yakup zaten bu saygının yansıması olarak uyandıktan sonra taşı alıp kutsar ve onu bir isimle anılmasını sağlar. Psikolojik bakış açısı ise taşı canlandıran, ona kutsiyet veren şeyin bilinçdışının ona yansıtılmış olan içeriği olduğunu ve ruhun arketipsel bir timsalini ortaya çıkarır. Bu tarz yansıtımaların bilinçdışı oluşu psikolojik bir kuraldır (Jung, 2009: 233-234).

Taş Çağı'nın mağara resimleri, hareketleriyle, duruşlarıyla son derece doğal ve özverili bir sanatsal yetiyle yapılmış hayvanları gösterir. İlkel Çağlar'da hayvanlara büyük bir önem ve kutsiyet atfedilmiştir. Bu resimlerde kimi hayvanların ihtişamı gösterilirken kimilerinin ise av ve kurban seremonileri tasvir edilmiştir. Aslında bu resimler ve semboller psikolojik bir bakışla ele alındığında bireyin, yaşayan özünün ve iç varlığının simgesi yerine geçtiği görülür. Kadim insanların taşlara ve mağaralara çizdikleri hayvan motiflerinin arasında, hayvan kılığına girmiş

ve hayvanları yöneten insanlar da dikkat çekmiştir. Kuşkusuz ki bu simgesel anlatım “Hayvanların Efendisi”ne yapılan atıftır. Bu, insanlar arasındaki en yüce, baş, yönetici olanın simgedir. İnisiyasyon törenlerinde, gizli birliklerde, krallıklarda da hayvanlar belirgin bir rol oynar. Kral ve kabile şefi her zaman bir hayvan, çoğunlukla aslan ya da leopardır. Zaman içinde birçok yerde, hayvan giysileri, hayvan ve cin maskelerine dönüşmüştür. Çoğunlukla bunlar aşılamaz bir gücü temsil ederler ve Tanrı ile aynı saygıyı görürler. Onun ardında harekete geçen bireysel dışavurumuyla insan doğası saklıdır. Psikolojik bakış açısıyla maskenin onu taşıyanı arketipsel bir figüre dönüştürdüğü söylenebilir. Ayrıca yine bu bakış açısı hayvanı, insanın güdül ve dürtüsel doğasının bir simgesi olarak görür (Jung, 2009: 235-237).

Bütün dinlerde en büyük Tanrılar hayvan figürleriyle sembolize edilmiştir. Babiller’de Tanrılar koç, boğa, aslan, akrep ya da balık biçiminde göğe yerleşmiştir. Bunlar bugüne kadar Zodyak İşaretleri olarak geçerli olmuştur. Babil’in tören yolunun duvarlarında yüz yirmi aslan bulunmuştur. Bunların, talihsizliği giderecek gücü taşıdıklarına inanılmıştır. Mısırlılar’da Tanrıça Hathor inek başlı, Amon koç başlı ve Thoth balıkçıl başlı ya da maymun başlı olarak gösterilmiştir. Hindistan’da Talih Tanrısı Ganeş, insan biçiminde ve fil kafalıdır. Vişnu erkek domuz, Hanuman Maymun Tanrısı’dır. Yaratıklar dizisinde ilk sırayı insan almaz. Filin ve aslanın rütbesi daha yüksektir. Yunan Mitolojisi’nde de hayvan sembolleri görülür. Tanrılar’ın babası Zeus, kuğu, boğa ya da kartal kılığındadır. Sevdiği kadınlara ve beğendiği oğlanlara sokulmaktan çekinmez. Germen Mitolojisi’nde Tanrıça Freyja için kedi kutsanmıştır. Erkek domuz, karga ve at da Odin için kutsaldır. Hristiyanlık’ta da hayvan simgeleri şaşırtıcı derecededir. Dört İncil’in yazıcısı olan azizlerden Luka’ya boğa, Markus’a aslan, Yuhanna’ya kartal eşlik etmiştir. Yalnız Matta’nın yoldaşı bir melektir. İsa’nın kendisi bile, kuzu ya da balık olarak simgelenir (Jung, 2009: 237).

Kadim zamanlardan bu yana kullanılan tüm bu hayvansal Tanrı sembolleri, psikolojik bir anlama sahiptir. Bu simgeleştirme bilinçdışı bir içeriğin bilinçlenmesini sağlar. Çünkü bu semboller onları somut hâle dönüştürür. Burada güdü ve dürtü dünyası bilinçdışı için bir tehliktir ancak bilinçli bir insanın yaşamında vazgeçilemezdir. İçgüdü ve hayvansı ruh, fanteziyi daima yeni yaratışlara zorlar. Sanki kendisine her durum ve koşulda dikkati çekmek ister. Gerçekte hayvan

yalnızca doğanın bir parçası konumundadır, ne iyidir ne de kötüdür. Doğasında olmayan bir şeyi istemez. İçgüdülerini takip eder. Bu içgüdüler çoğu zaman gizemli görünür ama hayvan için insan yaşamında bulunabilmesinin koşulları vardır. İnsan doğasının temelleri de içgüdüdür. Ancak insanın içindeki hayvansal varlık dikkate alınmazsa ve yaşamla uzlaştırılmazsa tehlikeli olabilir. İnsanoğlunun en büyük gücü içgüdüyü kendi isteğiyle denetleyebilen tek yaratık olmasıdır. Onu bastırabilir, saptırabilir hatta yaralayabilir. İnsandaki bastırılmış içgüdüler kontrolü ele geçirebilir, dahası onu mahvedebilir (Jung, 2009: 239).

Bu Tanrısal ve mitolojik hayvan simgelerinin bu kadar detaylı anlatılmasının sebebi elbette bu sembollerle rüyalarda da karşılaşılmasıdır. Eğer bu semboller kişinin rüyasına girer ve kişi bir hayvan tarafından kovalandığını görürse, içgüdünün bilinci deldiği ve yaşama yeniden kabul edilerek uyarlanmaya çalışıldığını gösterir. Düşteki hayvanın davranışı ne kadar tehlikeliyse, rüyayı gören kişinin ilkel ve içgüdüsel ruhu o kadar bilinçdışıdır. Eğer bu kişinin bilinçdışına onarılamayacak kadar bozuk bir kötülük yerleşmişse kişinin normal yaşamla bütünleşmesi daha da zordur (Jung, 2009: 239).

Sonuç olarak bilinçdışının simge yaratan bir işlevi söz konusudur. Bu bilinçdışının arketiplere dayalı dinamik çekirdeklerinden kaynaklı bir oluşumdur. Bu oluşum birey üzerinde çok çeşitli etkiler yaratır. Bireyin duygularını, ahlaki ve spiritüel görüşlerini, toplumsal ilişkilerini ve kaderini biçimlendirir. Arketiplerin sembolik bir dil kullanarak rüyalarda açığa çıkması birey üzerindeki zor ve kötü durumlarda iyileştirici bir etki yaratır. Tam tersi bir durumda ise birey üzerinde yıkıcı ve bozucu davranış türleri etkin olabilir.

1.5. RÜYALARLA İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

Rüyalarla ilgili bilimsel temellere dayanarak yapılan ilk açıklamalar 1800'lü yıllarda Karl Friedrich Burdach ve Joseph Delboeuf isimli bilim insanları tarafından yapılmıştır. Bu açıklamaların temeli uyku ile bağlantılı nörofizyolojik çalışmalar sayesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca söz konusu açıklamalar kısmî uyanma kuramına göre hazırlanmıştır. Bu kurama göre; rüyalar bir uyarıcı tarafından uykuda yaratılan bozukluğa verilen tepkidir. Zihnin bir bölümü dinlenme hâlindeyken, uyarıcı

tarafından yaratılan bozukluk ile zihnin diğer bölümü aktiftir. Delboeuf'a göre zihin uyumaz. Ancak uyanık hâlden de farklı bir durum olan uyku koşulları içinde olduğu için işleyişi farklılaşır. Bu farklılaşma rüyaların ortaya çıkışını sağlar. Burdach ise rüya açıklamalarına yepyeni bir yorum getirir. O rüyaları; "Zihnin bireyselliğinin gücüyle kısıtlanamayan, kendinin bilincinde olmakla kesintiye uğramayan" olarak betimler. Rüyaları, hem kendi kendini yöneten hem de duyu merkezlerinin özgürce çalışabildiği canlı, doğal bir etkinlik olarak açıklar. Bu sayede zihin gücünü özgürce kullanarak kendini yeniler, tazeler, uyanıklık hâli için güç toplar. Zamanın iyileştirici etkisi de kısmen buna dayanır (Güven, 2015: 16).

Rüyalar yakın tarihte deneysel bilimin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Nörolog Hans Berger tarafından 1920'de beyin hücrelerinin faaliyetinden doğan elektrik akımları tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak bilinen ilk rüya araştırmaları 1957 yılında William C. Dement ve Nathaniel Kleitman tarafından yapılan çalışmalarla başlamıştır. Uyku ve rüya araştırmalarının öncülerinden olan Kleitman özellikle kendi üzerinde yaptığı deneylerle ile tanınır. Kendini uykusuz bırakıp vücudun bu duruma ne kadar dayanabileceği ile ilgili yaptığı denemeleriyle bilinir. En fazla yedi buçuk gün yani yüz seksen saat uykusuz kalabilmiştir (Çıtlak ve diğerleri, 2016: 6). Beyindeki sinir hücreleri uyku esnasında ve uyanıklık hâlinde elektriksel bir faaliyet yürütür. Bu faaliyet elektroansefalografi (EEG) sayesinde beyin dalgaları göstergesi olarak yazılır. Kleitman rüyaların görüldüğü anın tespitinde bu metodu başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Araştırmalar normal bir insanın rüya görme süresinin yirmi ile doksan dakika arasında olduğunu göstermiştir. Uyanık hâlde bulunan fakat gözleri kapalı olan bir kimsenin beyni, ritmik bir şekilde saniyede sekiz ile on üç sayıklık dalgalar yayar. "Alfa Ritmi" adı verilen dalgalara eşdeğer, derin uyku sırasında yavaşlayan ve ritmi saniyede 1/2 ile 2 aralığında olan dalgalara "Delta Ritmi" denir. Gözlem sonuçlarına göre normal bir uyku esnasında ortalama her seksen dokuz dakikada bir Delta Ritmi dalgalar, yerini Alfa Ritmi dalgalarına bırakır. Alfa dalgaları bir süre sonra kaybolarak yeniden Delta Ritmi dalgalar devam eder. Alfa dalgaları ortaya çıktığı an denek uyandırılırsa, o anda rüya gördüğünü söyler. Uyku esnasında olan bir kişinin göz hareketleri, göz kapağı üzerine ve göz kasları hizasına yerleştirilmiş olan elektrotlar sayesinde EEG'de kaydedilir. Bu alet olmadan uyuyan kişi dikkatle

kontrol edilirse, göz kapağı altındaki bu kıpırtılar çıplak göz ile de görülebilir. Deneysel araştırmaların bilim dünyasında yeni yeni yer bulmasının sebebi ise teknolojinin gelişmesiyle, bu konunun araştırılabilir hâle gelmiş olmasıdır. Yapılan araştırmalara göre, rüyanın ortaya çıktığı uyku safhasının REM dönemi olduğu kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde açıklanmıştır. Ancak Non-REM döneminde de az da olsa rüya görüldüğü araştırmalar sırasında saptanmıştır (Kasapoğlu, 2016: 71; Özbaydar, 1971: 56-57).

Araştırmalara göre tüm insanların uykuda bulunduğu zaman zarfında hatırlasın veya hatırlamasın rüya gördüğü tespit edilmiştir. Ancak bu rüyaların tamamı hatırlanmadığı için rüya görülmediği zannedilir. Kişinin kendi isteğine bağlı olarak rüyalarını çoğaltmasının, azaltmasının ya da kendi kendine rüyayı başlatmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama bir uyku süresinin %20'si rüya ile geçer. Gün içinde sekiz saatlik (normal) bir uyku uyuyan kimse yaklaşık doksan altı dakika civarında rüya görür. Bu, rüya görmenin önemli bir biyolojik gereksinim olduğunu da gösterir (Özbaydar, 1971: 64). Rüyaların hatırlanması ve unutulması durumu ise psikolojik faktörlerle beynin işleyiş fonksiyonlarından kaynaklanır. Ayrıca kişinin uyku durumu da hatırlama ve unutma konusunda etkilidir. Gece geç uyuma, ağır uyku, rüyaların hatırlanmasını zorlaştırır. Kişinin rüyalarını hatırlayabilme oranı bir rüyadan diğer rüyaya farklı olabileceği gibi, bir geceden diğer geceye de farklılık gösterir.

Uyku ve rüya araştırmaları esnasında yapılan deneylerin sonuçlarına göre, rüya görmenin insan üzerinde olumlu etkisinin denenmiş ve ispatlanmış olduğu neticesine varılmıştır. Her ne kadar sonuçlar rüyaların kendi başına bir anlamının olmadığını gösterse de fonksiyonel açıdan önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Zira uzun süre rüya görmekten alıkonan deneklerin davranış bozukluğu sergilediği gözlenmiştir. Zamanla bu mahrumiyet hezeyanların ve halüsinasyonların görülmesine sebep olmuştur. Bu sebeple insanın her gece yeterli dozda rüya görmesinin hem beden hem ruh sağlığı açısından bir zorunluluk olduğu kabul edilmiştir (Özbaydar, 1971: 68). Bu açıdan bakıldığında rüyanın uyku içinde âdeta koruyucu bir kalkan vazifesi gördüğünü söylemek mümkündür.

Amerikalı psikanalist Joseph Palombo 1978 yılında oldukça ilginç bir teori geliştirmiştir. Ona göre rüyalar, bir sınıflandırma yapmak amacıyla yeni deneylerle

eski anıları karşılaştırmaya yarar. Rüyaların tuhaf ve uygunsuz özellikleri, büyük olasılıkla, bu yeni ile eski unsurların karışmasından oluşur. Bir uyku safhasından önce öğrenilen bir rolle ilgili performanslar, öğrenmeyle ilgili içerikler, rüyada görüldüğü takdirde en iyi performanslara dönüşebilir. Bu hipotezi destekler nitelikte, 2011 yılında Erin J. Wamsley ve Robert Stickgold tarafından yapılan deneyler de göstermiştir ki; bir uyku safhasından önce öğrenilen bir rolle ilgili performanslar, öğrenmeyle ilgili içerikler, rüyada görüldüğü takdirde en iyi performanslara dönüşür. Sonuç olarak düşsel deneyim, performansların iyileşmesini sağlayan anı ağlarının yeniden etkinlik kazanmalarını sağlar (Montangero, 2016: 36).

1986 yılında Francis Crick ve Graeme Mitchison tarafından yapılan araştırmaların sonucunda, sinir ağlarını işgal eden gereksiz bilgilerden kurtulmak amacı ile rüya görüldüğü tespit edilmiştir. Öte yandan birçok buluşun rüya sayesinde gerçekleştiğini söyleyen çok sayıda bilim insanı, sanatçı ve araştırmacı da vardır (Montangero, 2016: 33).

1.6. PSİKOLOJİDE RÜYA ÇALIŞMALARI

Bu bölümde modern psikoloji tarihine damgasını vuran bazı psikologların rüyalarla ilgili teori ve çalışmaları yer alacaktır. Psikanaliz kuramının öncüsü ve aynı zamanda kurucu babası olarak nitelendirilen Sigmund Freud'a ve psikanalitik kuramın temellerini atan Carl Gustav Jung'a özellikle kuramların açıklanması bağlamında daha geniş yer verilecektir. Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung başta olmak üzere Alfred Adler ve Erich Fromm gibi diğer önemli psikologların rüya ile ilgili düşünce ve incelemeleri yer alacaktır.

1.6.1. Sigmund Freud ve Rüya

XIX. yüzyılda modern psikolojinin doğuşunun ardından rüyaların, psikoloji alanında kapsamlı çalışılması Sigmund Freud ile başlar. Freud, XX. yüzyılın başlarında bu alanla ilgili birçok çalışmasıyla psikoloji tarihine adını yazdırmayı başarmıştır. Freud bu çalışmaları sayesinde ve geliştirdiği teknikle psikanalitik kuramın öncüsü olarak kabul edilmiştir.

Kendisine gelen nevrotik hastaları tedavi etmek için zamanın tek çözümü olarak görülen elektro terapi ve hipnoz tedavisini uygulamıştır. Hipnoz yöntemiyle yapılan telkinlerin sonuçlarının geçici olması ve kesin bir sonuç vermemesi ona bu tedavinin etkili ve yeterli olmadığını gösterir. Bunun sonucunda Freud yeni bir çalışmanın eşiğine gelir. Kendisi gibi hekim ve bilim insanı olan ve seçkin bir kişi olarak tanınan Josef Breuer'un uyku ve yeme bozuklukları, kasılıp kalmalar gibi bir sürü rahatsızlığa sahip bir hastasına, hipnoz tedavisi esnasında, onu mutsuz eden olaylardan bahsetmesini sağlar. Hasta sıkıntılarını, yaşadığı olayları ve düşlerini eksiksiz olarak anlatır. Sırf konuşma yoluyla bile sıkıntılarını kontrol altına alabildiğini ve sebebini bilmediği sıkıntılarından kurtulabildiğini fark eder. Breuer, hastasının anlattıklarından belirtiler yakalar. Bu belirtilerin nasıl meydana çıktığını hastaya anlatarak travmaları çözüme kavuşturur. Böylece belirtilerin ortadan kalktığı görülür. Breuer buna, Aristo tarafından kullanılan bir terim olan “konuşma tedavisi”, “arındırıcı yöntem” ve “baca temizliği” anlamına gelen “katarsis” (catharsis) adını verir. Anna O. adı ile anılan bu hastaya ait bulgular psikanalizin tarihi kayıtlarına geçmiş ve bu kuramın gelişimine çok büyük katkı sağlamıştır (Geçtan, 2014: 17).

Freud, hastalar üzerinde hipnozun etkisinin aynı olmadığını görmüştür. Giderek hipnozdan vazgeçer. Breuer'ın yönteminde olduğu gibi semptomları ve nedenleri hastaya anlatmak yerine, hastayı “serbest çağrışım” (free association) adını verdiği yöntemiyle tüm olanları anlatmaya teşvik etmiştir. Hastayı uyutmadan ve onu ahlakî normları dikkate almadan özgürce konuşmaya yönlendirmiştir. “Konsantrasyon Tekniği” adını verdiği bu yöntemle hastanın semptoma odaklanmasını ve anımsayabildiği tüm hatıralarını anlatmasını istemiştir. Bu sayede Freud, serbest çağrışım vasıtasıyla bilinçdışındaki verilerin çağırılarak, semptomların sansürsüz bir biçimde açığa çıkartılmasını sağlamıştır. Hastaların içsel dünyalarına inmiş bu sayede kendilerini daha iyi tanımalarına vesile olmuştur. Bununla birlikte daha sağlıklı bir uyum düzeyine erişebilmelerine olanak tanımıştır. Bu ilkeye Freud “Psikanaliz” adını vermiştir (Geçtan, 2014: 18-19). Böylece Freud, Breuer'in arındırma yöntemini başarılı bir şekilde hastalarında uygulamaya başlamıştır. Bu keşif tek başına insan ruhunu ve onun derinliklerini çözümlemektedir. Bunun yanı sıra, diğer bilim dallarıyla olan etkileşimi sayesinde de daha pek çok cevapsız soruya yanıt vermiştir.

Psikanaliz, başlangıçta hastalık iyileştirmeyi amaçlayan bir tıp dalı olarak sahalara çıkmıştır. Psikanaliz tedavisinin ilk yıllarında, gündelik yaşamın işlevlerini kesintiye uğratan ve bazı semptomlardan rahatsızlık duyan hastalar, psikanaliste gitmişlerdir. Belli bir durumun dışına çıkamayan dürtüler, takıntılı düşünceler, fobiler, nevrotik düşünce yapıları belirtilerden sadece bir olarak ortaya çıkmıştır. Bu şikâyetlere sahip hastaları, normal doktora giden diğer hastalardan ayıran en önemli özellik, hastalığın belirtilerinin bedenlerinde değil ruhlarında bulunmasıdır. Bundan dolayı tedavi organizmaya yönelik somut bir şekilde değil, ruhsal olgularla ilgili olmuştur. Yine de psikanalitik tedavinin hedefi tıp bilimindeki tedaviyle aynı doğrultudadır. Yani semptomu ortadan kaldırabilmeyi hedeflemiştir. Hasta ruhi sebeplerle oluşan kusmadan ya da öksürmeden, dürtülerin tesiriyle oluşan hareketlerden ya da saplantılı düşüncelerden uzaklaştırıldığında hastanın iyileştiği kabul edilmiştir (Fromm, 2010: 110-111).

Freud'a göre psikanalitik kuram; zihnin işleyişi ve bu işleyişin insan gelişimiyle ilgili bir varsayımlar topluluğudur. Ona göre bireyde ortaya çıkan nevrozlar "bastırma" (repression) mekanizmasından kaynaklanır. Bireyin belleği, mazide oluşan travmatik deneyimleri, bunların oluşmasına sebep olan hissi hâlleri, acı verici ya da utanılacak durumları bilinçdışında tutar. Bunların bilinçli zihne çıkışını önler. Bu bakımdan bastırma mekanizması, bilinç ile bilinçdışı arasındaki koruyucu gibidir. Bilinçli ve bilinçsiz zihin sürekli bir çatışma hâlinindedir. Bu çatışma, histeri, saplantı ve fobi gibi nevrotik bozukluklara sebebiyet verir. Freud bastırma mekanizmasını psikanalizin temel taşı ilan etmiştir (Akot, 2010: 219).

Nevroz döneminin oluşumunda önem taşıyan olayların ilk çocukluk döneminde gerçekleştiği kabul edilmiştir. Freud, ilk çocukluk yıllarına ait deneyimlerin çok büyük bir önem arz ettiğine inanmıştır. Bu yüzden ilk çocukluk dönemindeki fobiler de bu kapsama dâhil edilmiştir. Eğer bireyde ilk çocukluk fobileri yerleşirse kuvvetlenmeye başlar. Kuvvetlenip yerleşen bu fobiler hayatın ileriki dönemlerinde ortaya çıkarsa, analizlere göre bu fobilerin içeriği, içgüdüsel arzularla bağlantı kuran iç tehlikelerin temsilcileri hâline gelir. Bundan dolayı Freud, ilk çocukluk yıllarına ait deneyimlerin önemine inanır. Bu periyodun, bireyin kişiliğinde ve duygusal yapısında önemli rol oynadığını düşünür. Cinselliğin, insanlığın yaratılışından bu yana var olduğunu ve ilk çocukluk sonrası dönemleri de

etkilediğini savunmuştur. Bununla beraber cinsellik, psikanalizin temel kavramı hâline gelmiştir (Akot, 2010: 220).

Freud, kuramında bilinç ve bilinçdışı kavramlarına da değinir. Bilinç, farkında olunan düşünceleri içerir. Bilinç öncesi ise ulaşılabilir geniş bilgi hazinesidir. Bu bilgiler her an bilince getirmeye hazır olunan bilgi birikimlerinden oluşur. Buzdağı benzetmesi ise tam da burada devreye girer. O ruhsal yapıyı bir buzdağına benzetmiş ve düşüncelerin buzdağının su üzerinde görünen tarafı olduğunu söylemiştir. Yani bu kısım bilinç bölgesinin temsilcisidir. Düşüncelerin büyük bir bölümü bilinç dışında bulunur. Bu malzemeler istenilen herhangi bir zamanda ulaşılan malzemeler grubunda değildir. Ancak günlük davranışların çoğu da bilinç dışı malzemelerin içerisinde yer alır. Buzdağının suyun altında kalan ve kimselerin onu göremediği kısmı ise kişinin farkında olmadan, birtakım şeyleri derinliklerine ittiği bilinç dışıdır. Psikanalizin en önemli hedefi bilinç dışındaki verilerin, bilince taşınması ve bilinç dışının sorunlardan arındırılarak sağlığına kavuşmasını sağlamaktır.

Psikanaliz kuramın gelişmesinde önemli aşamalardan biri Freud'un histeri belirtileri üzerine yaptığı çalışmalarıdır. Bu izlenimler sonucu özellikle bilinç dışı kavramının ne olduğunun ortaya çıkması, Freud'un dikkatini kendi kişiliğini çözümlemeye yoğunlaştırmıştır. Kendi iç dünyasına inebilmek için kullandığı veriler ise rüyaları olmuştur (Geçtan, 2014: 20).

Sigmund Freud 1900 yılında Viyana'da, rüyaların analizi üzerine bir kitap yayımlamıştır. Yaptığı araştırmaların en temel sonuçlarını bu kitapta ortaya koymuştur. Rüyalar, çoğunluğun inandığı gibi rastgele veya anlamsız çağrışımların oluşturduğu görüntüler bütünü değildir. Uyku esnasında meydana gelen bedenle ilgili duygulanımların bir sonucu olmaktan da çok uzaktır. Rüya, ruhsal etkinliklerin anlamlı bir ürünüdür. Diğer bütün ruhsal işlevler de olduğu gibi sistematik olarak incelenebilir. Rüyaların ortaya çıkış sebepleri, uyku esnasında hissedilen organik duyular değildir. Bunlar rüyaların oluşmasında ikincil derecede öneme sahiptir. Bu durumda rüyalar yalnızca ruhun etkilendiği malzemeyi oluşturmuş olurlar. Freud'a göre bütün karmaşık ruhsal durumlar da olduğu gibi rüyanın da amaçları geçmiş yaşantılara dayanır. Ayrıca düşünülerek yapılmış her hareket gibi mantıklı bir sürecin sonucudur. Yapılan her şey gibi rüya görmenin de bir anlamı vardır (Jung, 2015: 11).

Freud'un psikanaliz kuramı ile rüya yorumlama tekniği aynı amaca hizmet eder. Bu teknik psikanalizin gelişimine katkı sağlamıştır. Freud'a göre rüyalar bastırılmış duygular, arzular ve düşüncelerin uyku sırasında bilinç alanına çıkmasından ileri gelir (Balkış Baymur, 2017: 216). O rüyanın, bilinçdışının tanınmasına giden "Kral Yolu" (via regia) olduğunu söylemiştir (Penot, 2000: 37). Serbest çağrışım metodunu, rüyanın kaynağına inebilmek için de kullanan Freud, rüya gören kişiye sorular sorarak, bu sayede birtakım bulgulara ulaşmıştır. Rüyaların görünüşte bağlantısız, saçma gibi görülen karmaşık tarafları, bu metot sayesinde, bilinçdışının kamufle olan görünüşünden de kurtulmuştur. Freud'a göre bütün mesele, bunların yorumlanabilmesidir (Akot, 2010: 224).

Freud, normal psikolojiye sahip olduğu düşünülen insanların gördükleri rüyaların, psikotik hastaların bilinç düzeyindeki anormal duygu ve düşünce oluşumlarına benzerliğini fark etmiştir. Freud bu benzerliği, rüya sembollerinin, bilinçdışındaki istek ve düşünceleri imgeleştirme süreci olarak açıklamıştır. Freud'a göre bu, bilinçdışı ile bilinç öncesi arasındaki seviyenin korunabilmesi amacı için gerekli bir sansür mekanizmasıdır (Geçtan, 2014: 23). Freud'un rüya yorumu konusundaki en önemli temel kavramlarından biri de rüya sansürüdür. O, birçok rüyanın gerçek anlamlarını gizleme eğilimi içinde bulunduğunu keşfetmiştir. Rüyalara her zaman açık birer haber gibi değil de anlaşılmak için önce çözümlenmesi gereken gizli haberciler olarak bakmıştır (Fromm, 1991: 128). Bu mekanizma bilinçdışındaki isteklerin bilinç düzeyine çıkmasını engeller. Sansür uyku süresince gevşer. Bilinçdışındaki bazı duygu ve düşünceler biçim değiştirir. Biçim değişikliğinin ardından sınırı aşmasına imkân verilir. Sansür mekanizması Freud'a göre egonun kendi için oluşturduğu bir savunma mekanizmasıdır. Bu sayede birey uykusuna devam edebilir. Yani uyuyan kişi bilinçdışının oluşturduğu bu düşüncelerle uyanmak yerine rüya görür (Geçtan, 2014: 23).

Freud rüyaların, rüya işlemleri sonucu ortaya çıktığını savunur. Çünkü ona göre rüyaların gizil içerikleri bulunur. Erken çocukluk dönemlerinde görülen rüyalarda istekler ve arzular olduğu gibi canlandırılabilir. Ancak çocukluk dönemi sonrası görülen rüyalarda istekler bilinçdışında tutulur. Bundan dolayı rüyalar da maskelenmiş bir şekilde ortaya çıkar. Gizil içeriklerin anlaşılabilmesi için çeşitli mekanizmalarla görünür içeriğe dönüştürme işleminden geçirilir (Geçtan, 2014: 24).

Bu işlemlerden ilki rüyayı simgesel hâle dönüştürmektir. Bu mekanizma bastırılan düşüncelerin doğrudan değil daha kabul edilebilir simgeler yoluyla ortaya çıkışını temsil eder. İkinci rüya işlemi yoğunlaştırmadır. Bilinçdışındaki birçok düşünce ve dürtünün rüyalarda tek bir simge ile ortaya çıkmasıdır. Başka bir deyişle bir rüya içeriğinin birden fazla çağrışıma işaret ediyor olmasıdır. Üçüncü rüya işlemi yer değiştirmedir (yön değiştirme). Bu mekanizmayla ruhsal enerji rüyanın gizil içeriğinden açık içeriğine, yani simgelere aktarılır. Bunula beraber açık içeriğe dönüşen dürtülerin amacı değişmez. Son rüya işlemi ise yansıtmadır. Bu işlemle kişi kendi istek, arzu, duygu ve düşüncelerini rüyalarında başka kişi ya da simgelerden kendisine yöneltiyormuş gibi görür (Güven, 2015: 16-17).

Freud, bir rüyanın içeriğini oluşturan tüm malzemelerin bireyin yaşantısından türediğini ifade eder. Rüyalar bu yaşanmışlıkların yeniden üretilmiş ve anımsanmış hâlidir. Ancak bunun hemen ortaya çıkması beklenmemelidir. Bu ikili ilişkinin özenle araştırılmaya ihtiyacı vardır. Çünkü pek çok olguda uzun süre gizli kalabilir. Freud'a göre bir rüyanın içinde ortaya çıkan bir malzemenin, uyanıklık durumunda kesin bir deneyim olup olmadığı bilinmemektedir. Rüyada görülen şey hatırlansa bile, gerçekte nerede ve ne zaman yaşandığı hatırlanamamaktadır. Bu yüzden rüyanın bağımsız bir kaynak olduğu düşüncesi zihinlerde ortaya çıkmaktadır. Fakat uzun soluklu araştırmaların ardından bazı taze yaşantılar, yitirilmiş anılar rüyanın kaynağını ortaya çıkartır. Freud rüyaların kaynağının farkında olunsun ya da olunmasın, bellekteki bilgi birikiminden, gerçeklikten, yaşantılardan kaynaklandığını ortaya koyar. Düşler, kişi uyanıkken yaşamında ulaşamayan anıları emirlerinde bulundurur. Bu durum ona göre kuramsal açıdan çok önemli ve olağanüstü bir vaziyettir (Freud, 2012: 65-67).

Freud'a göre rüyaların üretilmesi için kullanılan malzemelerden en önemlisi çocukluk yaşantısıdır. Ona göre rüyalar, çocukluktan kalma malzemeyi her zaman ellerinin altında bulundurur (Freud, 2012: 69-70). Bu da rüyanın bir ayağının bugünde, bir ayağının da çocuklukta olduğunun kanıtıdır.

Rüya görülürken beyin uyanık hâlde olduğu gibi düşünme vazifesini yerine getirir. Ancak bu düşünme vazifesi, uyanık hâlde düşünmeden farklıdır ve uyanık düşünme hâlinin bütün özelliklerini taşıyamaz. Örneğin, uyku hâlindeki düşünce bilincin düzenleyici kontrolünden mahrumdur. Düşünce uyanık hâlden farklı olduğu

için de rüyanın oluşum süreci, önceden bilinerek yapılan şeylere benzemez. Tamamen yeni ve yabancı bir şeydir. Bundan dolayı rüya görme hâli, Freud tarafından düşük seviyeli bir bilinç hâli yahut yüksek seviyeli bir bilinçsizlik hâli olarak nitelendirilir (Akot, 2010: 222).

İnsan uyku esnasında, pek çoğu cinsel olan güdü ve isteklerinin etkisi altındadır. Eğer insan uykuda bunların tatminini ve doyurulmasını gerçekleştiremezse uyanıp, daha gerçek doyumlar bulmaya yönelir. Freud’a göre rüyalar, cinsel isteklerin üstü kapalı bir şekilde giderilmesine yardımcı olurlar. Rüyanın arzu tatmini olduğunu ortaya çıkarmak, onun bu alandaki en önemli keşfidir (Fromm, 1991: 110). O, psikanalizin ilk günlerinde, çocuklukta yaşanan cinsel içeriklerin ve sarsıcı olayların nevrozun oluşumunda etkili olduğunu fark etmiştir (Geçtan, 2014: 32). Üç ya da dört yaşında olan küçük bir kız çocuğunun babasını, erkek çocuğunun da annesini arzuladığı düşünülür. Dolayısıyla kız çocuk annesine, erkek çocuk da babasına arzu ve korkularla bağlıdır. Erkek çocuk babasının ölmesini ister ve babası tarafından hadım edilmekten (kastrasyon) korkar. “Oedipus Kompleksi”ne bağlı arzular ve korkular dört-beş yaşlarında, çevrenin kabul etmediği karakterleri dolayısıyla içe atılır (Montangero, 2016: 113).

“Oedipus Karmaşası” da denilen bu kuram, psikanalitik teoriye göre kısaca karşı cinsteki ebeveyni sahiplenmektir. Hemcinsi olan ebeveyni saf dışı bırakma konusunda çocuğun beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin bütünüdür. Bu kompleks adını Sophocles tarafından kaleme alınan Yunan tragedyasından alır. Freud, Oedipus hikâyesinin bağlantılarının sadece o devirde yaşayan insanlarla ilgili olmadığını tüm insanlığa mâl olan bir mit olduğunu açıklar. Birçok insan tarafından görülmüş ve görülmeye devam edecek olan iki tipik rüyanın varlığıyla bu düşüncesini ortaya çıkarır. Bu rüyalar babanın ölüm rüyası ve anneye cinsel ilişki rüyasıdır. Freud, Kral Oedipus için şöyle der:

Oedipus’un kaderi bizi etkiler ama sadece bu bizim de kaderimiz olabileceği için, çünkü kâhin doğumumuzdan önce bize de ondaki laneti verdi. Hepimizin kaderinde ilk cinsel dürtülerimizi annelerimize ve ilk nefret ve direnişimizi babalarımıza karşı yöneltmek olabilir. Rüyalarımız bizi bu kadere ikna eder (Rank, 2016: 14-15).

Freud, Oedipus kompleksinin aslında çocukluk arzusunun tatmininden başka bir şey olmadığını söyler. Cinsel yaşamın bütün patolojik rahatsızlıkları gelişmenin engelleri olarak yorumlanabilir.

Oedipus kompleksi, daha sonra Freud'un psikolojisinin temel yapısını oluşturmuştur. Freud bunu, dinin ve ahlakın gelişimini açıklayan bir anahtar olarak görür. Bu kompleksin çocuk gelişiminde yadsınamaz bir rolü olduğunu savunur. Freud'a göre bu durum, psikopatolojik gelişmelerin temelini ve nevrozların çekirdeğini oluşturmaktadır (Fromm, 1992: 212).

Freud, klinik deneyimlerini arttırdıkça, hastalarının, çocukluk dönemi yaşantılarıyla, rüyalarının ortak yönlerini bulmaya ve bu ikisinin paralellik gösterdiğini saptamıştır. Deneyimsel veriler sayesinde Freud, çocukluk cinselliğine dair bir gelişim kuramının temelini de atmıştır (Geçtan, 2014: 32). Freud'a göre mesaj dışarıdan gelmez, ruhun derinliklerinden gelir. Gelen rüya mesajları ise geleceklerle ilgili bilgi vermez, çocukluk arzularıyla ilgili bir şeyler anlatır. Hemen hemen her rüyada cinsellik öğeleri bulan Freud'a göre bütün uzun objeler, bastonlar, ağaç gövdeleri, şemsiyeler (ereksiyonu andıran görünüm nedeniyle), uzun ve keskin bütün silahlar erkeklik organını simgeler. Binalar, patikalar, çocuklar, hayvanlar gibi içerikler için de aynı şey söz konusudur. Çukur olan şeyler ise tersine kadın bedenini ya da cinsel organını simgeler. Öte yandan iniş ve çıkış da cinsel eylemi simgeler (Montangero, 2016: 114).

Freud'a göre bir rüyanın yorum süreci ve yorum aşamaları vardır. Bunlardan ilki gizli rüyanın açık rüya hâline dönüşmesini sağlayan süreçtir. Buna "rüya faaliyeti" (dream work) denir. Açık olan rüyadan gizli olan düşünceye doğru yol alan süreçtir. Burada rüya faaliyetinin ilk yaptığı iş, "yoğunlaştırma"dır. Bu terimle, açık rüya içeriğinin, gizli rüyanınkine göre daha az zengin olduğunu, sanki bu gizli rüyanın kısaltılmış bir çevirisi olduğu anlatılmak istenir. Bazı durumlarda yoğunlaştırma bulunmayabilir. Ancak kural olarak genellikle vardır. Bu durumun aksi söylenemez. Rüya faaliyetinin ikincisi, "kaydırmadır." Kaydırma, ruhsal güç potansiyelinin bir unsurdan diğerine geçişidir. Kaydırma, iki şekilde gerçekleşir. İlkinde, gizli bir unsurun yerine onunla çok az ilgisi olan başka bir imâ edici şey getirilir. İkincisinde ise vurgulama, önemli bir unsurdan, önemsiz olan unsura aktarılır. Bunu yaparak âdeta rüyanın ağırlık merkezi değiştirilir. Bu şekilde rüyanın

yabancı bir görüntü elde etmesi sağlanır. Rüya faaliyetinin gerçekleştirdiği sonuncu ve psikoloji bilimi açısından en enteresan olay ise düşüncelerin “görsel imgeler” şekline dönüşmesidir. Bu basamak rüyaların açığa çıkmasında önemli bir unsurdur (Akot, 2010: 225-227).

Freud’un genel olarak rüya özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Arzu doyurma.
2. Halüsinatif bir niteliğe sahip olma.
3. Halüsinasyonları ve rüyaları içeren geri planda kalmış (regresif) bir durumu temsil etme.
4. Organların gerektiği gibi çalışmaması ya da bir felç durumunun söz konusu olması.

5. Savunma (deplasman/displacement) mekanizmasının varlığı.

6. Rüyalar ile nevrotik belirtiler arasındaki benzerlikler (Ersevîm, 2013: 495).

Freud insanlığın çağlar boyunca rüya yorumu konusunda farklı tutumlar sergilediğinden bahseder. Rüyaların akıldışı ve saçma olduğu ya da hiçbir anlam ifade etmediği gibi görüşlerin yanı sıra bazı gizli duyguların yönlendirmesiyle, her rüyanın bir anlamı olduğu da varsayılmıştır. Böylece insanlar en eski zamanlardan bu yana rüyaları yorumlamakla alakadar olmuş ve bunu yaparlarken de iki farklı yöntem kullanmıştır (Freud, 2012: 150-151).

Kullanılan bu yöntemlerden ilki “simgesel rüya yorumu”dur. Bu yöntemin önemli bir örneği Firavun’un rüyasına Yusuf’un getirdiği tabir yönteminde görülebilir. (Yedi semiz ineği, yedi sıska ineğin yediği rüyadır. Bu rüya Yusuf tarafından Mısır’da yedi bereketli yılın ardından gelecek yedi kıtlık yılını haber verilmiştir.) Düşleri yorumlamanın ikinci yöntemi ise “şifre çözme” diye adlandırılır. Bu yöntem rüyaları, her işaretin, sabit ve bilinen bir anlamı olan bir başka işarete çevrildiği bir tür şifre olarak ele alır. Şifre çözme yönteminin bir başka türü Daldis’li Artemidorus’un rüyaların yorumu ile ilgili kaleme aldığı eseri Oneirocritica’da bulunur. Bu metotla yalnızca rüyanın içeriği değil, rüyayı gören şahsın kişiliği ve yaşam koşulları da ortaya çıkar. Çünkü aynı rüya ögesi zengin, fakir, evli, bekâr veya farklı mesleklerdeki insanlarda farklı anlamlar taşır. Ayrıca şifre çözme yönteminin temeli, rüya içeriğinin her bir parçasının bağımsız olarak ele alınması işlemine dayanır (Freud, 2012: 150-153).

Rüyalarda simgesel ögelere sıkça rastlanır. Pek çok ögede ortak sembollerin kullanımının ortak bir dilin kullanımından daha da ötelere uzandığı gözlemlenir. Pek çok simge, dilin kendisi kadar eskidir. Rüya bu gizli düşüncelerinin şekil değiştirmiş temsili için kullanılır. Ayrıca rüyadaki ruhsal malzemenin özel oluşu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bundan dolayı bir simge; simgesel olarak değerlendirilmemelidir, kendi anlamında yorumlanmalıdır (Freud, 2014: 83-84).

Sembollere bakıldığında ise rüya sembollerinin iki türü bulunur. Bunlar rastlantısal (geleneksel) ve evrensel sembollerdir. Rastlantısal semboller, sembolize ettikleri şeylerle gerçek bir yakınlık ve ilişki göstermezler. Herhangi bir şehirde, başından can sıkıcı bir olay geçmiş kimsenin, daha sonra bu şehrin adını duyduğunda, moral bozucu bir etki yaratması buna örnektir. Kişi bu şehri yaşanılmış olayla paralel olarak, o zamanki ruhsal durumun sembolü hâline getirmiştir. Rüya görülen resim, onunla bağlı olarak bir zamanlar yaşanan duygusal ânı yansıtır. Burada, sembol ile sembolize edilen yaşantı arasındaki bağıntı tamamen rastlantısalıdır. Bu nedenle de rüyayı gören kişiye ait diğer çağrışımlarının da bilinmesi gerekir. Bunun yanında evrensel sembollerde, sembolize edilen nesne ile sembol arasında birbirine benzeyen bir ilişki söz konusudur. Örneğin, ateş sembolü; insan üzerinde kimi zaman, zarafet, hareket, neşe ve rahatlık gibi hisler bırakır. Ancak kimi zaman da bozucu ve yıkıcı bir gücü temsil eder. Evrensel sembollerin kökeni duygu ve düşünceler ile anlamlı deneylerin birikiminden ortaya çıkar. Bunların evrensel olarak belirtilmesinin sebebi, insanların hepsinde ortak olmalarıdır (Fromm, 1991: 131-133).

Freud'a göre rüya simgeciliklerinin varlığını reddetmek imkânsızdır. Sadece simgelerin yorumlanması da bu işi kolaylaştırmaz. Hatta daha zor hâle de getirebilir. Çünkü simgesel olarak kabul edilen rüya içeriğiyle, rüya gören kişinin çağrışımlarında yer alan boşluklarında yoruma ihtiyacı vardır. Ayrıca rüya yorumunda keyfilikten kaçınmak gerekir. Bir rüyanın birden çok ve çeşitli anlamı bulunur. Doğru yoruma ancak konunun gidişatından ulaşılabilir (Freud, 2014: 84).

Freud'un rüya sembolleri şu şekildedir: İmparator ve imparatoriçe ya da kral ve kraliçe, rüya gören kişinin annesi ile babasını temsil eder. Bir prens ya da prenses ise rüya görenin kendisidir. Bıçak, kama ve mızrak gibi tüm uzun, keskin silahlar, çomak, ağaç gövdesi, şemsiye (eğer açılırsa ereksiyonu temsil eder) gibi tüm uzantılı

nesneler erkek organı yerine geçer. Kutular, mahfazalar, sandıklar, dolaplar, fırınlar, tüm içi boş objeler, gemiler ve her tür kap, kadın rahmini temsil eder. Rüyalardaki odalar genellikle kadınlardır. Eğer odaların içine ve dışına doğru gidilebilen çeşitli yollar varsa bu da yine erkek organını temsil eder. Odanın kilidini açan anahtar da yine aynı simgeyi sembolize eder. Pek çok odadan geçip gittiğini görmek, bir harem veya genelev rüyasıdır. Bazı zarif sembollerde ise bu evliliği temsil etmek için de kullanılabilir. Basamaklar, merdivenler ve bunlardan inip çıkmak cinsel eylemin temsilleridir. Masalar, yemek masaları ve sofralar ise kadınları temsil eder. Tahta linguistik bağlantıları nedeniyle genelde kadın malzemesini temsil eder. Bu nedenle yatak ve sofra rüyaları bir erkek tarafından görülmüşse evliliği sembolize eder. Giyim eşyalarına gelince, kadın şapkası çok sık olarak erkek cinsel organı olarak yorumlanır. Özellikle erkek rüyalarında palto ve kravat için de aynı şey geçerlidir. Rüyalardaki çocuklar da sıklıkla cinsel organların yerine geçer. Kellik, saç kestirme, dişlerin dökülmesi ve kafa kesilmesi iğdiş edilmeyi simgeler. Küçük hayvan ve haşaratlar küçük çocukları temsil eder. Özellikle istenmeyen erkek ve kız kardeşler bu kategoridedir. Haşere bulaşması sıklıkla gebelik işaretidir (Freud, 2014: 84-88).

Freud, bu sembollere yüklediği anlamlar sayesinde, rüyalara yorum getirmiştir. Ancak bu simgeler ve semboller onun rüyalara indirgemeci bir yaklaşım getirdiğini de gözler önüne serer. Bunu kendisi de itiraf etmiştir. Hayatının son dönemlerinde, düşlerin bir düşten öte aynı zamanda bir bilgi kaynağı olduğu sonucuna da varmıştır.

1.6.2. Carl Gustav Jung ve Rüya

Freud öncülüğünde başlayan rüya ile ilgili psikolojik açıklamalar, Carl Gustav Jung ile devam etmiştir. Her ne kadar Jung'un rüya kuramı Freud'un psikanaliz kuramıyla benzerlik gösterse de, iki büyük ismin kuramlarının ayrıştığı noktalar da vardır. Jung kuramını geliştirirken; arketip, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı gibi kavramlardan faydalanarak daha zengin ve farklı bir bakış açısı sunmuştur.

Jung psikanalitik kuramını, Freud'un psikanaliz kuramının temelleri üzerine inşa etmiştir. Bilinçdışının varlığını kabul eden Jung, psikanalizin temel öğelerini

kendi üslubunca revize etmiştir. Psikanalizin temel yapı taşları olan id, ego ve süperegonun yerine kendi geliştirdiği; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere üç boyutlu bir yapıyı oluşturmuştur (Ukray, 2014: 18). Jung psikolojisini, Freud'un psikanalizinden ve deneysel psikolojiden ayırt etmek için “analitik psikoloji” olarak adlandırmıştır.

C.G. Jung, psikolojisini genel olarak normal, nörotik ve psikotik insanlarla olan deneylerine dayandırır. O insan zihninden ve insan zihninin etkinliklerinden söz ederken; ruh ve ruhsal terimlerini kullanmıştır. Çünkü zihin ve zihinsel sözcükleri daha sık bir anlama gelmektedir ve sadece bilinçle ilgilidir. Ancak ruh ve ruhsal terimlerinin kapsamına hem bilinç hem de bilinçdışı girer. Ruhun bilinçdışı yönü bilinçten farklıdır. Öte yandan bilinci tamamlayıcıdır (Fordham, 2001: 17-18). Jung'a göre bireyin kişiliği yalnızca geçmiş yaşantılar tarafından şekillenmez. Geleceğe yönelik hedefler, tutkular, ümitler kişilik gelişimini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Jung çalışmalarında her zaman bilinçdışını vurgulamıştır. Geleceğe dair yapılmak istenenler de bilinçdışında yer alırlar. Bilinçdışı ögesi ise Jung ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ona göre bilinçdışı yalnız bir yapı değildir. Kolektif bilinçdışı ile birlikte bir bütündür. Kişilik ise psişeden (ruhsal öge) oluşur. Bu kişiliğin tamamıdır ve üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar; bilinç, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışıdır. Bilinç; hatıralarımızın ve algılarımızın bütünüdür. Çevreyle uyum sağlamaya yarar ve bireydeki gerçeklik algısının oluşumunu sağlar. Kişisel bilinçdışı; dürtüler, arzular, silik algılar ve bireyin bastırılmış deneyimlerinin toplamıdır. Bireyin kendine ait oluşturduğu bilinçdışı da denir. Bu deneyimler birleşik kompleksleri oluşturur. Birleşik kompleksler ise kişisel bilinçdışında bastırılan düşüncelerin bir araya gelmesiyle oluşan durumlardır. Kompleksler; genel manasıyla bireyin zihninde oluşan duygu, anı ve isteklerdir. Kişiyi hâkimiyeti altına alarak, yaşamına egemen olurlar. Kişi kompleksleri keşfeder ve kendi üzerinde baskı oluşturan bu zincirlerden kurtulabilirse, yeniden özgür bir birey olarak yaşamını idame ettirme sürecine girebilir. Sonuncu ruhsal öge olan kolektif bilinçdışı ise birey tarafından bilinmeyen genel evrimsel deneyimleri kapsar. Geçmiş yaşantılardan yani atalardan gen aktarımı yoluyla devralınan ortak bir bilinçdışıdır. Kişiliğin temelini oluşturur, şimdiki davranışlarımızı yönlendirir (Ukray, 2014: 14).

Jung teorisinde ruh kavramı durağan bir yapıya sahip değildir. Aksine dinamik ve sürekli hareket hâlinde olan bir tasarımı vardır. Aynı zamanda kendi kendini düzenleyen de bir sistemdir. Jung, ruhsal enerjiyi libido¹ olarak adlandırır. Libido iki karşıt kutup arasında bir akış gösterir. Herakleitus'un yüzlerce yıl önce keşfettiği karşıtların düzenleyici işlevi bu durumu kasteder. Libido kutuplardan birine ulaştığında onun karşıtına geçer. Örneğin, şiddetli öfkeyi sakinliğin izlemesi ya da nefretin sevgiye dönüşmesi gibidir. Libidonun ileri ve geriye doğru hareket hâlinde olduğunu saptayan Jung, bilincin isteklerini yerine getiren ileriye doğru olan mekanizmayı ilerleme, bilinçdışının isteklerini karşılayan geriye doğru hareket mekanizmasını da gerileme olarak adlandırmıştır (Fordham, 2001: 20-21).

Jung'a göre bilinç iradenin hüküm sürdüğü bir alandır. İrade kimi zaman istekle karıştırılır. Oysa irade, insanın bir şeyi arzularken aynı zamanda o arzu ile ilgili somut bir şeyler yapabileceğini de gösteren bir etkinliktir. Yani arzuya kararlılık ve eyleme geçme itkisi eşlik eder. Bu bir ego işlevidir (Ukray, 2014: 23). Ego; kişiliğin bilinçli tarafıdır. Kişiliğin bütünlüğünün sağlanmasında etkilidir. Kişiliğin en üst düzeyinde yer alır. Görevi gerçeklerle olan ilişkiyi ve uyumu sağlamaktır (Ukray, 2014: 85). Ayrıca bilincin güçlenmesi, iradenin de güçlenmesi demektir. Ne yapacağına karar verebilmek ve onu yapmaya koyulmak bilinçdışının ruhsal faaliyetlerdeki hâkimiyetine karşı duran bilincin kudretinin ölçüsünde olmaktadır (Ukray, 2014: 23).

Egoya komşu olan bir diğer olgu kişisel bilinçdışıdır. Görmezlikten gelinen veya bastırılan arzu ve deneyimlerden oluşur. Yalnızca kişinin kendisine aittir. Kişisel bilinçdışına ait hatıralar kontrol zayıfladığı anda yani rüyalarda hatırlanabilirler. Bazen de zaman ve mekân ya da rastlantısal bir ilişki anında anılar ortaya çıkabilirler (Ukray, 2014: 85-86).

Jung'un en önemli iddiası kişisel bilinçdışına ilave olarak öne sürdüğü kolektif bilinçdışıdır. Psişenin çok daha derin katmanlarında yer alır. Bireyi aşar ve evrensel nitelikte bir yapısı vardır. Bundan dolayı tüm insanlıkta özdeştir. Psişenin bu bölgesi zamansal olarak insanları aşar. Ataların yaşamlarıyla ilişkili, sonsuz imgeleri kapsayan bölümdür. Jung'un kolektif bilinçdışının içerikleri üzerine yaptığı araştırmalar onu daha da ileriye taşımıştır. O, kolektif içeriklerini arketip olarak

¹ Latince bir kelime olan libidonun aslında açıkça cinsellikle alakalı bir anlamı yoktur. Sözcük genel olarak istek ve dürtü anlamı taşımaktadır.

adlandırmıştır. Aslında bu terim, Jung'un keşfi değildir. İnsanlık tarihinin farklı dönemlerinde kullanılmıştır. Fakat psikolojide ilk olarak Jung kullanmıştır. Örneğin, Jung'un arketipi belli bir sınıra kadar Platon'un idealarıyla benzeşim gösterir (Kısa, 2005: 42). Sonraki dönemlerde Philo Judaeus² ve İrenaeus³ tarafından “insandaki Tanrı imgesi” (imago dei) anlamında kullanılmıştır. Corpus Hermeticum⁴ adlı simya kitabında da Tanrı, “arketipal ışık” olarak adlandırılmıştır (Kısa, 2005: 44).

Arketip (archetype) terimi; kalıp, şablon, ilk tip gibi anlamlara gelir. Arketipler insanoğlunun var oluşundan bugüne kadar oluşturulan kültür birikiminin temel yapı taşlarıdır. İnsanların çağlar boyunca yaşadığı dönemlerde karşılaştığı benzer olayların bir süre sonra tecrübi davranış kalıplarına dönüşme biçimleridir. Bu kalıplar daha sonra kuşaktan kuşağa aktarılmışlardır. Bu şekilde hemen hemen her insanın karşılaşmak zorunda olduğu anne, baba, erkek, kadın gibi kavram ve roller ile geçimini sağlamak, eş ve arkadaş bulmak, yolculuğa çıkmak gibi roller arketip denilen şablonları ortaya çıkarmıştır. Bu durumda her arketipin belli sosyal ve psikolojik duruma cevaben ortaya çıkmış olduğu “prototip-ilk tip” tanımlamasının yapılması uygundur (Ukray, 2014: 103-104).

Jung, yaşamının son kırk yılını bu işe adanmış ve arketipleri araştırarak geçirmiştir. Tanımını yaptığı birçok arketip arasında, doğum, yeniden dünyaya geliş, ölüm, güç, sihir, kahraman, çocuk, yaşlı bilge, hilebaz, toprak ana, dev gibi imgeler bulunur. Bunun yanında ağaç, güneş, ay, rüzgâr, ırmak, ateş ve hayvanlar gibi doğal objeler, yüzük ve silah gibi insan yapısı aletler de başlıca arketiplerdendir (Ukray, 2014: 104).

Örneğin, hemen hemen her insan yılanla ya da karanlıktan korkmaktadır. İnsanın bu korkuyu yaşaması için illa ki yılanla karşılaşmış ya da karanlıkta kalmış olması gerekmez. Yılanla ya da karanlıktan korkma eğilimi, insanın nesiller boyu süren tecrübesinin sonucudur. Bu olay hem kültürel hem de biyolojik olarak aktarılmış ve zihinlere işlenmiştir. Bu bağlamda arketipler, bir insanın hatıraları gibi canlı ve net bir şekilde hafızaya işlenmiş imgeler veya görüntüler de değildir. Örneğin, anne arketipi denilince akla bir kadının ya da bir annenin fotoğrafı

² İskenderiyeli, Ortodoks Yahudi bir filozoftur.

³ Galya'nın Lugdunum şehrinin piskoposu. Ortodoks ve Katolik kilisesi tarafından aziz olarak tanınmıştır.

⁴ Yahudi/Hristiyan inancına ait göndermeler içeren, fakat bunları klasik üsluptan ziyade neo platoncu bir üslupla ele alan kitap.

gelmemelidir. Eğer bir benzetme yapmak gerekirse, arketipler, banyo edilmesi gereken negatif filmleri gibidir. Gerçek dünyada bir karşılık bulduğunda bu belirsiz imgeler canlı ya da cansız varlıklara dönüşürler. Bununla birlikte arketipler bağımsız öğeler oldukları gibi, bazen de birkaç arketip bir araya gelerek yeni bileşimleri oluşturabilirler. Örneğin, kahraman arketipi, şeytan arketipiyle birleşerek “acımasız lider” tipinde bir insanı oluşturabilir (Ukray, 2014: 104-105).

Bu bağlamda pek çok arketipten bahsedilebilir. Ancak Jung, ayrı bir kişilik sistemi olarak gördüğü ve oldukça önem verdiği dört arketip sistemi tanımlamıştır. Bu arketipler; persona, anima, animus ve gölgedir.

1. Persona: Bireyin toplum içinde onay alabilmek amacıyla, dış dünyaya karşı taktığı maske ya da kullandığı kimliktir. Bu durum bireyin toplum içinde var olabilmesi için zorunlu bir durumdur. İnsanlarla iyi geçinmek, hoşlanılmayan kişilerin yanında dostça bir tavır takınmak, bireyin çıkarları doğrultusunda takındığı tutumlar örnek olarak gösterilebilir (Ukray, 2014: 115).

2. Anima: Erkeğin dişi arketipi animadır. Jung’a göre her erkekte bulunur. Bu doğuştan gelen bir kadın imgesidir. Animanın temel görevi bilinçdışında bazı değerlerin oluşmasına sağlamaktır. Temel işlevi ise erkeğin eş seçimi yapması, ilişki yürütme sürecine girmesini sağlamaktır. Örneğin, erkek bazı kadınlardan hoşlanırken kimilerine karşı asla istek duymaz. Bu animanın bir getirisi. Erkek çocuk animasını ilk annesine yansıtmaktadır.

3. Animus: Dişinin erkeksi arketipidir. Yani kadınlarda erkeklerdeki animanın karşılığıdır. Kadın animusun gücü sayesinde erkeği anlayabilir. Kız çocuk animusu ilk babasına yansır.

4. Gölge: Kişiliğimizin karanlık yönünün temsilcisidir. İnsanoğlunun kötülüğe eğilimli yönüdür. Gölgenin bir kısmı bastırılmış duygulardan oluşur. Bu bastırılmış duygular ise bilinçdışında bulunur. Diğer kısmı da kolektif bilinçdışında yer alır (Burger, 2006: 158).

Jung’a göre psişe kendi kendini yönetebilen (self-regulation) bir mekanizmadır. Bundan dolayı bilinçlilik hâli (consciousness), bilinçsizlik – bilinç ötesi (unconscious) hâli ile dengelenmiştir. Jung’un analizinde bu bilinç ötesi durum, rüyaların çözümüyle yorumlanarak tamamlanır. Jung, rüya ile ilgili

düşüncelerini ilk defa 1931 yılında, Dresden’de bilimsel bir toplantıda “Rüya Analizinin Pratik Kullanımı” adlı raporunda açıklamıştır (Ersevîm, 2013: 538).

Jung, merakını sürekli olarak taze tutan rüyalara karşı ilgi duymaya çocukluk yıllarında başlamıştır. Aslında Jung’un çocukluğu gizemli ve sürekli onun üzerinde korku uyandıran tecrübelerle geçmiştir. Bundan dolayı rüyalar Jung için büyük önem taşımıştır. Çünkü Jung’a göre çocukluk rüyaları basite alınamayacak kadar önemlidir. Teorilerini oluştururken her zaman hayatının diğer dönemlerindeki yaşantısıyla, çocukluk döneminde gördüğü rüyalar arasında bağlantı kurmuştur. Kendisini “dindar” olarak algılamasında çocukluk dönemi rüyalarını içsel bir sebep olarak görmesi yatar. Bu etkilenmenin neticesi olarak Jung, rüyalara büyük bir hayranlık duymuştur. İnsanın ruhsal yapısını anlamaya çalışan, bunu yaparken de bazı düşüncelerini rüyalardan esinlenerek şekillendiren Jung, öne sürdüğü kimi görüşlerini rüyalarla ispatlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı kendi fikirlerini ispatlayabilmek amacıyla yaşamı boyunca rüya konusunda araştırmalar yapmıştır. Çalışmalarını ve birikimlerini sentezleyerek rüya konusunda kendine has bir yaklaşım geliştirmiştir (Çetin, 2010: 251).

Jung’un çeşitli kültürlere, mitlere ve dinlere ilgi duyması onu rüyalarla ilgilenmeye sevk etmiştir. Ayrıca tüm insanlarda olduğu gibi Jung da doğup büyüdüğü kültürel ortamdan etkilenmiştir. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın iyi bilindiği dindar bir ailede yetişen Jung, bu sayede dinlerin rüya öğretilerinden haberdar olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde incelemeler yaparak geleneksel dinlerin rüyayla olan ilişkilerini ve rüyalara karşı geliştirdikleri bakış açılarını inceleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca Jung, sadece bunlarla da yetinmemiş, Yahudiliğe yönelmiş ve bu yönelişin neticesinde Talmudcu rüya düşüncesinden oldukça etkilenmiştir (Çetin, 2010: 252).

Jung’un rüyalarla ilgilenen bir psikolog olmasının diğer nedeni ise psikoloji literatürüne kazandırdığı “kolektif bilinçdışı ve arketip” kavramlarının ispatlanmasında rüyaları kullanmasıdır. Oldukça zor açıklamalar gerektiren bu kavramlar bilim dünyası tarafından eleştirilere tabi tutulmuştur. Buna rağmen Jung rüyaların ışığında bu kavramları ispatlamayı başarmıştır (Çetin, 2010: 253).

Jung rüyaları ruhsal hayatımızın bir parçası olarak görür. Rüyalar doğal bir süreçte ortaya çıkarlar ve önemli pek çok görevi yerine getirirler. Jung rüyalar için:

“Arzu ve isteklerin yanında korkuları, gerçekleri, felsefi ifadeleri, illüzyonları, vahşi fantezileri, hatıraları, geleceğe dönük planları, irrasyonel tecrübeleri, telepatik vizyonları, kehanetleri ve ilahî mesajları içerebilir” demektedir (Çetin, 2010: 256).

Jung rüyaların önemli fonksiyonlarından birinin denge (balancing) unsuru olduğu sonucuna ulaşmıştır. Denge unsuru pek çok dinde ve kültürde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Ancak hepsinin ortak noktası bu unsurun oldukça önemli olmasıdır. Araştırmaları esnasında dengenin önemi Jung’un dikkatini çekmiş ve değişik kültürlerde bu kavramının merkezî konuma sahip olduğunu görmüştür. İncelediği Çin Felsefesi’nde Yin-Yang, Amerikan Yerlileri’nde Ruh-Beden, Celtics Mitolojisi’nde Beyaz-Siyah, denge üzerine kurulmuştur. Denge unsuru bir felsefeye dayandırılmasa bile insanın biyolojik yapısı için de önem arz eder. Örneğin, homeostatik denge bozulduğu zaman organizmada pek çok ihtiyaç ortaya çıkar. Dengenin yeniden kurulabilmesi için ihtiyacın giderilmesi gereklidir. Jung’a göre bilinç ve bilinçdışı arasındaki denge bozulduğunda rüyalar devreye girerek dengesizlik bireye hissettirilir ve denge tekrar kurulur. Jung rüyaların denge fonksiyonuna bağlı olarak ruhsal hayatımızı restore edici özelliği olduğunu savunur (Çetin, 2010: 257).

Jung’a göre rüyaların hiç şüphesiz dinî bir yönü vardır (Fromm, 2010: 112). Örneğin, Yusuf Peygamber’in hikâyesi büyük rüyalar (big dream) olarak adlandırılır. “Büyük Rüyalar” (Big Dreams) Jung’a göre kolektif bilinçdışının varlığının en önemli belirtisidir. Bu rüyaların içerikleri ise arketiplerden oluşur. Yapmış olduğu araştırma gezileri sayesinde, çeşitli yerel dinlerde rüyanın önemini gözlemleme fırsatı bulmuştur. Yahudi rüya geleneği Jung’u çok etkilemiştir. Kendisi kuramlarında özellikle Talmud’un rüya hakkındaki açıklamalarını referans almıştır (Çetin, 2010: 259). Ayrıca Hristiyan bir çevrede yetişmiş olduğu için Hristiyan Teolojisi’nin ve özellikle St. Thomas Aquinas’ın rüyalara bakış açısı Jung’u oldukça etkilemiştir. Aquinas rüyalar hakkında genel bir çerçeve çizerek, rüyaların; ruhsal ve fiziksel birtakım ihtiyaçlardan, çevresel faktörlerden, Tanrı, melek veya şeytandan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Kaynağını Tanrı’dan almayan rüyaları gereksiz olarak nitelemiştir. Ancak kilise bu düşünceden farklı olarak rüyaların sadece bir kısmının Tanrı tarafından gönderildiğine düşüncesini savunmuştur. Jung, dinî içerikli rüyaların tamamının Tanrı’dan bir mesaj olduğunu kabul eder. Bu yaklaşım

sayesinde insan ile Tanrı arasındaki ilişkinin daha da kuvvetleneceğine inanır. Bu sayede birey dinî içerikli rüyalarını Tanrı'nın kendisine göndermiş olduğu direk mesaj olarak gördüğünde kendine olan saygısı artacak ve rüya davranış ilişkisi daha da kuvvetlenecektir (Çetin, 2010: 260).

Jung rüyaların tüm bu bahsi geçen fonksiyonlarına ilave olarak; bireyin ruh sağlığı koruma, bilinçdışının bilgeliliğini barındırma, unutulmaya yüz tutmuş olayları hatırlatma, telepati gibi fonksiyonlara da sahip olduğunu belirtir (Çetin, 2010: 260).

Jung rüya tasnifini yaparken yalnızca rüyaları fonksiyonlarına göre değerlendirip ayırmaz. Ayrıca rüyaları belirgin özelliklerine göre kategorize eder. Buna göre Jung rüyaları üç grupta toplar:

1. Büyük Rüyalar: Bu rüyalar yalnızca rüya gören kişiyi değil, rüyayı gören dışındaki tüm insanları ilgilendirir. (Örneğin, peygamber rüyaları bu kategoridedir.) Bu rüyalar anlatıldığı zaman herkesin dikkatini çeker. Onu diğer rüyalardan ayıran en temel farkta budur. Jung, büyük rüyaları psikolojisinin temel kavramlarını ispatlamak amacı ile kullanmıştır (Çetin, 2010: 261).

2. Ortak Rüyalar: Tüm insanların gördüğü rüyalardır. Sadece gören kişiyle alakalıdır. Ortak rüyalarda arketipik figürler, arketipik olaylar ve arketipik objeler görülür (Çetin, 2010: 261).

3. Çocukluk Dönemi Rüyaları: Bu tip rüyalar içeriklerinde evrensel bir boyut olduğunu taşır. Çocuklar farklı zaman ve kültürlerde yetişmiş olsalar da hem kültürlerinde hem de rüyalarında benzerlikler tespit edilmiştir. Jung, bu dönemde görülen bazı rüyaların, ilerleyen yıllarda gerçekleşebileceğini savunmuştur. Jung'a bu rüyalar üç-dört yaş aralığına kadar görülür. İçerisinde bol miktarda mitolojik ve sembolik motifler barındırır. Her ne kadar birey tarafından izah edilemeyen bir dönem olsa da bu dönemde rüyalarda görülen arketipler daha açık ve nettir. Bu rüyalar ergenlik döneminde bir miktar değişerek yaşlılık evresine kadar devam eder (Çetin, 2010: 262).

C. G. Jung'a göre rüyanın işlevleri; davranışları ve uyanırken düşünülen şeylerin içeriklerini dengelemektir. Bunun yanı sıra ileride karşılaşılabilecek durumlarla mücadele etmek için rüya kişiyi hayata hazırlar (Montangero, 2016: 34). Jung rüyayı ruhsal bir oluşum olarak değerlendirir. Ayrıca atalardan gelen derin bir kaynaktan (kolektif bilinçdışı) da beslendiğini savunur. Bir rüyanın tüm yönleriyle

anlaşılabilmesi için kapsamının bilinmesi gerekir. Rüya, rüyanın sahibi ve onun hayatında yer alan ilişkilerin ve simgelerin anlamlandırılmasını içerir (Ukay, 2014: 93).

Bu bilgiler bağlamında Jung'un rüya teorisi dört ana başlık altında toplanabilir:

1. Rüyalar bilinç düzeyinden bağımsız olarak kendiliklerinden oluşurlar.
2. Rüyalar kişiliğin dengesini koruyabilmek için amaçlı ve dengeleyici unsurlar barındırırlar.
3. Rüya sembolleri aşkın bir fonksiyona sahiptirler.
4. Serbest çağrışma dayalı yorumlardan çok, amplifikasyon⁵ ve aktif imgelem teknikleri sağaltım gücünü ortaya koyar (Stevens, 1999: 105-106).

1.6.3. Alfred Adler ve Rüya

Freud'un öğrencisidir. Tıp araştırmaları yaparken, başlangıçta onun fikirlerine katılmıştır. Freud'un en büyük savunucularından biriyken, daha sonra düşünce ve uygulamada ondan ayrılmıştır. Freud psikolojisinde önemli bir yere sahip olan cinsel içgüdüğü tamamen reddetmese bile, bu içgüdünün insan hayatında baskın bir rol oynama fikrine karşı çıkmıştır. Bireysel psikoloji adını verdiği alanda çalışmalar yapmıştır (Yücesoy, 2001: 148).

Adler, psikanalistlerin tanımladığı gibi rüyaları bilinçdışına götüren bir yol olarak tanımlamaz. Rüya ve rüya yorumuna bilimsel açıdan yaklaşan Alfred Adler, rüyaların, kutsal mesajlarına, mitsel ve arkaik anlamlarına ve bunlar ışığında yorumlanmalarına inanmamıştır. Hatta bu şekilde bir yorum getirilmesi ona bilimden uzak ve gülünç gelir. Ona göre; rüyaların gelecekte olacak olayları önceden bildirdiğine inanan bireyler kötü bir durumdadır (Adler, 2003: 78).

Adler, rüyaların amacını sorgulayarak, rüyaların kesin bir anlamı olmadığı hâlde geçmişten bu güne neden hâlâ insanların sürekli rüya görmeye devam ettiklerinin anlamını bulmaya çalışmıştır. Freud, insanların çocukluklarından bu yana bilinçdışında biriktirdikleri içsel tepkilerini yansıtmak ve uyanmamak amacıyla rüya

⁵ Amplifikasyon, rüya gören kişinin rüyalarından hareketle rüyadaki sembol ve mesajları ele alıp birey için ne anlam ifade ettiğini tespit etme sürecidir (Çetin, 2010: 262).

gördüklerini söyler. Fakat Adler, bu konuda farklı bir görüş ortaya atarak birçok kişinin rüyalarından ötürü uyuyamadıklarını aktarmıştır (İmamoğlu, 2010: 34).

Adler rüya yorumuyla alakalı kapsamlı ve bilimsel nitelikte yalnızca iki kuramın bulunduğunu ifade eder. Bu ekollerden biri Freud'un psikanalizidir. Rüyaların anlaşılıp yorumlanabileceğini öne süren diğer ekolse bireysel psikolojidir. Bunların içinde belki sadece bireysel psikolojinin, rüyaları mantıkla uyumlu bir biçimde yorumladığını söylemiştir (Adler, 2003: 97).

Alfred Adler, duygusal ya da bilişsel sorunların çözüme kavuşması işlevinin rüyalar sayesinde gerçekleştiğinden söz etmiştir. O, rüyaların asıl amacını, yaşam üslûbunu mantığın beklenti ve zorluklarına karşı korumak olarak tanımlar. Ona göre kişi, mantık yasalarına uygun olarak çözemediği bir sorun karşısında rüyalarının, ruhunda uyandırdığı duygularla kendini güçlendirebilir. Ancak Adler insanın kendini rüyalarda aldattığını söylemekten de geri durmaz. O görülen her rüyayı kendini zehirlenme olarak tasvir eder. Yine de rüyaların bir amacının olduğunu, bunun da karşılaştığımız bir sorunu göğüslemeye hazır olacağımız durumu içimizde yaratmak, olduğunu da ifade eder (Adler, 2003: 102-105).

1.6.4. Erich Fromm ve Rüya

Erich Fromm kendi rüya anlayışını oluşturabilmek ve kuramını ortaya koyabilmek için çıktığı yolda, psikanaliz kuramın öncüleri olan Freud ve Jung'un düşüncelerini analiz etmekle işe başlamıştır. Freud ve Jung'tan faydalanmakla birlikte, kendi anlayışını Bergson'un rüya düşüncesine yakın bir yere koymuştur. Fromm, Freud'un rüya yaklaşımının ve rüya yorumculuğunun indirgemeci bir yaklaşım olduğu görüşünü savunmuştur. Fromm'a göre, rüyalar sadece akıldışı ve çocuksu arzular ve bunların gün ışığına çıkması olarak nitelendirilemez. Zira böyle bir tanımlama yetersiz kalır. Çünkü rüyalar genel olarak gündelik yaşantılardan etkilenir. Birbiriyle alakasız gibi görülen olaylar, rüyalarda bir bütün hâline gelir ve aralarında ilgi kurulması sağlanır (İmamoğlu, 2010: 37).

Fromm rüyaların ortaya çıkışında bedensel ve duygusal uyarıların etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü uyku hâlinde duygusal faaliyetler devam eder (İmamoğlu, 2010: 38). Uyanık hâlde yaşanan her türlü zihinsel ve ruhsal etkinlik,

doğrudan doğruya rüyalara yansır. Bu nedenle rüyalar önemsenmeli ve onlara büyük bir değer verilmesi gerekir. Çünkü rüyalarda şifreli semboller ortaya çıkar. Bu sembollerin deşifre edilmesi gerekir. Bu deşifre sayesinde insan bilinçli durumdayken fark edemediği birçok gerçeği keşfetme fırsatını elde eder (Fromm, 1992: 5). Fromm'a göre rüyaların çoğunun ortak özelliği mantık kurallarına uymamalarıdır. Rüyalar bilinçdışı denilen, geçmiş hatıra ve tecrübelerden oluşan bir deponun ürünüdür.

Fromm, rüyaların psişik faaliyetin bir ürünü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bundan dolayı rüyalar tarafından insan zihninden geçen sıra dışı şeylerin dışa vurumu gerçekleşir. Ayrıca insanın içindeki vicdani duyguların, iyinin, kötünün, ahlaki düşüncelerin de rüyalar aracılığıyla dışa vurumuna dikkat çekmiştir. Tüm bunlar elbette uyku sayesinde gerçekleşir. Fromm'a göre uyku, yalnızca bir dinlenme aracı değildir. Çünkü uyku çevreyle ilişkiyi hem fizyolojik olarak hem de psikolojik olarak keser. Bu da içe dönüşe bağlı olarak bilincin berraklaştığı bir süreçtir. Uyku esnasında bilinç, dış dünyanın etkilerinden kurtulduğu için uyanıklık hâline göre daha özgürdür. Çünkü günlük hayatta gerçekleştirilen tüm faaliyetler durmuş insan kendi içine dönmüştür (İmamoğlu, 2010: 38).

Erich Fromm rüya görmeyi, insanların var olduklarından haberdar olmadıkları deneyim ve anıların ortaya çıkmasıyla gerçekleştiğini söyler. Ona göre tarihin en kadim ürünlerinden olan mitoslarla, gündelik hayatın insanoğluna bahşettiği mahsuller olan rüyalar arasında şaşırtıcı derecede bir benzerlik söz konusudur. Mitoslar ve masallar kendilerini sembolik bir dil vasıtası ile ifade ederler. Bunlar geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir. Tarih boyunca tüm insanların görmüş oldukları rüyalar farklıdır. Tıpkı bu rüyaların farklılığı gibi, mitoslarında farklı olması ve farklı kültürlerde ortaya çıkması bir o kadar normaldir. Ancak bahsi geçen bütün bu farklılıklara rağmen, bütün rüyalarda ve mitoslarda ortak bir nokta bulunur. Hepsinin anlatım biçimi aynıdır yani hepsi semboliktir. Fromm'a göre sembol dili gündelik hayatta kullanılan dilden oldukça farklı bir mantıktadır. Bu dilin temel yapı taşları anlam ve çağrışımlardır. Özel bir gramatik yapıya sahip olan olan mitosların, masalların ve rüyaların dilini çözümleyebilmek için öncelikle sembol dilinin özelliklerini çözmek gerekir (Fromm, 1992: 7-18). Ancak çeşitli psikanalitik ekoller arasında var olan dogmatizm ve sabit fikirlilik, sembol dilini ve bu konuda

yapılması gereken çalışmaları engeller. Bunun yanı sıra yine bu ekollerden bazıları sembolik dili yalnızca kendilerinin doğru bir şekilde yorumladıklarını iddia ederler. Bundan dolayı sembolik dil tek bir anlam kalıbına sığdırılmaya çalışılmıştır. Ancak Fromm mitosların, bilgeliğin en önemli kaynaklarından biri olduğunu ifade eder. Eğer bu dil anlaşılmazsa insanlığa aktarılan önemli bilgiler kavranamaz. İnsanı öz benliğine götürecek o gizemli yol da keşfedilemeyecektir (Fromm, 1992: 21).

Erich Fromm sembolleri üç ana başlık altında toplar. Bunlar; geleneksel, rastlantısal ve evrensel sembollerdir. Geleneksel semboller günlük hayatta kullanılan konuşmalarda kullanılan sembollerdir. Rastlantısal semboller ise geleneksel sembollerden farklıdır. Buradaki fark sembol ile temsil edilen şey arasında rastlantıya dayalı bir ilişkiye sahip olmasıdır. Bireye özgü bir sembolleştirmedir. İnsanların rüyalarında en sık karşılaştıkları semboller rastlantısal sembollerdir. Evrensel sembollere gelince sembol ile temsil ettiği varlık ya da nesne arasında belirli bir ilişki vardır. Bu semboller genellikle tüm insanlara aynı ya da en azından büyük oranda benzer şeyleri hatırlatır. Bu sembollere ateşin gücü, enerjisi, ya da yakıcılığı veya suyun durgunluğu, saflığı gibi örnekler verilebilir (İmamoğlu, 2010: 39).

Fromm, rüya yorumu yaparken evrensel ve rastlantısal sembollerin sentezini yapmanın daha doğru olacağı düşüncesini taşır. Bundan dolayı o, rüya yorumu esnasında öncelikle kişi yaşantısına ve kişisel çağrışımlara bakılmasını gerekli görür. Bunu yaparken bilinçdışının arzularını, bireyin yaşamı boyunca sahip olduğu hatıralarını, dinsel öğeleri, sembollerin evrensel manalarını göz önünde bulundurur. Dolayısıyla Fromm'un rüya yorumu daha seçici ve rüyanın özelliğine göre değişiklik arz eder niteliktedir. Bu yaklaşımını, rüyalar üzerine kaleme aldığı eserinde görebilmek mümkündür. Fromm, Tevrat'ta bahsi geçen Yusuf Peygamber'in rüyalarının önemine vurgu yapar ve bunu örnek olarak ele alır. Kur'an'da bahsi geçen "güneş, ay ve on bir yıldızın secde etmesi" rüyasının kolay yorumlanabilir olduğunu belirtir. Fromm, bu rüyanın psikolojik yorumunu yaparken Hz. Yusuf'un hırslı ve yetenekli kişiliğinin yansıması olduğunu belirtir. Uyanıkken kardeşlerinden daha küçük ve güçsüzdür. Fakat bilincin baskıladığı yeteneklilik ve üstünlük hırısı onun rüyada ortaya çıkmıştır. Fromm bu rüyayı yorumlarken daha çok Freudcu bir yaklaşımı benimsemiş görünür (İmamoğlu, 2010: 40).

İKİNCİ BÖLÜM

KUTSAL

2.1. KUTSAL TERİMİNE TANIMSAL VE KAVRAMSAL BAKIŞ

Birçok bilim dalı tarafından ele alınan, üzerinde çalışmalar yapılan ve yapılmakta olan “kutsal” terimi, dinî bir saygı uyandıran veya uyandırması gereken kutsî, mukaddes, tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen, Tanrı’ya adanmış olan, Tanrısal olan gibi anlamlara gelir (Parlatır, 1998: 1424).

Kutsal, yaratılıştan bugüne insan tecrübesinin bir parçası olan, yaratıcı ile ilişkisinden doğan özel bir niteliğe sahip veya dinî bir amaç için tahsis edilendir (Güç, 1998: 340).

Kutsal, dinsel bir saygının konusu olanı dile getirir. Her türlü değişimin dışında kalan anlamını da içerir. Değişmezlik, dokunulmazlık, tartışılmazlık niteliklerini de taşır (Hançerlioğlu, 1976: 350).

Kutsal terimini ifade etmek için Latince’de “sanctum” ve “sacrum” kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler Hint-Avrupa kökenlidir. Sacrum; insan saygısı anlamına gelirken, sanctum bir realite olarak kutsallık ve ilahî gücü ifade eder. Aziz, veli, eren gibi anlamları ifade eden “saint” kelimesi de sanctum’dan türetilmiştir (Güç, 1998: 337).

Latin kökenli dillerde kelimeler arasındaki ince ayrım korunmuştur. Mesela Latince sanctum’un İtalyanca ve İspanyolca karşılığı “santo”, Fransızca karşılığı saint’dır. Aynı şekilde Latince sacrum’un İtalyanca karşılığı “sacro”, İspanyolca karşılığı “sagrado” ve Fransızca karşılığı da “sacre”dir (Güç, 1998: 338).

Almanca’da ise önceleri “kültle ilgili” anlamına gelen “sakral” kelimesi kullanılırken, XX. yüzyılın başlarında, İngilizcedeki “holy”ye karşılık gelen “heilig” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Güç, 1998: 338).

İngilizce’ye Latince’den, Fransızca yoluyla geçtiği söylenen ve kutsala karşılık gelen kelime “sacred”, Almanca “heilig”den geldiği söylenen kelime ise “holy”dir. Tanrı tarafından kutsal kabul edilenler holy, insanlar tarafından kutsal kabul edilenler de sacred ile ifade edilmiştir (Güç, 1998: 338).

Sami Diller’de kutsal “q-d-ş”, “q-d-s” kökünden türemiştir. İbranice’de kutsal kavramına karşılık “q-d-ş” fiili kullanılmaktadır. Qadosh kelimesi ayrılık ya da çekilme anlamına gelmektedir. Ayrıca kutsallık anlamındaki “qeduşıh” da profan karşıtı olan her şeyi içerir (Demirci, 2008: 496). “q-d-s” kelimesi, Tanrı ile yakın ilişkiye sokulan bir objenin veya şahsın durumunu ve bu obje ya da şahsın yarı Tanrısal özellik ve güçle kuşatıldığını ifade eder (Güç, 1998: 340).

Tevrat’ta kutsal karşılığında kullanılan “qados” ile Kur’an’da kutsal veya kutsal mekân karşılığında kullanılmış olan kuddus, mukaddes gibi kelimeler “k-d-s” kökünden gelir (Güç, 1998: 339).

Buna ilaveten Kur’an-ı Kerim’de kutsalı veya kutsallığı ifade etmek üzere “h-r-m” (Arapça) kökünden harem, haram (yasaklama) ve “b-r-k” (Arapça) kökünden de bareke, tebareke, mübarek gibi kelimeler kullanılmıştır (Güç, 1998: 339).

İncil’de kutsala karşılık gelen kelime olarak Grekçe “hagios” kullanılır. İlk Hristiyanlar’ın inançları da Tevrat’taki inançlarla benzerlik özelliği taşır. Ancak İncil’e göre Allah’ın kutsallığının yanı sıra İsa’da Allah’ın mukaddesidir. Çünkü İsa kutsal görevler ifâ etmiştir. Bu sebeple ilerleyen zamanlarda Hristiyanlık kutsallığı Tevrat’tan farklı bir konuma getirmiştir (Demirci, 2008: 496).

XIX. yüzyıldan önce Tanrı’nın varlığına inanma, yapılan ibadet ve ritüeller sadece din kapsamı içinde yer almıştır. Ancak özellikle doğu dinleri üzerinde yapılan çalışmalar ve kutsal metinlerin batı dillerine çevrilmesi ile Tanrı ve din kavramından ziyade kutsalın ve kutsalın tecrübesi ön plana çıkmıştır. Tarihsel verilere bakıldığında insanoğlu var olduğu ilk andan bu yana yaşadığı dünya ve ona dair tecrübelerini kutsal ve profan olarak iki ayrı eksene yerleştirmiştir. Ünlü Fransız Sosyolog Emile Durkheim, kutsal ve profanın iki ayrı kategoriye ayrılmasını, insan zihnindeki bir bölünmeden kaynaklandığını ifade etmiştir. Hatta o, bu bölünmenin temel ve yapısal bir bölünme olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı insanlık var olduğu andan bu yana her devir ve zamanda birtakım nesnelere, kelimelere, mekânlara, zamanlara, hayvanlara ve hatta diğer insanlara kutsallık atfetmiş, onları sıradan yani dünyevî olandan ayırmıştır (Kısa, 2013: 199-200).

Kutsal ve tezahürlerine bakıldığında onu profandan ayırt eden en çarpıcı özellik dünyevî olandan ayrılmış olmasıdır. Birçok dil ile bu durum âdetâ tasdiklenir. Örneğin, İbranice’de kutsalın ifadesi için kullanılan “qadosh” kelimesi ayrılık ya da

çekilme anlamına gelir. Arapça’da kullanılan “haram” kelimesi de yasaklama anlamındadır. Birçok dinde kutsalın kendisini ifşa ettiği tapınak alanına (fanum) giriş ya sınırlandırılmış ya da yasaklanmıştır. Yani bu alan profan değildir. Umuma açık, sıradan bir alandan bahsedilmez. Tüm bu ifadelerden anlaşılacağı üzere kutsalın en önemli belirtisi dokunulmaz olmasıdır (Kısa, 2013: 200).

2.2. RUDOLF OTTO’NUN KUTSAL ANLAYIŞI

1917 yılında yayınladığı *Das Heilige* (Kutsal’a Dair) isimli eseri ile dünya çapında ünlenmiş bir araştırmacı olan Rudolf Otto, Alman teolog ve dinler tarihçisidir. Otto, kutsalı dinler tarihinin temeli yapmayı hedeflemiştir (Tacou, 2000: 13). O, kutsala dair farklı unsurları ele alarak ortaya çıkartmıştır. Teoloji ve dinler tarihi alanlarında geniş incelemeler yapan Otto, Tanrısal tecrübenin muhtelif şekillerini, çok büyük bir psikolojik incelikle tasvir ve analiz etmiştir (Eliade, 1990: 24). Tanrı ve din fikirlerini incelemek yerine dinsel deneyim biçimlerini analiz eder (Eliade, 2017: 137).

Otto’nun kutsalı ortaya çıkarma çabası aslında din fikirlerini incelemek yerine, dinsel deneyin özelliklerinin çözümlenmesidir (Eliade, 1991: 7). Otto dinin esas doğasının anlaşılması için onun kökenine inilmesini gerekli görür. Ona göre çeşitli dinlerinin kökeninde, kutsalın tecellisi bulunur (Tacou, 2000: 13). Yani insanlığın tüm dinî tecrübelerinde her nereye gidilirse gidilsin ya da hangi dine bakılırsa bakılsın ortak unsur kutsal kavramıdır (Yıldırım M., 2007: 62). Her şeyden önce dinlerin rasyonel ve spekülatif yönlerini bir tarafa bırakarak dinî tecrübe adını verdiği metoda başvurur. Otto’ya göre din duygusunun aslı kutsal karşısında duyulan saygı ve yücelik hissiyatıdır (Pazarlı, 1982: 68). Kutsal; Tanrısal alana ait olandır. Bunun dışında kalan dünyevî, din dışı olansa profandır.

Otto, kutsalın herhangi bir etik ya da ahlaki unsur katılmamış hâline “numen” adını vermiştir. Latince Tanrı anlamına gelen ve bütün dinlerin temel unsuru ile birlikte ilkelerini de oluşturan ilahî değere ise “numinous” demiştir. Otto bu kelimeleri kendisi türetmiştir. Nasıl ki Latince kehanet anlamına gelen omen kelimesinden uğursuz manasındaki ominous türetiliyorsa, numen kelimesinden de numinousu türetmiştir. Aslında Otto bu terimleri, soyut olanları somutlaştırabilme

amacı ile kullanmıştır. Zira kutsal, sezgisel bir unsur, anlaşılamaz ve bilinemez bir sırdır. İnsanî olan veya evrende bulunan hiçbir şeye benzemez. Sezgisel unsur ise hiçbir kavram tarafından formüle edilemez. Deneyimlenen şey ise sadece bir yorum ve idrak hâlidir. Ona göre numinousun doğası ancak his yoluyla anlaşılabilir. Belli bir hislenme hâliyle insan zihnini yakalayıp harekete geçirir (Otto, 2004: 37-43).

Otto'nun numinous kavramı, bireyin çok farklı bir din tecrübesinin yansımasıdır. Otto'ya göre insan, hayatı boyunca bir yerlerde bir şekilde üstün ve baskın olan ezici bir güç ile karşılaşır. Birey tamamen kendinden farklı bir varlıkla "Tamamen Başka" (Wholly Other), çok gizemli, huşu verici, güçlü ve tarif edilemeyecek kadar güzel bir varlıkla kuşatıldığını hissederek derin bir huşuya kendini kaptırır ve âdeta büyülenir. Otto bunu kutsalın tecrübesi yani kutsal ile karşılaşma diye ifade eder (Alıcı, 2005: 61).

Otto, kutsalı akıl almaz bir alanda kabul eder. Bu değerlendirmeye göre de kutsal tanımlamasına iki anahtar terim ekler. Bunlar; "korkutucu sır" ve "büyüleyici sır" anlamlarına gelen "mysterium tremendum" ve "mysterium fascinas" terimleridir (Yıldırım M., 2007: 63). "Mysterium tremendum et fascinas" kutsalın biricik özelliğidir. Bu tanımın ilk kısmı iten ve korkutan taraf, ikinci kısmı ise çeken ve büyüleyen taraftır. Kavramsal olarak mysterium, algı dünyasının ötelerinde saklı, gizemli, sıra dışı ve bilinmez olana işaret eder. Tremor ise korku duygusudur (Otto, 2004: 14-44). Bu tanım, insanın bütünüyle kendinden farklı ve üstün bir güç karşısında duyduğu korku ve saygı karışımı, ürpertici bir hissin yöneldiği objede saklı bir kudrettir (Demirci, 2008: 495). Ürperti, aslında bilinen korku duygusudur. Fakat numinousun yaşattığı ürperti; doğal korkudan hem derece hem yoğunluk hem de tür olarak farklıdır. Dünyanın somut gerçekliklerinden tamamen farklı bir gizemin, zorlayıcı ve cezbedici bir biçimde, dinî korku şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bu korku, üstün güç ile ilişkiye giren her şey üzerinde derin bir iz bırakır. Çünkü numinousun uyandırdığı korku kutsaldır ve onu numen kategorisine taşır.

Tremendum'un bir diğer unsuru "majestas" yani "haşmet"tir. Otto'nun ifadesiyle; "tremenda majestas" yani "ürperten haşmet" diye ifade etmek daha uygundur. Haşmet kavramı aslında numenin büyüklüğü karşısında, yaratılmışlık bilincinin ortaya çıkmasını sağlar. Numinousun güç ve kudret unsurları ortaya çıkar. Bu bilinç, insanın, kendinden üstün bir varlık sayesinde yönetildiğinin farkına

varmasıdır. İnsanın kendini değersiz hissetme hâli bu yaratılmışlık durumundan kaynaklanır. Bu his beraberinde; yönetici güç karşısında alçalma, bir avuç toz olma, hiç olma hissini de uyandırır (Otto, 2004: 16-51).

Baskı ya da enerji; tremendumun diğer unsurlarındandır. Bu, numenin kendisini gazap veya diğer zamanlarında, güç, arzu, irade, kuvvet, ihtiras, heyecan, hareket gibi sembolik anlatımlarla göstermesidir. Bu mistik enerjinin aslında kavramlarla ifadesi imkânsızdır. Ancak yukarıdaki benzetmeler numenin bu enerjiyi nasıl açığa çıkardığına dair fikir vermektedir (Otto, 2004: 17).

Fascinas (büyüleyicilik), tremendum'un zıttıdır. Numen'in çeken, büyüleyen, kendinden geçiren, ele geçiren ve sarhoş eden tarafıdır (Otto, 2004: 18). Numinousta insana ürperti veren kişiyi dehşete düşüren ögeler aynı zamanda kendine doğru enteresan bir çekim gücü de oluşturur. Numinousun büyüleyiciliği ve gizemi insanı cezbeder. Fascinas, dünyevî olanın tam tersidir. Benzersiz, gerçek değeri ancak kalben anlaşılan şeydir.

Otto'ya göre kutsalın tecrübe edilebilmesi için ilk şart onun hisler ötesi gerçekliğine inanmaktır. Çünkü din dili bu tecrübenin somutlaştırılabilmesi ve kutsalın kendisini gösterebilmesi adına birtakım olaylar, belirtiler ve işaretler sunar. Bu, en ilkel dinlerden bu yana, kutsal hissine vakıf olabilmek adına, böyle olagelmıştır. Kutsalın doğa kanunlarına aykırı bir tarafı vardır. Bu durum aykırı olaylarla kişinin karşı karşıya kaldığı gerçeğini ortaya çıkartır. Bu da kutsalın olağanüstü/olağandışı tezahürünün göstergesidir.

Rudolf Otto, insanda numinous hislerin ortaya çıkışının doğrudan, dolaylı ve sanatsal araçlar vasıtaları sayesinde gerçekleştiğini söyler. Haşmet veya yücelik ifade eden numinous hislerin dolaylı ortaya çıkışları, hislerin en etkili uyarıcılarıdır. Bu etki sayesinde de sanatta, mimari ve müzikte kendine ifade bulur.

Otto'ya göre dinin kökeni ve kaynağı insan kalbidir. Aslında tüm dinler numinous hislerin oluşması, bu oluşumun ardından da büyümesiyle var olmuşlardır. Bu fikir ise Otto'yu tüm dinlerin aynı olduğu, aynı kaynaktan beslendiği görüşüne ulaştırmıştır. İnsanların dinî bilince ulaşabilmeleri ise maneviyatın en üst seviyesinde oldukları anda gerçekleşebilmektedir. Yine dinî bilinç, numinous hislerdir. Bu bilinç, numinous hislerle özgünlüğü ve tarif edilemezliği ortaya çıkartmaktadır. Bundan dolayı dinî bilinç insan yeteneğini aşan bir güç ve korku hâlini alır.

2.3. RUDOLF OTTO VE CARL GUSTAV JUNG'UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ

Rudolf Otto'nun etki alanına giren önemli isimlerden biri de Carl Gustav Jung'tur. Jung, Otto'nun ortaya koyduğu numinous tecrübeyle ilgili düşüncelerinden oldukça etkilenmiştir. Aralarında fikir benzerliği olduğu gibi büyük fikir ayrılıkları da bulunur. Buna rağmen Jung, yaşamının son yirmi beş yılında Otto'nun düşüncelerinden ilham alarak çalışmalarına ışık tutmuştur (Kısa, 2005: 68).

Numinous tecrübe (kutsalın tecrübesi), Jung'un zihninde din ile analitik psikolojinin kesişme noktasıdır. Bu bağlamda Jung'un psikoloji alanına getirdiği en büyük yenilik, bilinçdışına dinî bir nitelik yüklemesidir. Çünkü o hem bilinçdışı süreçlere hem de bilinçli süreçlere çok büyük önem verir. Jung'a göre bilinç, bilinçdışıyla kıyasla yeni ve kırılgan bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı bilinçdışındaki içerikler bilinci daha kolay hâkimiyeti altına alabilir. Bunun yanında kimi zaman obsesif bir nevrozun da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir mesele ise yalnızca bilinçdışının tehlikeli güçleri (tremendum) değildir. Aynı zamanda büyüleyici güçler de (fascinans) bilinç için benzer tehlikeler taşır. Bilinç, bilinçdışı içeriklerin başka alana ait oldukları gerçeğini unutursa ve söz konusu güçlerle özdeşleşmeye giderse bilinçte anormal bir durum söz konusu olacaktır. Bu durum kişilik parçalanmalarına neden olabilmektedir. Din fenomeninin önemi tam bu noktada, din ile bilinçdışının yakın ilişkisinde ortaya çıkar. Jung'a göre bilinçdışı, tüm dindarlar için önem arz eden içsel ses, vahyin sesidir. Ona göre Tevrat'ta ismi geçen peygamberlerin yaşadığı deneyimler, dinin kolektif bilinçdışından çıktığının en güzel örnekleridir. Çünkü peygamberler rüyalarını Tanrı'nın sesi olarak kabul etmişlerdir. Ancak kilise rüyaları sınırlandırmıştır. Çünkü rüyaların dogmalara zarar verebileceğinden korkmuşlardır. Fakat kilise rüyalara her ne kadar sınırlama getirse de hâlâ bazı rüyaların gerçek vahiyler içerdiğini kabul eder (Kısa, 2005: 71-85).

Jung'a göre din ve psişe arasındaki yakın ilişkiyi gösteren bir başka örnek ise kutsal metinlerdeki mitsel ve sembolik anlatımlardır (Kısa, 2005: 74). O, kutsal metinlerdeki sembolik anlatımları ve mucizeleri de psikolojik süreçler açısından yorumlamıştır. Ona göre mit, kolektif bilinçdışındaki süreçlerin dış dünyaya

yansıtılmasıdır. Mitler sembollerden oluşur. Çünkü bilinçdışı kendisini bilince daima sembolik formda sunar. Mitler insanın sınırlı aklına nazaran her şeyi kuşatan bir forma sahiptirler. Bunun içindir ki onlar insan tecrübelerini de kuşatırlar. Çünkü yaşamın ve varlığın kökleri aklın ötesindedir. Ayrıca mitlerin kolektif bilinçdışında ortaya çıkmaları benzer motif ve temaları ortaya çıkartır. Bu nedenle Jung dinî tecrübeyi evrensel anlamın, sonsuz dinamik enerjinin ve sembollerin kolektif bilinçdışından bilince yükselişi olarak görmektedir. Ayrıca bu durum bir fantezi değil, gizemli bir öteki olarak tecrübe edilen numinous gücün açığa çıkmasıdır (Kısa, 2005: 75-76).

Jung'un dinî tecrübe tanımına bakıldığında, ilginç birçok özelliğin göze çarptığı görülmektedir. İlk olarak o, numinous tecrübenin, onu tecrübe eden öznenin psişik süreçleriyle ilgili olduğunu öne sürmüştür. Ona göre bu durum tecrübenin bir yönünü oluşturur. Bu tecrübe, tecrübe edilen nesne yani numen ya da arketipler tarafından üretilir. İnsan öznesini yakalayıp kontrol eden işte bu “görülmeyen varlıktır.” Bu nedenle birey bu tecrübenin yaratıcısı değildir. Tam tersine bu tecrübeye maruz kalandır. Jung bu tecrübeden “kutsalla karşılaşma” olarak bahseder. Dinî tecrübe tanımında göze çarpan bir diğer özellik ise “dinamik etki”dir. Bu tecrübeyi yaşayan bireyler numinosa bir değer yükler. Aslında bu tecrübe Jung'un “libido” kavramıyla ilişkilidir. Ona göre libido her ne kadar doğrudan gözlemlenmese bile herhangi bir nesneye yüklenen değer bakımından dolaylı da olsa gözlemlenebilir. Bu duruma bir sanat eserinin ortaya çıkışı örnek verilebilir. Ona göre bu tecrübe psişik enerjinin arketipsel Tanrı içeriğine kanalize edilmesiyle ortaya çıkar. Hangi formda ortaya çıkarsa çıksın bu sembolik imgeler, libidonun ifadesinden başka bir şey değildir. Ortaya çıkan bu içerikteki yoğunluk ise psişenin enerjik hareketinden kaynaklanır. Bu enerji yoğunluğu da inanan bireyin tecrübeye olan tepkisinde müşahade edilir (Kısa, 2005: 77-78).

Jung'a göre numinous tecrübenin dikkat çekici bir yönü daha bulunur. Bu tecrübe gerçekte bireyin kendi bilinçdışını tecrübe etmesidir. Numinous tecrübe sahip olduğu güç sebebiyle bilincin dengesini kolaylıkla bozabilme yetisine de sahiptir. Bu tecrübenin yaratıcısı olan “kutsal”, bilinçli iradenin dışında kalır. Özneyi iradesiz bir teslimiyet durumu olan “kendinden geçme” hâline taşır. Tüm bu

sebeplerden dolayı dinin mantık dışılığı ve bu mantıkdışı gerçeklere bağımlı olmak durumu da böylece ortaya çıkmış olur (Kısa, 2005: 79).

2.4. RUDOLF OTTO VE SIGMUND FREUD'UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ

Kutsalın analizini ayrıntılı bir şekilde yapan teologların başında Rudolf Otto gelir. Otto'ya göre dinlerdeki en önemli özellik bir Tanrı'ya inanmanın dışında kutsalın tecrübesidir. Çünkü Tanrı kavramı ve düşüncesi dinin sadece aklî yönüyle ilgilidir. Ancak Otto'nun araştırmalarına göre kutsal, dinin aklî olmayan yönünü de oluşturur. Çünkü yalnızca aklî bir durumu tecrübî bir duruma dönüştürmek, uygulamak ve onu kavramlarla ifade etmek imkânsızdır. Otto'ya göre ahlak, kutsalın asli bir unsuru değildir. Çünkü ona göre iyi ve kötü kavramları kutsalın tecrübesine sonradan bireyler tarafından eklenmiştir. Bu sebeple genellikle iyi ve güzel olan kutsalla, kötü ve eksik olansa profanla ilişkilendirilmiştir (Kısa, 2013: 200-201).

Otto, kutsalın tecrübelerini çeşitli kategorilere ayırmıştır. Kutsal tecrübesinin nesnesine de “mysterium tremendum/güçlü, haşyet uyandıran gizem” adını vermiştir. Birey tarafından “bütünüyle öteki/wholly other” olarak tecrübe edilen bu varlığı kavramak ve onunla iletişime geçmek imkânsızdır. Otto, bu varlığı “gündelik gerçekliğin sınırlarının dışında bir yabancı” olarak tanımlamıştır (Kısa, 2013: 201).

Otto, numinous tecrübesini üç bölüme ayırır. Bunları Tremendum, Fascinas ve Mysterium olarak isimlendirmiştir. Onun asıl vurgusu, ilk öge olan “tremendum”adır. Çünkü tremendum Tanrı'nın karanlık yönünü oluşturur. Tremendum bireyde titreme ve korku hissiyle ortaya çıkar. Tanrı'nın bu yönüyle karşı karşıya kalan birey, onun yüceliği ve gücü karşısında kendisini ezilmiş hisseder. Bu tecrübe sonucu hiçlik duygusu üretilir. Çünkü Tanrı korkusu alışılmamış, biricik bir korkudur. Sonuç olarak birey “mahlûk bilinci”ne ya da “yaratılmışlık bilinci”ne ulaşır. Numinous tecrübesinin ikinci yönü “fascinas” ögesidir. Fascinas, tremendumun tam aksine bireyi kendisine doğru çeker. Çünkü o, bireye doğaüstü bir sevgi, lütuf ve zihinsel kavramaya meydan okuyan bir mutluluk sözü verir. Mistikler ve sufilerde ortaya çıkan bir tecrübedir. Numinousun üçüncü yönünü ise “mysterium” ögesi oluşturur. Mysterium anlaşılmayan sırdır. Bu

tecrübeyle karşılaşan bireyde dinî bir baygınlık ve şaşkınlık meydana gelir. Bir başka deyişle o, bireyi dilsiz, şaşkın ve idrak edemez bir kişiye dönüştürür (Kısa, 2013: 201-202).

Otto, kutsalı analizi esnasında kutsalın çeşitli detaylarına da temas eder. Bu detaylardan biri de “a priori bir kategori olarak kutsal”ı ele almasıdır. Otto’da a priori kategori tamamen epistemolojik (bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenme) değildir. Bundan ziyade dinî duyguların ve inanışların biçim kazandığı bir değerlendirme kategorisidir. Otto’nun Tanrı olarak adlandırdığı numen ögesi, dinî deneyimin yorumuyla ortaya çıkar. Dinsel a priori öncelikle bir değerlendirici yargı, özerk bir anlam ve değer kategorisidir. Herhangi bir dinî öğretinin kuralları ile kabulü değildir. Bu kategori aynı zamanda objektif ve aşkın bir gerçekliğin bilgisini sağlar (Otto, 2004: 21).

Otto, a priori kategorisini de kendi içinde bölümlere ayırır. Bunlardan ilki “büyü” ögesidir. Gelmiş geçmiş tüm zamanlarda var olan büyü, gelişigüzel uygulanan, teorik temele dayanmayandır. Amacı ise bir durumu, aracının isteği doğrultusunda etkilemek ve düzenlemek olan bir davranış biçimidir. Sadece istek doğrultusunda gerçekleşen olaylar büyü kategorisinde sayılmaz. Bir olayın büyü olarak nitelendirilebilmesi için “doğaüstü” bir yapıya da sahip olması gerekir. Ancak Otto’ya göre “doğaüstü” nitelemesi büyü için çok özel bir içeriğe sahiptir. Bundan dolayı o, büyü etkinin ne tür güçler aracılığıyla üretildiğine değil, bu güçlerin niteliğine ve özelliğine önem verir. Zira bu güç “daemonik” özellik üzerinden tanımlanabilir (Otto, 2004: 155-156). Daemonik tanımını Otto, Goethe’nin nosyonuna göre tanımlar. Goethe bu tanımı “Akıl ve zekâyla açıklanamayan şey” olarak ifade eder. Yani algının ötesine geçen, zekâyı ve akılı aşan, sonuç olarak anlaşılamaz ve ifade edilemez olandır. Ayrıca daemonik her hâliyle bir kuvvet ve kudreti ima eder. Coşkulu ve baskın kişiliğe sahip olan insanlarda (peygamberler gibi) ortaya çıkar (Otto, 2004: 190-191). Büyünün de bu daemonik özelliği güçlü ya da zayıf olsun, sıra dışı ya da sıradan olsun belli bir gücün işleyişine işaret eder. Bu nitelikse ancak tekinsizlik duygusu ile anlatılabilir. Tekinsizlik duygusu ise kendisine gösterilen tepki ile görünürlik kazanabilir. Bu da ürpertide gerçekleşir (Otto, 2004: 156-157).

A priori kategorisinin ikinci özelliği “ölülere tapınma”dır. Otto’ya göre ölü bir insan, canlı bir insana sadece korku ve ürperti verdiği için insan zihni büyülenir. Bu duygu halk psikolojisinin alelade bir faktörü ve kolektif biçimde ortaya çıkan bir duygudur (Otto, 2004: 157-158).

Üçüncü öge ruhlar ve perilerdir. Ruhlar ve periler hakkında asıl önemli olan husus onlara ilişkin duygunun niteliksel unsurudur. Ruhtan kasıt onun bir heyula (korku verici, ürkütücü hayal) olduğu gerçeğinde yatar. İnsanda ürperti ve huşu uyandırır. Başlangıçta bu öğelerden uzak durulur. Fakat sonraları ruh ve peri gibi öğeler olumlu bir tavırla saygı duyulan ve sevilen kahraman, daemon, kutsal varlık ve Tanrı mertebesine yükseltirler (Otto, 2004: 158).

Dördüncü öge “mana ve orenda”yı⁶ kapsayan güç unsurudur. Otto’ya göre bahsi geçen bu güç unsurları din olgusunun başlangıcında yoktur. Ona göre bitkilere, taşlara ve diğer canlılara sirayet eden mana ve orenda aslında din değil bilimdir. Günümüzde de tıp bilimi aynı yolu izler. Bir ineğin salgı bezlerinin “gücü” guatra ve eblehliğe iyi geliyorsa Otto’ya göre bu durum bilimdir. Eskilerden tek farkı ise deneysel metotlarla yapılıyor olmasıdır (Otto, 2004: 159).

Otto beşinci ögeyi volkanlar, dağların zirveleri, ay, güneş ve bulutlar olarak nitelendirir. Zira bunların hepsi ilkel insana göre canlıdır. Canlı olan bu nesneler kutsal atfı yapan ilkel insan Otto’ya göre yanılır. Çünkü Otto’ya göre söz konusu nesnelerin kutsal nesneler hâline gelebilmesi için bir takım numinous deneyimlerden geçmesi gerekir (Otto, 2004: 159-160).

Altıncı unsur peri masallarıdır. Numinousun etkisiyle mucizevi olaylar ve sonuçlarının anlatıldığı peri masallarında “hayret vericilik” unsuru söz konusudur. Mitin ileri aşaması da bu şekildedir (Otto, 2004: 160).

Otto, yedinci ögeyi “daemon”un numinus algı ile tezahürleri şeklinde ele alır. Bu ögeye ve bu bölüme ayrı bir önem atfeden Otto, en otantik daemon formlarının Arap inanışında ortaya çıktığından söz eder. Deamonik bu inanç, herhangi bir mitik inanca sahip değildir. Doğadaki tapınılan nesnelerden evrilme ya da ruhlardan oluşan inançta hâkim değildir. Buna rağmen derin bir saygı uyandıran kudretli bir tesire sahiptir. Dinî algının en saf ürünüdür. Peygambervari güce sahip insanların iç görüleri şeklindedir. Bu kişiler numeni ya da ilahî deamonik gücü doğrudan

⁶ Irakualarda (Kuzey Amerika Yerlileri) gizemsel bir gücü anlatan kavrama verilen ad.

deneyimleyerek, ibadet biçimlerini ve ortak kültleri ortaya çıkarırlar (Otto, 2004: 160-161).

Sekizinci öge, Otto tarafından temiz (arı), kirli (tikinti) olarak ele alınır. Kutsalın a priori kategorisindeki bu ögeler, huşunun korku olarak mı yoksa tiksiniş olarak mı ortaya çıktığını irdelemek içindir. Zira bu iki duygu arasında yakın bir benzeşim söz konusudur. Bu duygusal tepkiler, hayati önem taşıyan birçok fonksiyon için gereklidir. Çünkü bunlar güdüsel önlemlerin ve doğal savunma mekanizmalarının bir parçasıdır. Ayrıca bu duygular gelişerek numinous alana geçiş yaparlar (kirli ve cenabet). Başlangıçta tiksinti nesnesi olmayan nesneler numinous korkunun etkisi ile iğrenç ve tiksiniş nesnelere dönüşür. Örneğin bir zamanlar saf deamonik kökleri olan Kast sistemi, şu an toplum tarafından iğrenilen bir oluşum hâline gelmiştir. Toplumsal nefret duyguları bu şekilde açıklanır (Otto, 2004: 161-162).

Buraya kadar anlatılan tüm ögeler Otto'ya göre asli numinous unsurlardır. Tüm bu ögelerin içinde, dinî gelişimin ve numinous algının en iyi örneği “daemon algısı”dır. Çünkü dinî duygular bu ögede asla dünyevî nesnelere yöneltilmemiştir. Duygular saf hâlleri ile kalmış ve numinous nesneyi keşfetmeyi sağlamıştır. Daemon algısı panik, dehşet gibi safiyane duyguların yanında tekinsizlik, ürkme gibi duyguları da beraberinde getirir. Daemon, özellikle tekinsizlik hâli ile özdeşleştirilir. Çünkü tek başına ortaya çıkmayan bu algı, genelde belirsiz dış bir faktörle oluşur. Tekinsizlik, ürperme ve huşu deneyimi ile ruhun derinliklerine işler. Bu çok özel bir deneyim sunar. “Ne kadar ürpertici!” ya da “Ne kadar tekinsiz bir yer!” gibi nidalarla ifade bulur. Öyle ki Tevrat'ta daemon algısının tekinsizlik bahsine çok uygun bir örnek vardır. Tekvin 28/16'da Yakup gördüğü düşün ardından uyandığında; “...Korktu ve “Ne korkunç bir yer!” dedi, “Bu, Tanrı'nın evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı.” diye nidada bulundu.” Bu cümle ilk etapta anlık zihinsel bir tepki gibi görünse de aslında numinous ürküntüyü ve tekinsizlik hissini gösterir. Kutlu ya da kutsal mekânları belirlemek, onları huşu, hürmet duyulan bir kültürün merkezî alanı hâline getirmek için bu duygu yeterlidir. Buna benzer bir diğer örnek Musa'nın hem Kur'an'da hem Tevrat'ta geçen Tanrı ile konuşması bahsidir (Otto, 2004: 162-166).

Musa kayınbabası Midyanlı Kâhin Yitro'nun sürüsünü güdüyordu. Sürüyü çölün batısına sürdü ve Tanrı Dağı'na, Horev'e vardı. Rabbin meleği bir çalıdan yükselen alevlerin içinde ona göründü. Musa baktı, çalı yanıyor ama tükenmiyor. "Çok garip" diye düşündü, "Gidip bir bakayım, çalı neden tükenmiyor!" Rab Tanrı Musa'nın yaklaştığını görünce, çalının içinden, "Musa, Musa!" diye seslendi. Musa, "Buyur!" diye yanıtladı. Tanrı: "Fazla yaklaşma" dedi, "Çarıklarını çıkar. Çünkü bastığın yer kutsal topraktır. Ben babanın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakup'un Tanrısıyım." Musa yüzünü kapadı, çünkü Tanrı'ya bakmaya korkuyordu (Çıkış 3/ 1,6).

Hem Yakup'la ilgili olan ayette hem de Musa ile ilgili olan ayette bahsedilen yerler gerçekten de "tekinsiz" yerlerdir. Bu yerlerde "tuhaf olan bir şey" vardır. Fakat bu örneklerdeki tekinsizlik hissi, sıradan hayaletli, perili hislerle alakalı değildir. Onlardaki his gerçek numinous algının varlığı, imkânı ve kabulüdür. Din ve inanışlara bakıldığı zaman tekinsizliği ifade eden ve bu anlam bağlamında Tanrı'yı ifade eden kelimeler ortaya çıkar. Örneğin, "Asura" Yakup'un düş sonrası uyanmanın ardından kullandığı ürpertici ve tekinsiz kelimelerine karşılık gelir. Sonradan Hint dininde asura kelimesi, hayali, ruhani, daemonik gibi ifadelere dönüşmüştür. Aynı zamanda eski çağlardan bu yana Rig-Veda Tanrıları'nın en yücesi esrarengiz Varuna için de kullanılan bir unvandır. Farsça Ahura-Mazda ifadesinde ise bir ve tek olan, sonsuz Tanrı'nın ifadesine bürünmüştür. Tüm bu anlamlar "Adbhuta" kelimesi için de aynı şeyi ifade eder. Eski bir tanıma göre adbhuta "boş bir evde iken" deneyimlenen şey demektir. Yani bu anlam bugünün ifadesiyle "tüylerin ürpermesi" deneyimidir (Otto, 2004: 166-167).

Otto'nun kutsala dair bu açıklamaları özellikle de tekinsizlikle ilgili yaptığı çarpıcı ifadeleri Freud'un 1919'da kaleme almış olduğu "Das Unheimlich" (Tekinsiz) isimli makalesini akıllara getirir. 1959'da "The Uncanny" olarak İngilizce'ye çevrilmiştir.

"Tekinsizlik" Freud'un ortaya attığı kavramlar arasında çok önemli, bilindik ve ilginç bir konudur. Freud'un tam olarak anlatmaya çalıştığı ve üzerinde durduğu şey, tekinsizin karşılığıdır. Bu bir tür korku ve kaygı benzeri bir duygunun

deneyimlenmesidir. Tıpkı Otto gibi Freud'da böyle bir duygunun anlamının, duygusal his olarak nasıllığını anlama amacındadır.

Aslında tekin kelimesi Almanca'da, "heimlich, heimelig" sözcüğünden türemiştir. Ev, yurt, vatan anlamlarının yanında eve ait olan, yabancı olmayan, bildik, evcil, candan, aileye ait olan gibi anlamlar taşır. Dolayısıyla "un-heimlich" evsiz, yurtsuz anlamına gelir. Daha geniş bir tanımlamayla "heimliche" yerleşiklik duygusuyla ilişkilidir. Bunun dışına çıkılması yani yerleşiklik duygusunun yitirilmesiyle tekinsizlik duygusu başlar. Türkçe'de ise tekinsizin kelime anlamı, güvensiz ve uğursuz olandır. Toplum tarafından tehlikeli sayılan, üzerine konuşulması sakıncalı olan tabulardır. Örtülü kalması gerektiği hâlde açığa çıkmış her şeydir. Bu kelime gizli kalması gerekenin açığa çıkmasından kaynaklanan belirsizliğe vurgu yapar. Bu belirsizlik alanı Freud'a göre korku ve kaygı yaratır (Soytok, 2018: 14).

Freud'da ortaya çıkan bu belirsizlik hâli ve kaygı unsuruna Otto'da, numinous tecrübe esnasındaki tekinsizlikte de rastlanır. Freud'a göre tekinsiz gerçek korkudan ziyade kaygıdır, görünenden ziyade zihinde yer edinendir. Onun ifadesiyle tekinsiz, gizli bir biçimde fazlasıyla bildik bir şey olduğu için tekinsizdir (Soytok, 2018: 14). Tıpkı Musa'nın bulunduğu kutsal bölgede (kutsal olduğunu bildiği bölgede), yanan çalılığı gördüğünde ve sesi işittiğinde (Tanrı'nın sesi olduğunu bildiği sesi işittiğinde) kendini baskı altında bulmasının sebebi budur.

Freud'a göre tekinsiz durumlar kendiliğinden ortaya çıkmaz. Bu ifade Freud'un din ve kutsala dair bakış açısından izler taşır. Freud, davranışların şu an ki amaçlarından ziyade geçmiş olaylar tarafından şekillendiğine inanır. O özgür iradeyi yok sayar. İnsan ruhunun temel ihtiyaçlarını, ilahî bir güce tapınma arzusunu, kutsalları, kendi yaklaşımına göre değerlendirerek, şu an ki bilincin ötesine geçen bilinçdışı istekler olarak yorumlar. Freud'un bu düşüncesine göre de tekinsiz bir deneyimin ortaya çıkışı ya bastırılmış olan çocukluk karmaşalarının bazı çağrışımlarla canlandırılması şeklinde tezahür eder ya da aşılmış olan ilkel inançlar bir kez daha doğrulanmış görüldüğünde ortaya çıkar. Freud'un "bastırılmış olanın geri dönüşü" şeklinde açıkladığı bu kavramdaki geri dönüş, bildik ya da tanıdık olanın dönüşerek farklı bir kimlikte ortaya çıkmasıdır. Bu da Otto'nun a priori kategorisindeki sekizinci ögede meydana gelen numinous korkunun etkisi ile iğrenç

nesnelere dönüşümle paralellik gösteren bir düşüncedir. Normal şartlarda bu dönüşümler herhangi bir belirsizlik ve korku yaratmazlar. Ancak bastırılmış olanın geri dönüşü endişe ve korku yaratır. Freud bu durumu geçmişten gelen bir sır ya da unutulması gereken bir olayın yeniden ortaya çıkmasından kaynaklandığı var sayar. Çünkü bu hâl var olan statüyü tehdit eder ve bu şekilde ortaya çıkan korkudan bahseder.

Tüm bu kaygı, korku, belirsizlik ve tekinsizlik hâlleri Freud'un din, kutsal ve Tanrı hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarır. O bu görüşlerini beyan ederken kendi kişilik teorisinden yararlanır. Freud, bu konuda da indirgemeci bir yol izler. Bu doğrultuda o dini kimi zaman bir obsesif davranış olarak kimi zaman çocukluk nevrozu, kimi zaman da yanılsama olarak nitelendirir. Kendi yaşamından dinin ve Tanrı'nın etkinliğini çıkarır. O ilerleyen zamanlarda bilimin gelişmesiyle insanlığın din yanılsamasından kurtulacağını savunur.

Freud, saplantılı nevrozun belirtilerini dinsel tören ve uygulamalara benzetmiştir. Bu benzerliğin sonucunda da dinin evrensel bir nevroz, saplantılı nevrozun da bireysel bir din olduğuna ulaşmıştır. 1912'de kaleme aldığı "Totem ve Tabu"da hem dinin hem de uygarlığın kökenlerini incelemiştir. Bu incelemenin sonucunda Oedipus karmaşasıyla insanlığın tarih öncesinde yaşadıkları arasında benzerlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu komplekse göre her erkek çocuk babasını öldürüp, annesiyle evlenmek gibi bilinçdışında yatan gizli amacını yenmek zorundadır. Bu sorunun üstesinden gelebilirse babanın tasarımını kendi içine alır, böylece üst beni kurulmuş olur. En sonunda normal bir olgunluğa ulaşabilir. Eğer gizli amacını yenmekte başarısız bir performans sergilerse o zaman nevroz kaçınılmazdır. Freud'a göre bu olaylar dizgisi her insanın kaderinde var olan bir gerçekliktir. Ama bu bireysel kader insanlığın tarih öncesinde gerçekleşmiş bir olayın yansımasından ibarettir (Freud, 2011: 9-10). Bu da insanın içinde bir babaya yani Tanrı'ya boyun eğme hissini ortaya çıkarır. Bu nevrozu atlatabilen insanın Tanrı'ya ihtiyacı da kalmaz.

Freud'a göre dinî tasarım ve algılamalar bir medeniyetin en önemli ögesidir. Freud bireylerin doğa ve kadere karşı çaresiz kalışlarının ve bu çaresizlik karşısında başa çıkma tekniği olarak dinsel tasarımları inceler. Bu durumu özellikle çocuk/baba ilişkisi ile örneklendirir. Böylece doğa güçlerinin önce baba niteliği kazandığını

sonra Tanrılar hâline dönüştüğünü ileri sürer. Bu filogenetik örnek insanoğlunun binlerce yıllık geçmişinden gelen bir deneyimdir. Her ne kadar bir süre sonra insanoğlu doğa güçlerine egemen olsa da sonrasında korkuları sürdüğü için Tanrılar'a gereksinimleri de sürmüştür. Kaderin acımasızlığına, ölüm karşısındaki çaresizliğe karşı teselli bulabilmek, uygarlığa uyum sonucunda yüklenilmiş olan acıları azaltabilmek için Tanrılar'a gereksinim vardır. Giderek bütün Tanrılar'ın paylaştığı temel güce sahip olan bir mutlak Tanrı düşüncesi gelişir. Bütün iyiliklere ve bütün adalete sahip olan tek bir Tanrı ortaya çıkar. Tek bir Tanrı'yı babayla özdeşleştirmek çok daha kolaydır. Böylece babayla olan ilişkilerin içtenlik ve yoğunluğuna da yeniden ulaşılmış olur. O hâlde dinsel tasarımların değeri yalnızca işlevlerinden değil aynı zamanda içerdikleri gerçekliktendir. Freud işte bu psikolojik gerçekle ilgilenir ve dinsel öğretilere, ispatlanamaz oldukları için asla inanılmaması gerektiği sonucuna varır. Bunlar deneyimlerin ya da düşüncenin sonuçları değil, yalnızca yanılsamalardır. İnsanlığın en eski, en güçlü, en zorlu dileklerinin doyumudur. Böylelikle Freud dinsel inanç öğretilerinin, bireylerin olduğu kadar insanlığın bütününü de etkiledikleri için, daha kesinlikle ispat edilebilmesini ister (Freud, 2011: 16-19). Freud'un bu din anlayışı aslında onun kutsalla ne ilgisini ortaya koymaktadır. Zira o, bahsi geçen din algısını Fransız Yazar Romain Rolland ile paylaşır. Rolland, Freud'a verdiği cevapta din hakkındaki yargılarına katıldığını ancak dindarlığın esas kaynağı hakkındaki düşüncesini tasvip edemediği için üzüntü duyduğunu belirtir. Bu esas kaynak, "okyanusvari" bir duygudur. Bu "okyanus duygusu" bir olanı, varoluşu, sonsuz gerçekliği, Eros'u insanlara hatırlatır. Aslında bu duygu tam anlamıyla insanın içindeki kutsaldır. Herhangi bir dine mensubiyetlik ya da aidiyetlik gerektirmez. Ancak Freud böyle bir duyguya sahip olmadığını ifade ederek tamamen materyalist bir anlayışla teorilerine yön verir.

2.5. MIRCEA ELIADE'NİN KUTSAL ANLAYIŞI

Romen asıllı Dinler Tarihçi, oryantalist, filozof, Mircea Eliade de kendine yakın bulduğu bilim adamı Rudolf Otto'dan rehber olarak bahseder (Alıcı, 2005: 52). Eliade'ye göre Otto, kutsal kavramını cemiyet veya sosyal ihtiyaçlara yönelik bir kavram olarak ele almamış kutsalı yalnızca "Aşkın Varlığa" yönlendirmiştir (Alıcı,

2005: 61). Mircea Eliade'nin ise araştırmalarının en temel amacı dinlerdeki kutsal teriminin ne ifade ettiğini tespit etmek olmuştur. Çünkü kutsal Eliade'ye göre bütün dinî öğeleri kendisine bağlayan üst bir ögedir (Demirci, 1997: 90). Ona göre kutsal; dindışının (profan) zıddıdır (Eliade, 1991: 9). Onun bu tarifi kullanmasının sebebi insanın, kutsalın bilincine kendiliğinden varabilecek olmasıdır. Kutsal kendini dış dünyaya, din dışından bambaşka bir hâlde sunar. Aslında Eliade bu basit tanımla kutsalı tanımlamanın zorluğuna da dikkat çekmiştir. Zira o, kutsalın belirlenmesi ve tanımlanması için öncelikle kutsallık olgusunun ne olduğu konusunda toparlamaya gidilmesinin doğru bir yaklaşım olduğunu ifade eder. Çünkü söz konusu olan şey oldukça kapsamlıdır. Bu kapsamın içine ayinler, mitler, ilahî biçimler, kutsal ve tapılan nesneler, simgeler, kozmolojiler, theologoumene,⁷ mukaddes insanlar, hayvanlar, bitkiler, kutsal yerler girer (Eliade, 2014: 27).

Kutsalın daha iyi tanımlanabilmesi için Eliade, onu zıttıyla yani profan ile ele alarak değerlendirme yapar. Profan, gündelik işlerin alanıdır, sıradan şeyleri temsil eder. Kutsal, bunun tam tersidir. O, olağanüstü, doğaüstü ve ani şeylerden oluşur. Profan kırılğan ve gölgelerle doludur. Kutsal ise ezelidir. Gerçekle dopdoludur. Profan alan, insani işlerin yapıldığı bir alanı kapsar. Buna ilaveten değişken ve kaotik bir yapıya da sahiptir. Kutsal alan, düzenin, intizamın ve mükemmelliğin alanıdır. Orası ataların, kahramanların ve ilahların yeridir (Alıcı, 2005: 60).

Eliade, kutsal ortaya çıkarken, her defasında benzer gizemli bir süreç etrafında şekillendiğinden bahseder. Ayrıca bu yapı her zaman olayların cereyanı esnasında arka planda rol oynar. Bu süreç, kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösteren, tamamen farklı bir şeyin, bu dünyaya ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyanın ayrılmaz bir parçası olan nesneler içinde açığa çıkmasıdır (Eliade, 1991: 8-9). O, kutsalla karşılaşmayı tamamen öteki âleme ait olan, muazzam bir güce sahip, tuhaf bir şekilde farklı, gerçeklik ve daima bir süreklilik içindeki varlık olarak algılar. Özellikle arkaik insanlar için kutsal bu noktada mutlak kudret ile eşdeğerdedir (Alıcı, 2005: 62). Onun kutsal anlayışı tüm dinleri, tüm gelenekleri, tüm inançları aşar ve gizemli bir şekilde duran mutlak gerçeği ifade eder.

⁷ Belirli bir dogmaya karşı olarak ileri sürülen ve kişisel bir düşüncüyü yansıtan teolojik sözler.

Eliade kutsalın tezahürünü ifade edebilmek için hiyerofani⁸ (hierophanie) terimini ortaya çıkarmıştır. Hiyerofani (hierophany), Yunanca “hieros” (kutsal), “phainein” (göstermek) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. İlahi olanın veya kutsalın bilhassa kutsal bir yerde, nesnede ya da durumda tezahür etmesi, belirmesidir. Kısaca ilahî tecellidir. Kutsal kendisini kendisinin dışında bir şeyde, olduğundan farklı bir biçimde ya da nesnede ortaya çıkartır. Hiyerafoniler tarihseldir. Yerel kadere sahip olan bazı hiyerafoniler olduğu gibi evrensel değeri olan ya da sonradan evrensellik kazanan hiyerafoniler de vardır (Eliade, 2014: 20-29). Örneğin, bitki hiyerafonileri (kutsal lotus çiçeği) ya da simgeler (hayat ağacı, kozmik ağaç) gibi.

Eliade’ye göre her hiyerofani bir kratofanidir, yani “gücün” tezahürüdür. Bu öylesine çarpıcı bir olaydır ki dinin kökenini kişisel olmayan, evrensel bir güç fikrine dayandırmaya yöneliktir (Eliade, 2017: 140). Bu güce “mana” denilir. Mana, Avustralya’nın kuzeyindeki adalarda kullanılan Malenezya Dili’nde bir kelimedir. Tabiatüstü, görünmeyen güç anlamlarına gelir. Bir şeye veya bir insana özgü, tabiatüstü kudreti ya da olağanüstü bir kuvveti ifade eder. Daha çok ilkel toplumlarda yaygın kuvvet düşüncesidir. Bu kuvvet hangi cisme temasta bulunursa o cisme kutsiyet verir. İnsanlar, kutsiyet kazandıran bu şeyi ilah sayarak ona taparlar. Mana bir ağaçta, bir bitkide veya doğal varlıklarda ya da olaylarda bulunabilir. Eski Türkler’de kut manasına gelen mana mukaddes, kutlu anlamlarına da gelir. Kutlu olan şeylere ibadet edilir. Çünkü bunlar ilah mahiyeti taşır (Gökalp, 1991: 28).

Bu terim ilk defa 1878’de İngiliz Antropolog Robert Henry Codrington tarafından kullanılmıştır. Codrington, mana adı verilen bu evrensel gücün her şeyde mevcut olduğunu hem büyük, hem şahsi ruhlara inancın kaynağını teşkil ettiğini ileri sürmüştür (Tümer ve Küçük, 1993: 48). Uğur getirdiğine inanılan, taşıyanlara güç verdiği kabul edilen, bereketli taşların, içinde büyümlü sözler bulunan muskaların, maskotların ve zincirlerin, manaya sahip olduğuna inanılır. Bu sayılan nesnelere etki eden ruhsal düzeyde bir güç bulunur.

Eliade, kutsalın tezahürlerinin modern insanı tedirgin ettiğini ifade eder. Çünkü modern insan hiyerafonileri kabullenmekte zorlanır. Aslında burada söz konusu olan şey sadece bir taşın, bir ağacın yüceltilmesi, kutsanması veya bu

⁸ Kutsalın bir yerde, bir nesnede ya da bir durumda tezahürü.

nesnelere tapınılması demek değildir. Kutsal, bu nesnelerde tezahür ettiği için artık bir bitki veya bir taş değildir. Tamamen öteki olan, profan zıddı bir şeyi gösterdikleri için onlar değerlidir ve onlara tapınılır ya da kutsiyet atfedilir (Eliade, 2017: 139). Bu terimle Eliade, en ilkelden en gelişmiş tüm dinlerin kutsallarının açığa çıkış temalarının ortaklığından söz etmiştir. Bunu yaparken, arkaik dinler başta olmak üzere, tüm dinler için geçerli olan temel bir unsura daha temas etmiştir. Arketip adını verdiği bu unsuru, dindarların hayran kaldığı ve model olarak benimsediği değerler, modern çağlar öncesi insanın (arkaik insanın) bir tür paradigması, bir başka ifadeyle insanın hareket tarzını oluşturan yöntemler yumağı olarak açıklamıştır (Alicı, 2005: 63). Çünkü arketipler, arkaik insanlar için ilahların yoludur. Onlara göre insanlığın düzeni için konulan kurallar en iyi bu yolla gösterilir. Yani arketipler âdeta yazılı buyruklar gibi işlevlere sahiptir. Eliade'ye göre mitler arketiplerin korunup aktarıldığı kutsalla ilgili hikâyelerdir. Çeşitli kültürlerle aittir ve karmaşık bir beşerî yapıdadır. Eski zamanlarda meydana gelmiş, olmuş ve bitmiş bir şeyin gerçek öyküsüdürler. Onlar insanlar için örnek modeldir (Alicı, 2005: 65). Eliade, arkaik toplumlarda yaşandığı biçimiyle mit konusunda genel olarak şunları söyler:

1. Mit, doğaüstü yaratıklarının yapıp ettikleri şeylerin öyküsüdür.
2. Bu öykünün gerçekliği ve kutsallığı kesin ve net bir şekilde kabul edilir.
3. Mit, her dönem için bir yaratılıştan söz eder. İçerikleri insanın yaptığı anlamlı işlerden oluşur ve yapılan bütün fiiller örnek tipleri oluşturur.
4. Eğer insan mitleri bilirse nesnelerin kökenlerini de öğrenir. Bu sebeple nesnelere hâkim olmayı ve onları istediği biçimde yönlendirip kullanmayı başarabilir (Eliade, 2001: 2).

Eliade mitlerin hem bir insan davranış tipi hem de uygarlığın bir unsuru olduğunu söyler. Çünkü bireysel deneyime bakıldığı zaman mitler ne yok olmuş ne de unutulmuştur. Mitsel motifler, simgeler, imgeler ve kişiler insanların rüyalarında, hayallerinde, özlemlerinde ortaya çıkarlar. Ayrıca psikoloji literatürüne bakıldığında bireyin bilinçli ve yarı bilinçli faaliyetlerinde birçok mitolojik varlığın yeniden keşfedildiği görülür. Freud sayesinde keşfedilen bu durum derinlik psikolojisinin çalışmalarına da öncülük etmiştir (Eliade, 2017: 12-27).

Eliade'ye göre rüyalar ve mitler arasında benzer durumlar bulunur. Örneğin, mitolojik kişiler ve olaylar ile rüyalarındaki kişiler ve olaylar arasında benzerlikler

vardır. Nasıl ki rüyalarda zaman ve mekânı geçersiz kılan bir algı söz konusuysa, mitlerdeki zaman ve mekân algıları da bir noktaya kadar bu şekilde değerlendirilmelidir (Eliade, 2017: 15).

2.6. MIRCEA ELIADE VE CARL GUSTAV JUNG'UN KUTSAL KONUSUNDA ETKİLEŞİMİ

Eliade, 1950 yılında Eranos Konferansı için gittiği İsviçre’de ünlü Psikolog Carl Gustav Jung’la tanışma fırsatı yakalamıştır. Bu tanışma sonrasında onunla hiçbir zaman bağıını koparmamıştır. Çünkü Eliade, Jung’un özellikle kadim dinlere dair fikirlerinden ve hayata dair bakış açısından pek çok şey öğrenmiştir (Alıcı, 2005: 53-54). Jung, Freud’un aksine insan ruhunun derinliklerine inebilmeyi başarmıştır. Ve orada var olan evrensel ve insan ötesi güçlerin varlığından etkilenmiştir. Onun kuramı psikoloji biliminin temelini teşkil edebilecek nitelikte kavramlar içermektedir (Stevens, 1999: 48). Birbirlerinden oldukça farklı medeniyetlerin ve halkların figürleriyle mitolojiler ve semboller arasındaki bu dikkat çekici benzerlikler Jung’u kolektif bilinçdışının varlığını ileri sürmeye sevk etmiştir. Titizlikle incelediği arkaik ve doğu dinlerine çok kapsamlı bir biçimde hâkim olan Jung, kolektif şuurlarının içeriğini ise arketip (Archetyps - İlk örnek) adını verdiği şeyin oluşturduğunu öne sürmüştür. Jung, birçok arketip tanımlamıştır. Bunlardan bazıları “davranışın yapısı” veya “insan tabiatının bir parçası olan eğilim”dir (Eliade, 2001: 23). Arketipler insanoğlunun tümünde görülen bileşik ruhsal yapılardır. Bu yapılar topyekûn insanlığın en kadim mirasını oluştururlar (Stevens, 1999: 49).

Jung temelde arketipleri tüm insanlığa has ortak davranış özelliklerini ve tipik deneyimleri başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezler olarak görmüştür. Uygun koşullarda arketipler, din, ırk, sınıf, coğrafi konum, tarihsel devir fark etmeksizin benzer imgelere, düşüncelere, duygulara yol açmaktadır. Kişinin kolektif bilinçdışını bütünüyle arketip donanımı oluşturur. Kolektif bilinçdışının otorite ve gücü Jung’un kendilik diye bahsettiği kişilik bütünlüğünü sağlayan merkezî bir çekirdekte toplanmıştır (Stevens, 1999: 49).

Jung, her ne kadar karşılaştırmalı dinler ve mitoloji üzerine olan merakını Freud’a bulaştırmış olsa da aralarında uyumsuzlığa sebebiyet veren şeyler de yine bu

din temelli kuramsal ayrılıklar olmuştur. Freud'un düşünceleri Jung'a oldukça dar kapsamlı ve indirgemeci gelmiştir. Freud, insanî motivasyonun tümüyle seksüel (libido) bir güdülenim olduğunu ifade eder. Jung bunun aksine psişik enerjiyi topyekûn seksüel olarak değerlendirmektense daha genel bir ifadeyle, ruhsal enerji olarak benimsemeyi tercih etmiştir. Ona göre seksüalite psişik enerjinin ifade edilmiş yönlerinden sadece biridir. Yine Freud, bilinçdışı aklın tümüyle kişisel ve bireye özgü bir yeti olduğunu, bastırılmış duyguların ve nahoş hatıra betimlemelerinden oluşan kişisel bilinçdışının varlığını iddia etmiştir. Ancak Jung, insanlığın topyekûn psişik mirası olduğunu varsaydığı kolektif bilinçdışı olarak adlandırdığı daha derinlikli, daha kapsamlı ve daha önemli bir bölüm olduğunu kanısladadır (Stevens, 1999: 25-26). Jung bilincin bu eskiye dayanan altyapısının varlığını, henüz küçük bir çocukken rüyaların kendi bilgisinin ötesindeki ifşa edici yönünü fark ettiğinde algılamıştır. Şizofreni hastalarının hayal ve halüsinasyonlarını incelediğinde ise onların, dünyanın her yerindeki masal ve mitlerde yer alan sembol ve imajları içeren şeyleri görmesi bu kanısını teyit etmiştir (Stevens, 1999: 26). Nasıl ki bir insan bedeni sadece yiyip içtiği şeylerden oluşmuyorsa, ruhlarda sadece deneyimlerin bir ürünü değildir.

Jung, arketiplerin basitçe listelenip ezberlenebilecek bir şey olmadığını belirtmiştir. Arketipler belli gruplara ayrılmaz ve sabit bir sayıları yoktur. Yine de Jung'a göre bazı belirgin arketipler vardır. Bunlardan ilki anne arketipidir. Gelmiş geçmiş tüm insanların annesi vardır. Bütün insanlık, bu dünyaya bir anne tarafından istenmeye, onu tanımaya, onun ilgisiyle büyüüp yetişmeye hazır hâlde gelmektedir. Mitolojideki toprak ana veya ilkel ana anne arketipini sembolize etmektedir. Batı inanışındaki anne arketipinin sembolleri ise Havva ve Meryem gibi kişilerdir. Bunun yanında kilise, ulus, orman ve okyanus gibi daha kişisel sembollerle de bu arketip temsil edilmektedir. Jung'a göre, bir insanın zihnindeki anne arketipinin yapması gereken fiiller, gerçek annesi tarafından karşılanmıyorsa, o insan yaşamının ileriki zamanlarında kilisede huzur arayacak ya da kendini anavatanıyla özdeşleştirmeye çalışacak veya deniz aşırı bir yerde yaşamını idame ettirme eğilimi duyacaktır (Ukray, 2014: 125).

Anne ile birlikte diğer aile bireylerinin de arketipleri vardır. Baba, genellikle bir rehber ya da bir otorite figürü olarak sembolize edilir. Çocuk ise geleceği, oluşu,

yeniden doğuşu ve kurtuluşu sembolize eder. Batılılar kış dönümündeki Noel’de İsa’nın doğuşunu kutlar. Kuzey’de ki ilkel kültürler için bu dönem, güneşin kendilerine yeniden dönüşünü ifade eder. Bu da onlar için geleceğin ve yeniden doğuşun sembolüdür. Çocuk arketipi çoğunlukla başka arketiplerle etkileşime girerek, Çocuk-Tanrı ya da Çocuk-Kahraman’a dönüşebilir (Ukay, 2014: 128-129).

Aslında Jung’a göre çoğu arketipi öykü karakterleri oluşturur. “Kahraman” bunların en başıdır. Kahraman gücün temsilcisidir. Kötülükleri, kötü olan şeyleri veya kötü ejderhaları alt eden kişidir. Kahraman egoyu simgeler. Zamanının büyük bir çoğunluğunda ejderhalarla ve canavarlar kılığında bürünen gölgelerle savaşmaktadır. Kahraman, genel olarak bakireyi kurtarmak amacıyla yola çıkar. Bakire, saflığın, masumiyetin ve tecrübesizliğin temsilidir. Kahramana bu zorlu yolculuğu esnasında yaşlı, bilge bir adam rehberlik eder. Yaşlı bilge, animusun bir biçimidir. Amacı kahramana kolektif bilincin doğasını göstermektir. Karanlık baba arketipi ise gölgeyi, gücün karanlık yüzünün hâkimini simgeler. Kahramanın sadık atı ise hayvan arketipinin sembolüdür. İnsanlığın hayvan dünyasıyla ilişkilerini temsilcisidir (Ukay, 2014: 129).

Tüm arketiplerin en önemlisi ise benliktir. Benlik kişiliğin nihai birliğidir. Çember, haç ve Jung’un da pek çok kez resimlediği mandala figürleriyle sembolleşmiştir. Mandala, meditasyonda, dikkati merkezde yoğunlaştırmak için kullanılan bir çizimdir. Benliğini en iyi temsil eden, mükemmelliğe ulaştıklarına inanılan kişiler İsa ve Buda gibi figürlerdir. Buna rağmen, Jung mükemmelliğe gerçek anlamda ancak ölüm anında ulaşabileceğini düşünür (Ukay, 2014: 130).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÜYA: KUTSALA GÖTÜREN YOL

Rüya, kadim zamanlardan bu yana özellikle mitoloji, psikoloji, psikiyatri, din ve felsefenin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Rüyaların mahiyeti, oluşumu, işlevleri ve yorumlanması tüm insanlık tarihi boyunca merak uyandırmıştır. Bunun yanı sıra geçmişin, bugünün ve geleceğin sır perdesini aralayabilmek, insanda merak uyandıran bilgilere ulaşabilmek adına rüyalara çeşitli manalar atfedilmiştir (Osmanoğlu, 2017: 139).

İlk Çağlar'dan bu zamana insanların gördükleri rüyalar, insanlık için, bilinmeyen âlemin kapılarını aralamış, insanla insanüstü güçler arasında bir etkileşim olduğu inancını yaratmıştır. Rüyalarla oluşan bu bağ muhtemelen bir yaratıcının varlığına ilişkin ilk anlayışların, din fikrinin, ruh ve ölüm kavramlarının sorgulanışının da temelini atmıştır.

Antropolojik araştırmalara bakıldığında, ilkel insanların rüya ile yaşadıkları hayat arasında keskin bir sınır çizemedikleri görülür. Bu araştırmaların sonuçları iki önemli biyolojik olayın, İlk Çağlar'da yaşayan insanları sürekli rahatsız ettiğini ortaya çıkartır. Bunlardan ilki, ölmüş bir kimsenin bedeni ile yaşayan bir insanın bedenleri arasındaki fizyolojik fark, ikincisi ise rüyalarda görülen insan suretleridir (Yücesoy, 2001: 74-75). Ölümün insanlık tarihi boyunca korkutucu bir unsur olması, ölmüş insanın vücudunda gerçekleşen birtakım fizyolojik değişiklikler, hareketsizlik ve sessizlik gibi şeyler her zaman insan üzerinde sarsıcı bir etki bırakmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen ölen kişi, yakınlarının, dost ve akrabalarının rüyalarında görülebilmektedir. Bu durum ilkel insan düşüncesinde ölmüş olan kimsenin form değiştirmekle birlikte hâlâ hayatta ve bir yerlerde yaşamını sürdürdüğü düşüncesini de doğurmuştur. Bu şekilde insanın ölmeyen bir kısmının yani ruhunun yaşamının devam ettiği düşüncesi sağlam bir zemin bulmuş olabilir (Schimmel, 1995: 11).

Geçmiş devirlerde yaşayan bazı din adamları ruhlara inancı (animizm) bütün ilkel dinlerin temeli olarak ele almışlardır. Her şeyin bir ruhu olduğuna inanan ilkel insan, insan ruhunun varlığına ise rüyalarla ulaşmıştır. Zira insanın ruhu, uyku esnasında, bedeni geçici olarak terk eder. Ruh, bedeni terk ettiği zaman zarfında

nereleri geziyorsa, neler yapıyorsa, kişi bunları rüyasında görür (Yücesoy, 2001: 74-75). Bu da ilkel insana göre ruhun varlığının ispatıdır.

İlk Çağ insanının rüya algısı üzerine yapılan bir araştırmada mitlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Mitler, toplumların en kadim kültürel yapı taşlarıdır. İkel insanların yaşadıkları dünyayı anlayabilme ve yorumlayabilme gayretlerinin ürünü olan kutsal hikâyelerdir (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 77). Bu bağlamda birçok mitolojik anlatıya ve kadim topluma ait bulgulara bakıldığında rüyaların tarihi süreç içinde tüm dünya genelinde pek çok bilinmeyenin anahtarı, insanın ve geleceğin habercisi, kimi zaman korkulan, kimi zaman hayranlık uyandıran olaylar oldukları sonucuna ulaşılır.

Psikanalizin öncülerinden Karl Abraham ve Otto Rank'a göre mitler halkların kitle rüyalarıdır. Joseph Campbell ise rüyaların kişiselleştirilmiş mit; mitlerin de kişisellikten arındırılmış rüya olduğunu ifade eder. Campbell rüyalar için kişinin geçmişini ve bilinçdışını yansıttığını, mitlerin ise içinden çıktığı toplumun geçmişi ve kolektif bilinçdışının ifadesi olduğunu dile getirir. Rüyaların, onu gören kişi ile ilgili oldukça önemli ve derin gerçeklikler içermesi gibi mitler de tüm insanlığı ilgilendiren oldukça önemli gerçeklikleri gözler önüne seriyor olabilir (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 77-78).

Rüya ve mit arasındaki bu yakın ilişkinin benzerliği sadece içerik bakımından değildir. Daha ziyade kişilerin içinde bulunduğu patolojik ve ruhsal yapının biçim bakımından benzerliği de, mitlerin halk kitlelerinin rüyası olarak tanımlanmış olduğunun göstergesidir (Rank, 2016: 15). Çünkü mitlerin simgeleri üretilmez, talep edilemez, uydurulamaz. Bu simgeler ruhun kendiliğinden oluşturduğu ürünlerdir (Campbell, 2010: 13).

Freud, çalışmaları esnasında farklı bireylerin rüyalarında ortaya çıkan ve benzer anlamlara sahip rüya unsurlarının var olduğunu fark etmiştir. Bu unsurların bütün bireylerin sahip olduğu bilinçdışı bilgi parçaları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mitlerde, masallarda, dinî öğretilerde, şarkılarda ve hatta günlük hayattaki kullanımlarda da bu sembollerle karşılaşan Freud, diğer alanlarda da kendini gösteren bu benzerliğin arkasında kadim bir dilin var olduğundan bahseder. İşte rüyalarda kendini gösteren simgeler, bu arkaik dilin bilinçdışında hâlâ var olduğunu kanıtlayan delillerdir (Numanbayraktaroğlu, 2016: 70-71).

Freud: “Rüya, çocukluk ruhunun bastırılmış yaşamının bir parçasıdır” der. Çünkü o, çocukluk dönemini bireyin tarihinde hayal meyal hatırladığı, tarih öncesi bir dönem gibi görür. Her ne kadar o dönemlere ait anılar çok belirsiz olsa da arkalarında mutlaka iz bırakır. En iyi ihtimalle eksik bir şekilde hatırlanan bu anılar tamamen silinmiş değil, bastırılmıştır. Rüyalar fantezilerde yaşamaya devam eder. Rüyalar, malzemesinin büyük ve önemli bir kısmını bastırılmış temsillerden alır. Bunların hepsi mitler için de geçerlidir. Halkların tarih öncesi dönemlerinde ortaya çıkmışlardır ve belirli olmayan geleneklerden bize kadar gelmişlerdir. Mitleri oluşturan halklar da tıpkı rüya gören kişinin yaptığı gibi kendi zihinsel ürününü bastırmıştır. Zamanı geldiğinde ise bunları geri çağırarak ortaya çıkarmıştır. Yani mit halkın çocukluk ruhunun bastırılmış yaşamının bir parçasıdır. Bu halkın çocukluk arzularını içerir. Freud, bu fikre şu şekilde ulaşmıştır:

Zihinlerimiz, hafızamızın farkında olduğundan çok daha fazla şeyi saklar. Ancak acı duygusuyla yüklü olan anıları çok çabuk unuturuz. Fakat bu anılar tamamen silinmez ve gönüllü bir şekilde yeniden üretilerek geri çağırılır. Özellikle, acı duygusuyla yüklü olduğundan gerçekleşmemiş veya gerçekleşmeyecek arzularımızı bilinçten dışarı atmaya çalışırız (Abraham, 2017: 46-47).

İlk Çağlar’dan bu yana kadim kültürlerde, medeniyetlerde, dinlerde ve ilahî kitapların hemen hepsinde insanoğlunun dikkatini çeken rüya ve rüya yorumlarıyla ilgili birçok kaynak bulunur. Bunun için tarihin her döneminde rüyayla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar önceleri rüya yorumculuğu üzerine yapılırken, günümüzde rüyanın psikolojik boyutları üzerinde de durulur. Ancak günümüzde dahi rüyaların biyolojik içerikleri, işleyişleri ve amaçları tam anlaşılabilmiş değildir (Paçacı, 2016: 104). Bu bölümde çeşitli uygarlıkların, medeniyetlerin, dinlerin ve günümüzde hâlâ yaşamlarını sürdüren toplulukların rüyaya bakış açıları değerlendirilecektir. Rüyanın farklı hayatlarda nasıl bir bakış açısı kazandırdığı incelenecek, yaşama yön verme, hayatı algılama gibi konularda insanlara ne tür bir bakış açısı kazandırdığının üzerinde durulacaktır. En önemlisi de kutsal açıdan rüyanın toplumlar üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu bahsedilecektir.

3.1. SÜMER UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Bilim tarihçilerinin araştırma sonuçları neticesinde ilk uygarlıkların Dicle, Fırat, Nil, İndus gibi nehir vadilerinde oluştuğu tespit edilmiştir. M.Ö. 3000'lerde Mezopotamya Vadisi'nde Sümer Uygarlığı ortaya çıkmış, bu uygarlık yok olunca M.Ö. 2000'lerde aynı bölgede Babil Uygarlığı doğmuştur (Çelebi, 1996: 15).

Sümerler, tarih sahnesinde bulundukları süre zarfında rüyalara büyük önem vermişlerdir. Bu önem yazılı kaynaklarında dikkat çekmiştir. Sümer Kralı Gudea kendisini bir tapınak inşa etmeye teşvik eden pek çok rüya gördüğünü meşhur yazıtlarında ifade etmiştir (Çelebi, 1996: 15).

Eski Mezopotamya insanı için rüyalar çok fonksiyonludur. Çünkü rüyalar kehanetler içerir ve geleceğe dair bilgiler verir. Günümüzde psikoloji bilimi de rüyalar hakkında bu düşünce ile benzerlik gösteren bir yaklaşımda bulunur. Örneğin Jung, rüyaların gelecekle ilgili tahminlerden ziyade insanların gerçek hayatta yaşayacakları olayların kesin habercisi olduğunu vurgular. Eski Mezopotamya Tarihi'ne bakıldığında rüyaların bu boyutu Sümerler'in muazzam eseri Gılgamış Destanı'nda somut bir şekilde karşımıza çıkar.

Gılgamış Destanı'nın pek çok kaynakta değişik versiyonlarına rastlamak mümkündür. Bu destanda yer alan motiflerin benzerleri farklı dinlerdeki kutsal kitaplarda yer alır. Babiller, Asurlar ve hatta Hititler bu destanı kendi dillerine çevirip sahip çıkmışlardır. M.Ö. 3000'li yıllarda Asur Dili'nde yazılmış olan ve insanlık tarihinin ilk önemli şiiri olan Gılgamış Destanı, hikâyenin örüntüsü sağlayan anlamlı rüyalarla doludur.

Efsaneye göre tufandan sonra (M.Ö. 3000) beşinci kral olarak Sümerler'in Uruk Kenti'nde, üçte ikisi Tanrı üçte biri insan olan, yine Sümer Kralları'ndan Lugalbanda ve Tanrıça Ninsun'un oğlu olarak dünyaya gelen Gılgamış adlı bir kral hüküm sürmektedir (Ay, 2001: 37). Gılgamış, dünyada sahip olunabilecek her şeye sahiptir ancak kendisine denk bir arkadaşı hiç olmamıştır. Onun bu durumunu gören Tanrılar, Gılgamış için Enkidu'yu yaratırlar. Enkidu, aslında vahşi bir hayvandır. Enkidu'nun gelişi Gılgamış'a Tanrılar tarafından iki farklı rüyayla bildirilir. Bir rahibenin ehlileştirdiği Enkidu, Gılgamış'ın en yakın dostu ve yardımcısı olur. Harika bir dostla kavuştuğuna inanan Gılgamış, Enkidu ile birlikte ormanında

yaşayan Dev Humbaba'yı (Huwawa) öldürmek için yola koyulur. Bu yolculukları esnasında Gılgamış iki farklı rüya daha görür. Bu rüyalar kehanet rüyalarıdır. Bu rüyanın ardından Gılgamış ile Aşk Tanrıçası İştar arasında bir macera yaşanır. İştar Gılgamış'a evlenme teklif eder. Gılgamış ise bu teklifi reddeder. Tanrılar arasındaki itibarı zedelenen İştar, Gılgamış'ı öldürtmek için yeryüzüne bir boğa gönderir. Gılgamış, Enkidu'nun da yardımıyla boğayı öldürür. Bunun üzerine Enkidu bir rüya görür. Rüyasında Tanrıça tarafından gönderilen boğayı öldürdüğü için Tanrılar tarafından ölüme mahkûm edilmiştir. Rüya gerçekleşir ve Enkidu öldürölür. Tek arkadaşı ve biricik dostunun ölümü Gılgamış'ı çok sarsar. Bunun üzerine ölümsüzlüğü aramak için yollara düşer. Yaşadığı yerde ölümsüzlüğe sahip bir tek insan vardır. O da Utanapiştim'dir.

Eski Mezopotamya Toplumu'nda rüyaların Tanrı tarafından insanlara gönderilen bir mesaj olarak algılanmasının en güzel örneklerinden biri de Tufan Destanı'dır. Bu destan Tanrılar tarafından ölümsüzlük bahşedilen Utanapiştim'in hikâyesini anlatır. Aslında bu destan, Gılgamış Destanı'nın on birinci tabletinde tufanı anlatan bölümdür. Bu hikâyeye göre Gök Tanrısı Anu, savaş taraftarı olan danışmanları Enlil, Ninurta, Ennugi ile bir toplantı yapar. Bu toplantıda, insanlara çok kızdıklarını, onlara bir ceza vereceklerini belirten Tanrılar aldıkları kararla büyük bir tufan oluşturarak, başta insanlar olmak üzere tüm yaratılmışları yok etmeyi kararlaştırırlar. Toplantı esnasında mecliste Bilgelik Tanrısı Ea'da bulunmaktadır. Alınan karar ve insanların yok edilmesi fikri onun hiç hoşuna gitmez. Fakat çoğunluğa uymak zorunda kalmıştır. Tufan kararını engelleyemeyeceğini anlayan Tanrı Ea, bir kısım insanı bu felaketten kurtarabilmek için, Tufan mitinin kahramanı olan Utanapiştim'le⁹ bir rüya vasıtası ile irtibata geçer. Rüyasında onun Tanrı Ea olduğunu, yeryüzünde bir felaket olacağını, onun bir gemi yapmasını, böylelikle bu felaketten yanındakilerle birlikte kurtulabileceğini söyler. Netice olarak Utanapiştim, Tanrı Ea'nın rüyasında ondan istediklerini gerçekleştirir. O ve ona yardımda bulunanlar büyük felaketten kurtulurlar. Ancak Utanapiştim ve yanındakilerin bu felaketten kurtulması Tanrılar Meclisi'nin hiç hoşuna gitmez. Tanrılar bu olayı kendilerine karşı yapılmış bir ihanet olarak algırlar. İhanetin sorumlusu olarak da Bilgelik Tanrısı Ea'yı görürler. Ea ise Tanrılar Meclisi'nde yaptığı savunmasında,

⁹ Uta: Buldu. Napiştim: Yaşam. Yaşam buldu, yaşamı bulan, ölümsüz manalarına gelmektedir.

Tanrısalları sakladığını, bir rüya aracılığıyla olabilecekleri Utanapiştim'e vahiy olarak gönderdiğini anlatır (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 78-79). Tanrılar, meclise yaptığı ihanetten dolayı Ea'ya öfkeli dirler. Ancak yaratılan bu felaketin kontrolden çıkması, onların bile bu kadar büyük bir felaketi hesap edememiş olmaları Tanrılar'a da bir ders olmuştur. Bu sebeple kurtarıcı Utanapiştim'e, Tanrı Enlil tarafından ölümsüzlük bahşedilir. Kral Gılgamış'ın ölümsüzlüğün sırrını istediği kişi de Utanapiştim'dir.

Çin'den Rusya'ya, Sumatra'dan Peru'ya, küresel tufan hikâyelerine dünyanın hemen her uygarlığında rastlanır. Genel olarak sel ve tufan, insanların doğa ve Tanrılar ile ahenk içinde yaşamadığını ve bunun sonucu olarak da kaosu sembolize eder (Wilkinson, 2011: 39). Bu destan Kur'an-ı Kerim ve İncil'deki Nuh Tufanı kıssası ile ayrıca Hinduizm'de ki Kutsal Purana Metinleri ile de benzerlik gösterir. Her ne kadar Nuh için Allah Kur'an'da herhangi bir rüyadan bahsetmese de "Nuh'a vahyedildi.", "Bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemiyi imal et." gibi ifadeler bu destanla olan paralelliği destekler (Hud 11/ 36-37). İlahî cezalandırma, tufanı önceden haber verme, aile ve hayvanları barındıracak bir gemi inşa etme, suların çekilip çekilmediğini anlamak için kuş uçurma gibi temalar da diğer kutsal metinlerle ortaklık gösterir. Bundan dolayı, rüyalar kişinin duygularından ortaya çıksa da bu duygular insanlarda ortak olan duygulardır. Bunlar Freud'un "tipik" olarak tanımladığı rüyalarda kendini gösterir. Freud, bu tip rüyaları bütün insanlarda ortak olan belirli arzular noktasına kadar inceleme ve aynı zamanda belirli mitlerin tabanında aynı arzuların yattığını belirtme konusunda başarılı olmuştur (Abraham, 2017: 12).

3.2. BABİL UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Çağlar boyunca yeryüzünde hüküm sürmüş tüm uygarlıklarda, medeniyetlerde ve milletlerde rüya olgusunun önem taşıdığı görülür. Eski Mezopotamya Uygarlıkları'ndan biri olan Babiller'in de rüyalara büyük önem verdiği araştırmalarla kanıtlanmıştır. M.Ö. 2000'li ve 1000'li yıllarda yaşamış olan Babil ve Asur Medeniyetleri'ne ait rüya tabletlerinin olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen bu tabletlerde Babiller'in rüyalarında kötü ruhlarla karşı karşıya geldiklerine

olan inançlarından bahsedilir. Bu ruhlara karşı Babiller, Rüya Tanrıçası olarak kabul ettikleri Mamu'dan yardım istemişlerdir (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 74).

Babiller'in rüyalara verdikleri önem kutsal kitaplara da konu olmuştur. Babil Kralı Nebukadnessar'ın (Buhtunnasır) gördüğü rüya bu konuya en güzel örneklerden biridir. Kehânet içerikli olan bu rüya Tevrat'ta yer almıştır. Her ne kadar ismi Kur'an'da geçmese de Davut ve Süleyman Peygamberler'in soyundan gelen ve Danyal (Daniel) olarak bilinen peygamberin hikâyesidir.

Babil Kralı Nebukadnessar idaresindeki ordu M.Ö. 587'de Kudüs'ü kuşatarak M.Ö. 586'da şehri ele geçirmiştir. Başta din adamları olmak üzere Yahudi liderler idam edilmiştir. Dönemin Yahudi Kralı Zedekias zincire vurularak Babil'e götürülmüş, Yahuda Krallığı işgal edilmiş ve Süleyman Mabedi başta olmak üzere tüm şehir yakılıp yıkılmıştır. Sonuç itibarıyla Yahudiler uzun yıllar tarih sahnesinden silinmiş ve Yahudiler'in büyük Babil Sürgünü başlamıştır.

Nebukadnessar Babil'e getirilen İsraililer arasından kral soyundan gelen veya soylu bazı gençlerin seçilip saraya getirilmesini emretmiştir. Kral, bu gençlerin, yakışıklı, bilgili, görgülü, nitelikli, öğrenmeye yetenekli, sarayda görev almaya uygun kişiler olmalarını önemsemiştir. Babil âlimleri de onlara, Kildaniler'in dilini ve yazısını öğreterek bu gençleri kendi hizmetlerinde kullanmayı planlamışlardır. Seçilen gençlerin arasında Yahudalılar'dan Daniel de bulunmaktadır. Tanrı Daniel'e her çeşit görümü ve düşü yorumlayabilme becerisi vermiştir. Daniel, Babil Sarayı'nda saray görevlisi tarafından verilen Belteşassar adıyla anılmaya başlanmıştır. Yahudiler'in Babil esareti devam ederken Kral Nebukadnessar krallığının ikinci yılında bir rüya görür. Nebukadnessar bu rüyasından o kadar etkilenmiştir ki rüyasını yorumlaması için Babil'de bulunan bütün sihirbazlarından, yıldızbilimcilerinden, falcılarından ve büyücülerinden yardım istemiştir. Ancak hiçbir kralın rüyasını yorumlayamamıştır. Çünkü Kral Nebukadnessar rüyasını kimseye anlatmadan bilinmesini ve yorumlanmasını istemektedir (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 80-81). Kralın bu isteğinin yerine getirilemeyecek bir durum olduğunu ifade eden yıldızbilimciler kralı kızdırır. Ve Nebukadnessar ülkede ne kadar bilge varsa hepsinin öldürülmesini emreder. Bu emrin tüm ülkede duyulması üzerine Nebukadnessar'ın Belteşassar dediği Daniel, rüyayı bildiğini ve onun tabirini yapacağını bildirir. Daniel, kralın huzuruna gelir ve ona gördüğü düşü Tanrı'nın izni

ve ona verdiği bilgi ile anlatmaya başlar. Nebukadnessar rüyasında önünde duran büyük, heybetli ve parlak bir heykel görmüştür. Bu heykel onu oldukça ürkütmüştür. Heykelin başı altından göğsü ve kolları gümüşten, karnı ve kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir bölümü demirden diğer bir bölümü de kilden yapılmıştır. Nebukadnessar rüyasında bu heykele bakarken büyükçe bir kaya parçası gelip bu heykeli paramparça etmiştir. Heykele çarpan taş büyük bir dağ olup tüm dünyayı doldururken, heykel ise tamamen parçalanarak kaybolmuştur. Daniel, Kral Nebukadnessar'ın rüyasını anlattıktan sonra yorumlamaya başlar. Nebukadnessar'ın çok büyük bir kral olduğunu, Tanrı tarafından egemenlik, güç, kudret, makam ve mevki verildiğini ve altından başın kendisi olduğunu söyler. Ancak kendinden sonra daha aşağı durumda olan bir krallığın çıkacağını sonra da tunçtan üçüncü bir krallığın yeryüzünde hüküm süreceğini anlatır. Üçüncü krallığın ardından gelen dördüncü krallığın ise demir gibi güçlü olacağını, ancak bu krallığın, bölünmüş bir krallık olacağından bahseder. Bu krallığın demirden olan kısmı güçlü, kilden olan kısmı ise zayıf taraf olacaktır. Bu krallar hüküm sürerken göklerin Tanrısı, hiç yıkılmayacak ve başka bir halkın eline geçmeyecek bir krallık kuracaktır. Bu krallık önceki krallıkları ezip yok edecek, kendisi de sonsuza dek hüküm sürecektir. Daniel rüya tabirini tamamladıktan sonra Kral Nebukadnessar onun önünde secdeye kapanarak Daniel'e sunu ve buhur sunulmasını emreder. Daniel'in Tanrısının gerçek bir Tanrı olduğunu kabul etmiştir. Sonra Daniel'i yüksek bir göreve getirir, ona birçok değerli armağan verir. Onu Babil İli'ne vali olarak atar, Babil'in bütün bilgilerinin başkanı yapar (Tevrat, Daniel, Giriş, Daniel Babil'de Eğitiliyor, Daniel Düşü Yorumluyor, 2/ 1-47).

Çoğu mit karşımıza simgesel bir şekilde çıkar. Gerçek yaşamdaki şekillere, yaşamsal içeriğe veya hayatta yer bulan anlamlara sahip olamayabilir. Nasıl ki rüyalar yorumlanıp anlamlandırılabilirse, aynı şekilde mitlerin de yorumlanması ve ne anlam taşıdığının bulunması gerekir. Yukarıda bahsi geçen mit tam olarak bu ifadeye uygunluk sağlar ve kendi içinde kendi yorumunu ve anlamını barındırır. Rüya ile mit arasındaki bu yorumsal ve anlamsal benzerlik ortaya çıkartıldığında ise rüyalar ile mitlerin psikolojik ilişkisini bulabilmek oldukça kolay olacaktır. Tıpkı rüyalarda olduğu gibi mitlerde de açık içeriğin arkasında saklanan gizli bir içerik mevcuttur. Gizli içeriğin keşfedilmesi için bir yorumlama yöntemi gerekir. Bu da

rüyaların yorumlanmasıyla aynı şekilde mitlerde ifade bulan temsil ve duyguların her birini açığa çıkarmaktadır (Abraham, 2017: 46).

Gizli ve açık rüya içeriklerinin görece önemli farklılıkları rüya gören kişinin rüyasını neden nadiren anlayabildiğini açıklar. Kişi rüyasını mantıksız ve saçma bulur. Rüyanın herhangi bir şekilde anlam ifade etmediğini düşünür. Eğer rüyasının anlamına herhangi bir şekilde nüfuz etmeye çalışırsa sadece açık içeriği göz önüne alacağından yetersiz bir açıklama ortaya koymuş olacaktır. Halklar için de aynı durum geçerlidir. Halklar aynı şekilde mitlerin gizli içeriğini anlamazlar mitlerinin yetersiz bir açıklamasıyla yetinirler (Abraham, 2017: 46).

Jung, rüyaların dengeleyici özelliğinin yeni bir keşif olduğunun ya da yorumlamayı kolaylaştırması için uydurulduğunun düşünülme ihtimaline karşı, Daniel'in Kitabı 4. Bölümde bulunan çok eski bir örnekten bahseder (Jung, 2015: 50). Bu Nebukadnessar'ın ikinci rüyasıdır. Kral rüyasında dünyanın ortasında duran çok yüksek, heybetli ve büyük bir ağaç görür. Daha sonra ağaç daha da büyür, güçlenir ve dünyanın dört bir yanına yayılır. Yaprakları güzel, meyvesi bol olan bu ağaç yeryüzündeki bütün canlıları beslemektedir. Aniden gökte kutsal bir gözcü belirir ve yeryüzüne inerek yüksek sesle ağacın ve dallarının kesilmesini, yapraklarının yolunmasını, meyvelerinin atılmasını emreder. Ancak gözcü ağacın köklerinin de bulunduğu kütüğün demirle tunçla çevrelenmesini, ağaçtaki insan yüreğinin değiştirilip hayvan yüreği takılmasını, bu kararın kutsallar tarafından verildiğini bildirir. Nebukadnessar bu rüyayı da Daniel'in yorumlamasını çünkü doğru yorumu ancak onun yapabileceğini söyler (Tevrat, Daniel, Nebukadnessar'ın İkinci Düşü, 4/ 10-18).

Jung, bu rüyada görülen ağaç sembolünün kişileştirilme olduğunu belirtir. Bu sayede ağacın, rüyayı gören kralın kendisi olduğu anlaşılır. Daniel de rüyayı bu şekilde yorumlar. Aslında rüya kralın gerçek bir psikoza dönüşen megalomanlığını dengelemek anlamına gelir. Rüya sürecini dengeleyici olarak yorumlamak, genel olarak biyolojik sürecin doğasıyla tamamen tutarlıdır. Freud'un görüşü de aynı doğrultudadır. Çünkü uykuyu muhafaza etmeleri sebebiyle o da rüyalara dengeleyici bir rol verir. Freud rüya sahibini uykusundan uyandıracak bazı dış uyaranların, rüya sahibinde uyuma ya da rahatsız edilmeme arzusunu tetikleyecek şekilde nasıl çarpıtıldığını gösteren rüyalar olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde yine Freud'un

gösterdiği gibi, güçlü duygusal reaksiyonlara sebep olması muhtemel olan kişisel fikirler gibi iç ruhsal uyarılmaların, acı verici düşüncelerin değiştirildiği ve güçlü duygusal reaksiyonların imkânsız kılındığı bir rüya ortamına uyacak şekilde saptırıldığı sayısız rüyalar vardır (Jung, 2015: 51-52).

Ne var ki Nebukadnessar'ın bu rüyası; her ne kadar Jung ve Freud'a göre "Kral'ın megalomanlığa dönüşen psikozunu dengelemesi" olarak görülse de burada bir kutsal temayülü açıkça görülür. Çünkü "ağaç" sembolü kutsalın tam da kendisidir. Ve bu sembolle kendini açık etmektedir. "Ağaç" her dinde Tanrı'ya ulaşmak için kullanılan bir semboldür. Bereket, güç ve uzun ömürle özdeşleşmiş bir anlama sahiptir. Örneğin, tüm dinlerin miraç hadiselerinde, hep bir ağaç ve taş motifi dikkat çeker. Yine her dinin kendine ait kutsallaştırdığı bir ağacı vardır. Bundan dolayı kralın görmüş olduğu bu rüya kutsal bir rüyadır.

3.3. ASUR UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Mezopotamya'da kurulan, dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan ve 1400 yıl kadar hüküm süren bir diğer medeniyet Asurlular'dır. Asur Devleti Hükümdarı Asurbanipal tarafından başkentleri Ninova'da kurulan Ninova Kütüphanesi, tarihin bilinen en eski kütüphanesidir. Her ne kadar yangınlardan zarar gören bu kütüphanede kitaplara ulaşılamasa da, rüya ile ilgili kil tabletlere ulaşılmıştır.

Bu tabletlerde yalnızca rüya ve rüya yorumları bulunmaz. Bunlara ilaveten kötü rüyalardan nasıl uzak durulması gerektiği ve iyi rüyaların nasıl görülebileceği gibi bilgiler de bulunur. Ayrıca bu belgeler, rüya ve cinselliğin birbiriyle bağlantılı olduğunu ilk olarak ortaya koyan toplumun Asur Uygarlığı olduğunu belgeler. Bunun yanı sıra olumsuz rüyaların etkilerinden korunmak için adak törenlerinin düzenlendiği de bu tabletlerde anlatılmaktadır (Yücesoy, 2001: 79-80).

Tabletlerden ulaşılan bilgilere göre Asurlular için rüyalar kehanetten öte bir anlam taşımaz. Onlar rüyaların ancak uzman bir kişi tarafından doğru yorumlanması durumunda anlam taşıyacağına inanmışlardır. Rüya yorumcuları, mesleklerinde başarılı olabilmek için on bir tableten oluşan düş kehanetleri koleksiyonundan yararlanmışlar ve bu koleksiyonu kendilerine rehber edinmişlerdir. Bu koleksiyonun

ilk ve son tableti, büyülerin ve hastalıkların yol açtığı kötü düşlerin etkilerini yok etmeye yönelik gerekli törenlerin nasıl yapılacağını içeren bilgilere ayrılmıştır. Diğer tabletlerde ise uyuyan kişiyi kötü ve uğursuz düşlere karşı koruma yöntemlerine, bunun yanında koruma törenlerine de yer verilmiştir (Dönmez, 2001: 41-42).

3.4. HİTİT UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Pek çok uygarlığın inanç sisteminde olduğu gibi, Eski Anadolu Uygarlıkları'nın inançlarında da rüyalar önemli bir yer tutar. Hititler'e göre Tanrılar rüya yoluyla insanlara isteklerini bildirir. Tanrılar'ın mesajlarını insanlara iletebilmeleri için en ideal yol ise rüyalardır.

Çok Tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Hitit Uygarlığı'nda, Tanrılar'ı hoş tutmak özellikle kralın en önemli ve öncelikli görevleri arasında ilk sıradadır. Bundan dolayı kral, Tanrılar'ın tapınaklarını ziyaret etmek ve erdemli bir kişiliğe sahip olmak zorundadır. Eğer kral, olurda Tanrılar'ı kızdıracak bir davranış sergilerse, bu kızgınlığın nedenini bulmak, yapılan hatayı düzeltmek ve af dilemek yine kralın görevidir. Bu gibi durumlarda hatanın ne olduğunu bulabilmek oldukça zordur. Çünkü Hitit Uygarlığı'nda Tanrılar insan formuna sahiptir. Ancak Tanrılar her ne kadar insan biçiminde olsalar bile hatanın niteliğini açıklamak için kullarının karşısına çıkmazlar. Bu noktada Tanrılar tıpkı Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, rüyaları devreye sokarlar ve taleplerini rüyalar aracılığıyla yeryüzü halkına iletirler (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 83).

Hititler'e ait yazılı bulgularda şöyle bir metine rastlanmıştır. Bu metinde hasta bir kralın, kendisini temize çıkarmak için Tanrı'ya aşağıdaki duayı ettiğini aktarır:

Ey Tanrım! Beni sen yarattın. Ölümlü bir insan yapan sensin! Annem beni doğurduğundan beri beni büyüten sensin! Tanrım için kutsal olup bana yasak olanı yemedim. Ekmek buldumsa ekmegi, su buldumsa suyu yalnız başıma yiyip içmedim. Tanrım ben sana ne yaptım? Sana ne kadar yakardımsa yararı olmadı. Benden bir kötülüğü aldın, yerine başkasını verdin! Bu hastalık yüzünden evimi korkular sardı. Tanrım! Sana ne yapmam gerektiğini, sana nasıl yaranabileceğimi bana ya ciğer falı veya rüya ile bildir! Sana sunduğum ekmekleri, kurbanları isteyerek

veriyorum, kıyamadan değil. Öyle ise sen de beni Ay gibi işit, Güneş gibi aydınlat! (Çığ, 2005: 64-65).

Ayrıca Hititler’de, doğal süreçlerle görülen rüyaların yanı sıra farklı bir rüya türüne de rastlanır. Bu rüya bir çeşit rüya falı denilebilecek, istihare rüyasıdır. Bunlara, Hititçe’de “šuppi šešk” yani “dinsel bakımdan temiz uyku” (incubation) denir. Bu rüya belirli bir konuda Tanrılar’dan yanıt almak amacıyla, hem maddi hem de manevi yönden temizlenerek, rüya görmek için uykuya yatmaktır (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 84). Günümüz İslam Geleneği’nde de zaman içinde rüyaya yatma olarak değişim gösteren bu uygulama, abdest yoluyla arınma ritüelinin ardından istihareye yatma uygulaması ile benzerlik gösterir.

3.5. ANTİK MİSİR UYGARLIĞI’NDA RÜYA

İnsanlık için medeniyet silsilesinin devamı M.Ö. 2000’li yıllardan sonra Mısır’a geçmiştir. Mısır yeryüzünün en eski uygarlık merkezlerinden biridir. Bu uygarlığın hüküm sürdüğü dönem boyunca çok çeşitli inanç biçimleri yaşanmıştır. Tek Tanrıcılık, çok Tanrıcılık, puta tapıcılık, yıldızlara tapınma gibi inanç biçimlerine rastlanır. Araştırmalar Mısırlıların ruh âlemi, ahiret âlemi, cinler âlemi ve sırlar âlemi gibi gizli âlemlere inandıklarını ortaya koymuştur (Çelebi, 1996: 17). Bu sebeple ilahiyat sistemlerini gaybî âleme dair bilgi toplama üzerine inşa etmişlerdir. Gaybî bilgilere ulaşabilmek ve öğrenebilmek adına rüyaya ve rüya tabirine çok büyük önem atfetmişlerdir. Devlet adamları, geleceğe ait işlerini büyük oranda gördükleri rüyaların yorumlarından yola çıkarak düzenlemiştir. Hayatı Mısır topraklarında geçen Yusuf Peygamber’e verilen mucizelerin de toplumda rüyaya verilen değer doğrultusunda kendisine sunulduğu Kur’an-ı Kerim’de bildirilir.

Yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre, Mısır Güney’den Nabibler, Kuzey’den Yunanlar, Doğu’dan Sümerler, Asurlular, Hiksoslar ve Perslerce farklı zamanlarda istilaya uğramıştır. Gelen kavimlerle etkileşim sonrası Mısır’da yüksek bir kültür ortaya çıkmıştır (Çetin, 2012: 98). Mısır, tarih boyunca rüya yorumculuğunun en üst düzeyde yapıldığı yer olarak anılmıştır. Mısır Mitolojisi’nde oldukça önem verilen rüyalar, ölüm, Tanrı, gelecek gibi metafiziksel konular dikkate alınarak yorumlanmıştır. Eski Mısırlılar uykuyu rüyanın evi olarak görmüşler ve

uykudan bahsederken ölüme eş değer bir hâl olarak nitelemişlerdir. Onlara göre uyku, yaşam ve ölüm arasında geçişi sağlayan sınır kapısı gibidir. Mısır Mitolojisi'ne göre ilk yaratılış, okyanus "Nwn"da gerçekleşir. Tanrılar bu okyanusun içinde doğmuşlardır. Bu okyanus üç dünyaya açılır. Bunlar; Tanrılar'ın, ölümlerin ve ölümlülerin bulunduğu dünyalardır. Yaratılıştan sonra Nwn ara bir dünya niteliği taşır. Bahsi geçen bu üç dünyanın tüm varlıkları burada birbirleriyle iletişime geçer. Uykuya dalmak, ilk okyanus olan Nwn'a dalmak gibidir. Bu okyanus, rüyanın da evi sayılır. Rüya bu üç dünyanın varlıklarına ev sahipliği yapar. Bu sayede mutlak ve aşkın olana bir adım atılır. Rüya da beden pasiftir fakat ruh daima uyanıktır. Bu sebeple Eski Mısır Dili'nde rüyaya karşılık gelen "rswt", uyanık olmak, nöbet tutmak anlamına gelir. Rüya da ruhun bedenden ayrılıp, cisimsiz yaratıklarla iletişim kurması, ruhun ölümsüzlüğünün bir kanıtıdır. Eski Mısırlılar ölümle içli dışlı bir hayat anlayışına sahiptirler. Bu da onların ölümden korkmadığını bilakis her durumda ölümle yaşadıklarının ispatı niteliğindedir. Bu durum rüya tabirlerine de yansır. Ölüm ve ölümü çağrıştıran şeylerin yorumu genelde iyi olarak yapılır. Örneğin, rüyada yas tutmak, ağzı toprakla dolu olmak veya suya dalmak gibi ölümü akla getiren semboller, gerçekleşecek iyi bir olay şeklinde yorumlanır. Aynaya bakmak, beyaz ayakkabı giymek gibi gündelik semboller ise kötü olayların işareti şeklinde tabir edilmiştir (Zaimoğlu, 2011: 152-153).

Kadim Mısır'da rüyalar, erdemli üstün varlıkların ve Tanrılar'ın insanlarla konuşması, onlardan gelen bir mesaj olarak kabul edilmiştir. Eski Mısır papirüsünde "Tanrı rüyayı gözleri net görmeyene yol göstermek için yarattı" diye yazar. Bu inanış Eski Mısırlılar'dan itibaren, Antik Yunan'daki rüya düşüncesine de hâkim olmuş, hatta Hristiyanlığa bile bu düşüncenin izleri yansımıştır. (Zaimoğlu, 2011: 154). Mısırlılar'a göre rüyaların Tanrılar tarafından gösterilmesinin üç sebebi vardır. İlki günah işleyen kişiyi tövbeye teşvik etmek, ikincisi tehlikelere karşı kişiyi rüya yoluyla uyarmak, sonuncusu ise rüya görenin sorularını cevaplamaktır. Eğer görülen rüya kötü ise rüyayı gören kişinin kötü tesirler altında kaldığı düşünülmüştür. Fakat kişi iyi bir rüya görmüşse bu rüyanın da Uyku Tanrısı Bes tarafından kişiye gönderildiğine inanılmıştır. Mısırlılar rüya görmek isteyenler için Rüya Tanrısı Serapis adına tapınaklar yapmışlardır. Yine üzerlerinde iyi etkiler bırakan rüyaları görebilmek için Tanrı isimlerini verdikleri Memphis, İsis, Khimunu ve Teb gibi

tapınaklarda dua etmişler, oruç tutmuşlar ve iyiliklerde bulunmuşlardır. Şeytanın gösterdiği rüyaları uzaklaştırmak içinse çeşitli muskalar takmışlardır.

Eski Mısır'dan günümüze kadar gelen bazı yazılı belgelerde düş yorumcularının saray görevlileri arasında yer aldığı ve bu kişilerin “Gizli Şeylerin Ustaları” diye çağrıldığı, bir diğer unvanlarının ise “Büyü Kitaplığının Bilgili Adamları” olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.

3.6. ESKİ İRAN MEDENİYETİ'NDE RÜYA

Geçmişin en büyük, en güçlü ve en derin tarihine sahip bir uygarlık olan Eski İran Medeniyeti köklü ve zengin bir kültür yapısına sahiptir. Bu kültür birikiminin içerisinde gaybın bilinmesi, rüya konusu ve rüyaların tabiri çok önemli görülmüştür. Görülen rüyanın alinyazısına etki ettiğine inanılmıştır. Bazen rüyalar gerçekte bağlantılı görüldüğünden rüyalar gerçek hayata uygun bir şekilde tabir edilmiş ve yorumlanmıştır. Padişahlar saraylarında gördükleri rüyaları yorumlatmak için rüya tabircileri bulundurmuşlardır (Yaylalı, 2017: 330).

İran Dinleri incelendiğinde içlerinde tek Tanrı inanisına yer veren en dikkat çekici din Zerdüştilik'tir. Ahura Mazda, Tanrı'dır. Zerdüş, her şeyin yaratıcısı olan tek bir Tanrı'nın Peygamberi'dir. Zerdüş'tün, semavî konularla ilgili bilgisine çoğunlukla rüyasında gördüğü (feriştahlar/firiştiler) melekler aracılığı ile ulaştığına inanılır (Çelebi, 1996: 22). Bu da diğer dinlerde olduğu gibi Zertüştilik'te de rüya yoluyla vahiy inanisının olduğunu gösterir.

İran Mitolojisi'ne bakıldığında, pek çok kahraman, gördükleri rüyaların yorumlarına göre hareket eder. Kahramanların yaşadıkları olaylar da bu rüya yorumlarıyla paralellik gösterir. İran mitolojisinin en önemli yapıtı olan Şehnâme, bu konuda değerli bir kaynaktır. Şehnâme'de dikkat çeken pek çok rüya bulunur. Ayrıca eser rüyaların işlevselliği bakımından da oldukça zengindir (Korkmaz, 2010: 170).

Şehnâme'ye göre rüyanın tanımı, görünmeyenler, duyulmayanlar ve tanınmayanlar âlemine açılmış bir penceredir. Bu eserde rüyalar daha çok sembollerden oluşan hikâyelerdir. Bu hikâyeleri yorumlayanlar hikâyelerde geçen rüya sembollerinin gizemlerini ve sırlarını açıklayarak yorum yapar. Şehnâme'de önemli gelişmelere işaret eden etkili rüyalar arasında, Keykubâd, Efrâsyâb, Siyâvuş,

Keyhüsrev gibi hükümdarların, Sâm, Pîrân, Gûderz gibi pehlivanların, rüyaları yer alır (Yıldırım N., 2012: 406-407).

Firdevsî eserini kaleme alırken, Eski İranlılar gibi rüyaların alinyazısı üzerindeki etkisine inanmış ve rüyayı gayb âlemine açılan bir pencere olarak görmüştür. Rüya görmeyi ve onun tabirini peygamberlik ilminden saymıştır. Yani her sıradan insanın rüyayı tabir edemeyeceğine, bunun için Tanrısal bir güce ya da bilgi ve ilme sahip olmak gerektiğine inanmıştır. Şehnâme’de padişahların, pehlivanların ve diğer büyüklerin rüyaları ve rüya tabirleri özel bir öneme sahiptir. Bu kişilerin rüya yorumları, onların plan ve kararlarının titizlikle uygulanmasının temelini teşkil etmiştir (Yaylalı, 2017: 331).

Şehnâme’de en dikkat çekici rüyalardan biri, ünü tüm İran’a yayılan ve güçlü bir pehlivan olan Sâm’ın rüyasıdır. Minuçehr pehlivanlarından Sâm, ömrü boyunca bir çocuk sahibi olamadığı için çok üzgündür. Çocuğu olması için gece gündüz Tanrı’ya yalvarır. Tanrı’dan bir erkek evlat diler. Sonunda Tanrı Sâm’ın dualarını kabul eder ve ona bir erkek çocuk bahşeder. Ancak bir sorun vardır. Doğan çocuğun saçları bembeyazdır. Sâm çocuğu görünce Tanrı’nın hikmetsiz bir iş yapmayacağını fakat insanların dedikodularını önlemeye gücünün yetmeyeceğini söyler. Halkın, babasına benzemeyen bir çocuk hakkında olumsuz düşünceler taşıyabileceği endişesi onu ürkütür. Çocuğu gizlice Elburz Dağı’na götürür ve oraya bırakır. Bu dağda Simurg adında bir kuş yaşar. Simurg, yavrularına yiyecek bulmak için dolaşırken, kundak içerisinde aç, susuz ve ağlayan bir bebek görür. Simurg, bebeği pençeleri arasına alır ve yavrularına yedirmek üzere yuvasına getirir. Ancak yücelerden ilahî bir ses, Simurg’a bu çocuğu korumasını, besleyip büyütmesini, çünkü bu çocuğun ilerde büyük bir adam olacağını söyler. Uzun yıllar sonra Simurg’un bakıp büyüttüğü çocuk, yiğit bir genç olur, adı dört bir tarafa yayılır. Bu haber, herkes gibi Sâm’a da ulaşır. Sâm bir gece rüyasında Hindistanlı olduğunu söyleyen bir pir görür. Pir ona, çocuğunun Simurg adında bir kuş tarafından beslenip büyütüldüğünü, çok heybetli bir delikanlı olduğunu, ancak oğlunun ona çok kırgın olduğunu, bir an evvel gidip oğlunu bulmasını ve adını Zal koymasını öğütler. Sâm, bu rüya üzerine Elburz Dağı’na gider ve oğlunu bulur ve ülkesine döner. Bu rüyayı diğer rüyalardan farklı kılan şey, rüyayı gören kahramana geçmiş yaşantılar hakkında bilgiler verilmesidir. Olayın kahramanı olan Sâm, oğlunun akıbeti hakkında herhangi bir bilgi sahibi

değildir. Hatta onun yaşayıp yaşamadığını bile bilmez. Sâm'ın rüyasında gördüğü pir çocuğu dağa terk ettikten sonra başına neler geldiğini teker teker anlatır. Çocuğunu bulmasını ve ona sahip çıkmasını nasihat eder. Sâm rüyada söylenenlere itibar ederek çocuğunu aramaya gider ve sonunda ona kavuşur (Korkmaz, 2010: 171).

Eski Dünya'da yaygın olan sözlü edebiyat, insanların ölüm sonrası hayatta ulaşacakları makamları, orada nasıl bir yaşamın insanları beklediğini ve gelecekle ilgili birtakım bilgileri insanlığa sunmuştur. Edebiyatın bu dalı Zerdüş öncesi çok Tanrılı din anlayışının yaygın olduğu İran coğrafyasında oldukça önemli görülmüştür. İslamiyet öncesinde ve özellikle Zerdüş inancının yaygın olduğu dönemlerde İran halkı yaratıcı tarafından özel yeteneklerle donatılan ve kötülüklerden uzak olan üstün kişilerin kutsal makamlarca görevlendirildiğine inanmıştır. Bu görevlendirilmelerin ana teması ölüm sonrası hayatı keşfetmek ve insanların ölüm sonrasında nelerle karşılaşacaklarını bildirmek olmuştur. Bu kişiler ölümler diyarına, berzah âlemine, görünmeyen dünyalara, fizikötesi coğrafyalara, yerin derinliklerine, gitmiş makamlarında oturan Tanrılar, melekler ve diğer kutsal varlıklarla görüşmüş, döndüklerinde ise insanlara ve özellikle dindaşlarına birtakım kutsal mesajlar getirmişlerdir. Bu metafizik yolculuklar ve anlatılanlar da dinsel edebiyatın temel konusu olmuştur. Bu durum sonsuz hayat anlayışını ortaya çıkarmıştır. Sonsuz hayat inancı bazı toplum ve medeniyetlerde ölüm sonrası hayatla paralellik göstermiştir. İnsanların yaratılıştan sahip oldukları özellikler sayesinde ölmüş yakınlarının sık sık rüyalarda görülmesi ve bahsi geçen metafizik yolculukların rüyalarla gerçekleştiği bu düşüncayı kabul edilir kılmıştır (Yıldırım N., 2011: 9-10).

İslamiyet öncesi İran Edebiyatı'nda Sasaniler Dönemi'nden kalma, tamamıyla fizikötesi âlemde gerçekleşen ve rüya âleminde vuku bulan iki yolculuktan söz edilir. Birincisi Sasani İmparatorluğu'nun din teşkilatının en üst düzeyinde bulunan ve en yüksek yetkilerle donanmış mübedlerden¹⁰ Kerdir tarafından gerçekleştirilmiş yolculuktur. Bu yolculukta Kerdir'in, öte âleme gitmek için ölüm benzeri bir hâle (uyku) girdiği aktarılır. Bu hâl sonrasında ise miraç yolculuğu benzeri birtakım olaylar yaşamıştır. Kerdir, soylu ve beyaz bir at üzerinde bir süvari ile karşılaşır. Bu Tanrı Behrâm'dır. Onu doğu tarafından güzel bir kadın karşılar. Bu

¹⁰ Zerdüş dinine inananların, ateşe tapanların ruhani lideri, Mecusi rahibi, mübid.

kadın kutsal ruhtur. Kadın, Kerdir'in elinden tutarak bu zorlu yolculukta ona rehberlik eder. En sonunda kıldan ince kılıçtan keskince olan Çînvâd Köprüsü'nden de geçirerek onu yüceler yücesine, göklerin yüce makamlarına ulaştırır. Kerdir bu manevi rüya yolculuğunun ardından gözlemlediklerini bizzat kendi emriyle III. yüzyılın sonlarına doğru bir dağın kayalıklarına işletmiştir. Dört yazıttan oluşan bu eser günümüze kadar ulaşmıştır. İkincisi ise Sasani Dönemi'nde yaşamış önde gelen bir din adamı ve mûbid olan Ardâvîrâf'ın cennet, araf ve cehennem yolculuğunu konu alan “Ardâvîrâfnâme” adlı, alanında en eski ve en önemli Pehleviçe eserdir (Yıldırım N., 2011: 14-17).

Ardâvîrâf, diriler dünyasından ölümler diyarına gönderilmiş kutsal bir azizdir. O, ömrü boyunca tek bir günah işlememiştir. Bu kutsal yolculuk için ok çekme kurasını kazanmış, yıkanıp temizlendikten sonra yeni elbiseler giymiş, bir şeyler yiyip temiz yataklarda dinlenmiş, vasiyetini yapmış ve din önderlerinin elinden üç kadeh meng¹¹ içip baj¹² okuduktan sonra uykuya dalmıştır. Ölmeden, uyku esnasında ve rüyadayken cennet, araf ve cehennemi içeren ötelere dünyası yolculuğuna başlamıştır. Yedi gün yedi gece iki büyük melek eşliğinde cennet, araf ve cehennemi gezmiştir. İyilere yaptıklarının karşılığında verilen ödüllere şahitlik etmiştir. Günahkârların kötülüklerinden dolayı cezalandırılmalarına tanıklık etmiştir. Son olarak Ahura Mazda'nın huzuruna kabul edilmiştir. Yedinci günün sonunda rüyasından uyandıktan sonra gördüklerini bilge bir kâtibe yazdırmıştır (Yıldırım N., 2011: 19-31).

Zerdüşt inancının önemli eserlerinden biri olan Ardâvîrâfnâme asırlar boyunca hem İslam hem de Batı dünyasında büyük yankı uyandırmış bir eserdir. Düşsel bir metafizik yolculuğu anlatan bu eser, Batı'da 1307 yılında kaleme alınan Dante'nin “İlahi Komedyası” ile birebir benzerlik göstermektedir. Buna ilave olarak Kur'an da ve çeşitli hadislerde yer alan Miraç olayı da bu iki edebi eserle dinsel birtakım ifadeler haricinde birebir örtüşmektedir.

Tarihsel kaynaklar çeşitli milletlerin bu tür rüya yolculuklarına yaygın olarak inandığını göstermiştir. Birçok inanışta son derece önem gösterilen rüya kavramına

¹¹ Tıpta ve birtakım Zerdüşt dini merasimlerinde kullanılan bir uyuşturucu, yeşil renkli ve sarhoşluk verici bir bitki.

¹² “Baj” kelimesi, Yazatalar (melekler), Fravaşiler (yaşayanların ve ölümlerin koruyucu ruhları) ile özel oluşumlar onuruna okunan dinî kelimeler ya da dualar anlamına gelir. Pehleviçe'de ise takdir anlamına gelen baz ya da bazh'tır.

İran dünyası da büyük ilgi duymuştur. Farsça, hâbnâme (nevmnâme) adı verilen eserlerde, rüyaların içerikleri, önemleri ve insan hayatı üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Örneğin, Hurufiliğin kurucusu Fazlullâh-ı Esterabâdî yaptığı birçok şeyi rüyaları sayesinde gerçekleştirmiştir. Rüya onun için özel bir anlam taşımış, rüyaları vahiy ve ilham olarak algılanmıştır (Yıldırım N., 2011: 50-51).

3.7. ANTİK YUNAN UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Tarih öncesi dönemlerde halklar arzularını mitler gibi tarihsel dönemlere uzanan fantezi yapılarına dönüştürmüştür. Aynı şekilde birey, tarih öncesi dönemler boyunca arzularından türeyen fantezilerini yaratır ki bunlar tarihsel dönemlerde rüyalarda sürmeye devam eder. Yani mit, bir halkın çocukluğundaki ruhsal yaşamından kalan bir parçadır, rüya ise bireyin mitidir (Abraham, 2017: 93). Yunan Mitolojisi'ne bakıldığında, bu anlatılara bol miktarda rastlanır.

Antik Çağ'da Uyku Tanrısı Hypnos ve Ölüm Tanrısı Thanatos ikiz kardeşlerdir. Bu iki kardeş Karanlık Tanrısı Erebus ile Gece Tanrıçası Nyks'in oğullarıdır. Hypnos bazı resimlerde sedirinde yatar, etrafında rüyaların yaratıcıları olan oğulları Phanatos ve Morpheus bulunur. Evinin önünde haşhaş çiçekleri ve diğer yatıştırıcı otlar bulunur. Hypnos ve oğulları sessizliğin hâkimiyet kurduğu ve duyulan tek sesin Lethe Çayı'nın sularının şırıltısı olduğu bir diyarda oturur. Lethe Çayı'nın adı ise "letarji" uyuşukluk, miskinlik sözcüğünün kökenini oluşturur. Hypnos'un oğlu Phanatos'un ismi düş ürünü anlamına gelen "fantezi" ve hayalet anlamına gelen "phantom" kelimelerinin kökenini oluşturur. Diğer oğlu Morpheus ise insanların rüyalarından sorumludur. Morpheus, bazı kaynaklara göre Nyks'in, bazı kaynaklara göre de Zeus'un kızı olan, dinlenme ve gevşemeden sorumlu Tanrıça Pasithea ile Uyku Tanrısı Hypnos'un oğludur (Toklu, 2011: 19).

Antik Çağ'da, rüya yorumunun odak noktasında insanın psişik hâli bulunmaz. Bunun yerine merkeze Tanrı yerleştirilmiştir. Rüyasında Tanrılar'la irtibata geçebildiğine inanan insanlar, Tanrılar'la irtibat kurabilmek için, rüyaları çağırmaya başlamışlardır. Bu sayede rüya deneyimini dinî bir ayine dönüştürmüşlerdir. Özellikle Antik Yunan'da geniş kitlelerce benimsenen bu inanç biçimi, rüya deneyiminin kutsallaştırılmasında büyük öneme sahip olmuştur. Antik Yunan'da

rüyaya yatmak kavramı (incubation), önemli bir nosyonu temsil eder ve Tanrı'nın kelamını (parole) beklemek anlamında kullanılır. Rüyaya yatmak için, Tanrı'nın insanlara görüldüğü yer olan tapınaklar seçilir. İnsanlar tapınaklarda niyet ederek uyur ve niyetlerindeki rüyayı görebilmeyi bekler. Kimi zaman günlerce devam eden bu bekleme hâli dinî bir seremoni gibidir. İnsanların bulmak istedikleri cevap, rüyalarda gizlenmiştir ve bu cevap bizzat Tanrı'nın cevabıdır. Tanrılar, rüyalarda insanları kendi dünyalarında ağırlar, kendi varlıklarına davet ederler. İnsanı, Tanrılar'ın sesini duymaya ehil kılan şey ise ruhudur. Grekçe nefes manasında kullanılan ruh (psuche), Tanrı'nın imgesinden (image) oluşmuştur. Yarı Tanrısal bir yapıda olan insan, rüyada, Tanrı'nın imgesinden meydana gelen ruhunun, aşkınlığını keşfeder. Bu aşkın tecrübe insanı bir anlamda Tanrılar'ın katına ulaştırır. Bu şekilde rüyalar Antik Yunan'da, insanın Tanrılar'la ortak olan varlıksal (ontolojik) durumunu keşfetmesinde önemli bir rol oynar (Zaimoğlu, 2011: 154).

Yine Antik Yunan'da eğer bir insan hastaysa (Bu genellikle psikolojik hastalıkları kapsar. Günümüzde yapılan psikoterapiye başvurma süreci olarak değerlendirilebilir.) ve bu hastalığından kurtulmak istiyorsa öncelikle kâhinlere başvurması gerekirdi. Çünkü hastanın rüyasında Tedavi Tanrısı'ndan davet alması ve tedavi olabilmesi için Asklepios'a¹³ gitmesi zorunluydu. Kâhinler bu konuda hastaya yardımcı olmak amacıyla ona birtakım ritüeller yaptırırdı. Bunlar kutsal yerlerin ziyareti, kurban kesme, bitkisel ilaçlarla temizlik, dua ve meditasyon gibi şeyleri kapsardı. “Davet Rüyaları”nda Tanrı, hastaya kimi zaman tapınaklardaki heykelleri gibi kimi zaman da yılan biçimde görünürdü. Yine de Tanrı hangi surette görünürse görünsün bu rüyalar rahipler tarafından yorumlanır ve eğer gerçek olduğu kabul edilirse kişi tapınağa o şartla kabul edilirdi.

Rüyanın Tanrı tarafından insanlara ulaştırılan bir mesaj olduğu inancına ilk karşı çıkan filozoflardan biri “Tıbbın Babası” olarak bilinen Hipokrat'tır (Zaimoğlu, 2011: 154). M.Ö. V. yüzyılda, Hipokrat'ın “Tabiatlar Teorisi” eseri ile kuramsallaştırdığı rüyalar, Yunanlılar'ın bu konu hakkındaki düşüncelerini değiştirmiştir. Onlara rüyaların tanı koymada ve tedavide yol gösterici olmalarının, Tanrı'nın varlığının ispatı olduğundan değil, hastalıkla ilgili bazı belirtileri

¹³ İzmir-Bergama'daki, Tanrı Asklepion için yaptırılan Asklepion tapınağı M.Ö. V. ve M.Ö. II. yüzyıllar arasında bir sağlık merkezi olarak kullanılmıştır. Hastalar burada telkin, rüya, perhiz, banyo ve çeşitli ilaçlarla tedavi edilmiştir.

içermesinden kaynaklandığını anlatmıştır (Yücesoy, 2001: 82). Antik tıbbın temelini oluşturan bu teoriye göre, insan bedeni anâsır-ı erbaa denilen ve doğada bulunan dört unsurdan yani su, toprak, hava ve ateşten oluşur. Maddesel özellik olarak birbirlerinden tamamen zıt yapılardan oluşan bu dört unsurun dört farklı özelliği vardır. Bunlar, sıcak, soğuk, kuru ve yaştır. İnsanın beden sağlığı, bu dört unsurun birbirleriyle olan uyumuyla doğrudan ilişkilidir. Bu dört unsurun rüyalarda çeşitli simgeler aracılığıyla ortaya çıkması, Hipokrat'ın dikkatini çekmiştir. Örneğin, kırmızı renginin kuvvetli bir şekilde tezahür ettiği bir rüya, ateş unsurunu çağırır. Rüya kırmızı renk, nehir sembolü ile beraber görülürse, damarları temsil eder. Nehrin durağanlığı ya da hareketli oluşu damarlarda akan kanın hızına dair bir işarettir. Hipokrat, tarihte ilk kez rüyaları insan vücudunun işleyişine bağlı bir şekilde yorumlamıştır. Bunun sonucunda o, rüyaları hastalıkların teşhisinde bir araç olarak kullanmıştır. Ruh beden için âdeta bir ayna vazifesi görerek, vücutta mevcut olan dört unsurun dengesini bozan şeyleri rüyada semboller vasıtasıyla ortaya çıkartır. Çünkü beden rüyadaki sözcüsü ruhtur. Bu semboller eğer doğru analiz edilebilirse, hastalığa teşhis konulabilir ve hasta kurtarılabilir. Bu şekilde ruh bir anlamda, rüya aracılığıyla beden kurtarıcısı konumuna oturur. Bir bilim insanı olmasına rağmen Hipokrat, rüyanın kaynağının beden değil, ruh olduğu tezini ileri sürmüştür ve rüyada ruhun bedenle olan ilişkisinin asla aksamadığına dikkat çekmiştir. Rüya vasıtasıyla hastalıklarından kurtulan hastalar, rüyanın öylesine ortaya çıkarak görüldüğüne değil, ruh tarafından bedene şifa getirmek amacıyla yaratıldığına inanmaya başlamışlardır. Böylelikle modern rüya yorumunun temelleri, Antik Yunan'da atılmaya başlanmıştır (Zaimoğlu, 2011: 154). Yine bu eserde Hipokrat, insanın yaşadığı olayların evrensel düzenin bir parçası olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, yaşanan tüm doğa olayları, felaketler, güneş ve ay tutulmaları insan bedeni üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İnsanlar farkında olmasalar bile bu güçler kendilerini rüyalarda tezahür ettirirler (Yücesoy, 2001: 84-85).

Atom alanındaki keşifleri ile ünlü olan Demokritos rüyalara farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Havada serbestçe dolaşan ya da diğer insanların zihinlerinde ortaya çıkan gölgelere, hayaletlere, elementlere ve maddelere olan duyarlılığın insan zihninde rüya olarak resmedildiğini savunmuştur. Evrendeki boşluğun çoğunun parçalanmış varlıklarla dolu olduğunu ve uyku esnasında insanların bir tür psikik

mezarlık olan bu kaotik boşluk küresine katılım gösterdiğini düşünmüştür (Hall, 2011: 4).

M.Ö. V. yüzyılda yaşayan Sokrates rüyaların insan vicdanının sesi olduğunu nitelendirmiştir. İnsanların bu sese kulak verip, ona uymaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Sokrates'e göre insan uyumadan önce içsel dürtülerini tatmin eder, ruhunu olumsuz düşüncelerden uzaklaştırabilirse rüyalarda gerçeğe daha kolay ulaşılabilir. Böylelikle ruh acı çekmez, rüyalarda geçmiş ve gelecekle ilgili bilgilere daha sağlıklı ulaşılabilir (Yücesoy, 2001: 82-83).

Sokrates'in öğrencisi Platon'un rüyalar hakkındaki görüşü ise insan beyni üzerinde bıraktığı etkiye dayalıdır. Bu etkinin yanı sıra insan ruhu ve psişik özü ile fiziksel varlığı arasında bir tür bağlantı da söz konusudur (Hall, 2011: 4). Platon ortaya koyduğu idea kavramıyla rüyalar arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Ona göre inanç, mutluluk, keder gibi soyut kavramlar rüyaların kaynağını oluşturur (Yücesoy, 2001: 83). Platon, rüyaların genelde insanın içinde gizli olan vahşiliğin ve korkunun ürünleri olduğundan bahseder. Sadece bilgeliğe ve üstün bir olgunluğa erişmiş bir insanda bu durum değişiklik arz eder.

Uyku ve rüyaları sistematik bir biçimde ele alan ilk filozof ise Aristoteles'tir. Rüyalar hakkında kaleme aldığı üç eserinde uyku ve uyanıklığı, uyku ve rüyanın mahiyetini son olarak da uykuda kehanetin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır. Aristo, rüya konusunu sorgularken bunu metafizik, psikolojik, biyolojik ve fizyolojik bir bütünlük içinde yapmıştır (Osmanoğlu, 2017: 139). Aristoteles'e göre rüyaların ortaya çıkmasını sağlayan temel yapı insan aklıdır. Aklî melekeler sayesinde ortaya çıkan rüyalar, semboller vasıtasıyla birey için gündelik yaşamının planlanmasını; davranışsal kurallara yönelik de, yapılması gerekenlerin keşfine yardımcı olur. Aristoteles her ne kadar rüya hakkındaki görüşünü bu şekilde belirtmiş olsa da, rüyaların genelde bir anlam içeriğinin olmadığı düşüncesini belirtmekten de çekinmez. Ona göre rüyaların büyük çoğunluğu, rastlantısal oluşumlardır. Geleceği önceden görme gibi kehanet içerikli bir işleve de sahip değildir (Fromm, 1992: 136).

Aristoteles, rüyaların gelecekte haber verme anlayışının halk inancı olduğunu, seçkin kimselerin yani filozofların bu düşünceye itibar etmediğini savunur. Ancak Aristo gibi düşünmeyen filozoflarda vardır. Bunlar; Herakleitos,

Platon, Plotinus, Afrodisiaslı İskender ve Artemidorus gibi düşünürlerdir. Bu filozoflar rüyaların gelecekte olacak olaylardan haber verdiği anlayışını taşır. Özellikle Yeni Platoncu Felsefi Geleneği'nin kurucusu Plotinus ve aynı geleneği takip eden Afrodisiaslı İskender rüyayı, gaybı bilmek için bir araç olarak görürler (Aydın, 2007: 166).

M.Ö. II. yüzyılda Daldisli Artemidorus rüya tabiri konusunda yazılan kitapların ilki sayılan *Oneirocritica*'yı (Rüya Kitabı) hazırlamıştır (Akot, 2010: 216). *Oneirocritica*'da sistemli bir rüya kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Bu eseri ile Orta Çağ'ın rüyalar hakkındaki bakış açısı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Artemidor rüyada beş temel öğenin varlığı üzerinde durur. Bunlar; rüya, rüyanın yüzü, kehanet, fantasma ve hayaldir. Rüya; kişinin gün boyu yaşadığı olayların açıklamasıdır. Rüya, sembol diliyle anlatılmış bir bilgidir. Bunun en güzel örneği Yusuf ve Firavun'un rüyasıdır.¹⁴ Artemidor'a göre rüyalar geleceği açıklar. Rüyayı gören kişinin dikkatini gelecekte olması mümkün olaylara yönlendirmesini sağlar. Kehanet, melekler ya da azizler aracılığıyla insanlara ulaştırılan ve Tanrı'nın buyruklarını içeren mesajlardır.¹⁵ Fantasma ise geleceği görme açısından pek önem taşımaz. Arzuların biçim bulduğu rüyalarından oluşur. Platon ile Freud bu rüya yapısını savunur. Bazı baskın duygular, uyku esnasında tekrar gün yüzüne çıkarlar ve rüyaların oluşmasını sağlar. Yani fantasmalar, gün içinde yapılanların tekrarını ya da bu yapılanların devamının yaşanmasını sağlar. Mesela âşık olan biri, rüyasında sürekli âşık olduğu insanı görür. Artemidorus'un rüya sınıflandırmasının sonuncu ögesi olan hayal, genellikle çocuklar ve yaşlı insanlar tarafından görülür. Bu rüyaların ortaya çıkış nedenleri korkutmak ve acı çektirmektir. Bundan dolayı bu hayaller, genellikle hayaletler ve korkunç yaratıklar şeklindedir. Daldisli Artemidor'a göre rüyalar yorumlamak için hiçbir genel kurala tabii tutulamaz. Çünkü rüyalar, zamana ve kişiye göre farklılık gösterir. Bundan dolayı kesin ve net olarak yorumlanmaları da mümkün olmaz (Fromm, 1992: 138-139).

M.Ö. XXV ya da M.Ö. XXX yılına doğru dünyaya gelen ve M.S. L ya da M.S. LIV yılında öldüğü tahmin edilen İskenderiyeli felsefeci Philon ise rüyalarla ilgili üç ciltlik bir kitap yazmıştır. Philon'a göre insan hem Tanrı tarafından gönderilen rüyalara hem de evrenin ruhu ve bizim anlayışımızın ortaklığından doğan

¹⁴ Tevrat'ta geçen, yedi inek ve yedi başak ile ilgili olan rüya.

¹⁵ Tevrat'ta geçen, Bakire Meryem'in kocası Yusuf, böyle bir rüya görmüştür.

rüyalara sahiptir. Bu rüyalar ise bizleri gelecekte haberdar edebilir (Yücesoy, 2001: 84).

Epiküryen felsefeyi çok iyi ele alan, Romalı şair ve filozof Lucretius'un tarihteki ilk popüler bilim eseri olan şiiri, "De Rerum Natura" da REM uykusuna ufak bir gönderme yapılır (Adasal, 1965: 220-225). Ayrıca Lucretius bu eserinde Freud'un teorisine benzer bir görüş ortaya atmıştır. Ortaya atılan bu görüş insanın gündelik hayat içinde sürekli uğraştığı şeylerin ya da bedensel ihtiyaçlarının, rüyalarda bir şekilde ortaya çıktığını iddia etmiştir (Fromm, 1992: 137).

3.8. TÜRK MİTOLOJİSİ'NDE RÜYA

Türk Mitolojisi incelendiği zaman, Türkler'in geçmişinde rüya motifinin çok büyük bir öneme sahip olduğu görülür. Rüyalar, Türkler'in İslamiyet'i kabulünden önce ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra pek çok destan, menkıbe, efsane, halk hikâyesi, âşıklık geleneği gibi alanlarda da sarsıcı etkinliğini sürdürmüş ve edebî hayatla birlikte gerçek hayatın da bir parçası olmuştur.

Türk Mitolojisi'ne bakıldığında bu konuyla ilgili verilebilecek en güzel örneklerden biri Oğuz Kağan Destanı'dır. Oğuz Kağan'ın veziri olan Uluğ Türk günün birinde bir rüya görür. O vezirliğinin yanı sıra bilge bir kişi olduğu için bu rüyayı yorumlar. Uluğ Türk'ün gördüğü rüya aslında müjde niteliği taşıyan bir rüyadır. O ilahî kaynaklar tarafından bildirilen bir rüyaya mazhar olmuştur. Uluğ Türk rüyasında devletin doğudan batıya, güneyden kuzeye kadar büyüyeceğini, bu kadar büyük bir bölgeye ise Oğuz Kağan'ın hâkim olacağını görmüştür. Oğuz Kağan bu rüyayı rehber edinerek bu rüyaya göre hareket eder ve devletini kurar (Kuzubaş, 2007: 307). Bir devlet ya da bir imparatorluk kurulurken, devletin veya imparatorluğun kuruluş felsefesi görülen bu tarz manevi rüyalara dayandırılmıştır. Bu manevi rüyaları dayanak olarak görmek, bu şekilde manevi bir güç kazandığını hissetmek Türk Devletleri'nde gelenek hâline gelmiştir. Bu konu ile alakalı Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'in gördüğü ve Hocası Şeyh Edebalı'nın tabir ettiği rüya da herkes tarafından bilinmektedir (Ögel, 1989: 23).

Göç Destanı'nda bahsi geçen Buğu Han'ın rüyası, Dede Korkut'un rüyaları, Cengiz Han'ın rüyası, Yaratılış Destanı'ndaki rüyalar yine bu mahiyetteki rüyalara büyük örnek teşkil edilebilecek rüyalar arasında yer alır.

Türk Mitolojisi'nde efsanevi ve sıra dışı güçlere sahip ata figürleri bulunur. Bunlardan en bilineni müzisyenlerin, şairlerin, âşıkların, ozanların atası olan Aydın Ata diğer adıyla Âşık Aydın'dır. Bu efsanevi kişi ozan, âşık ve aynı zamanda devrinin aydınlarından. İnsanların rüyalarına girer. Yetenekli ve mahir kişilere şairlik, ozanlık veya şamanlık verir. Rüyasına girdiği kişiler onu aydınlıklar ve ışıklar içinde görür. Kutsal ışık olarak adlandırılan bu aydınlık, aynı zamanda suyun ve saflığında sembolüdür (Beydili, 2004: 70).

Türk halk inanışında vahiy alınmasına, ilham gelmesine, sıra dışı yetenekler edinmeye, Tanrı vergisi beceriler kazanmaya ve kutsal rüyalara bergü, bergi, vergi ya da buta (bade) denir. Buta, destanlardan bilinen aşığa ya da ozana (geleceğin hak aşığına), kutsal ışık şarabının içirilmesi şeklinde gerçekleşir. Bu olay ruhun bedenden ayrılarak metafizik bir yolculuk yapması şeklinde tasvir edilir. Uykuya dalan âşık butayı rüyasında Eren, Hızır veya Hazreti Ali'den alır. Buta, aşığın, üç bade içtiği rüyayı görmesi anlamına da gelir. Aşığın göğsünün, kor gibi yanmasına sebep olan bu bade, onun yeniden oluşmasının sembolüdür. Bu rüya sıradan bir insanın, Hak aşığı mertebesine yükselmesini temsil eder. Bu rüya hâli süresince aşığın ağzından köpükler gelmeye başlar, burnundan kan boşalır. Âşık rüyada kendisine üç bade yani üç kadeh verildiğini görür. İlk badeyi bir yudumda içer ve “Yaradan aşkına!” der. İkinci badeyi iki yudumda içer ve “Yalvaç aşkına!” der. Üçüncüyü ise “Yar aşkına!” diyerek üç yudumda içer. Uyandığında ise bağlamasını veya kopuzunu eline alarak, doğaçlama çalıp söylemeye başlar. O bu yeteneği gördüğü rüya sayesinde kazanmıştır. O artık ruhlar âlemiyle de bağlantı kurabilir. Mekân ve zamanın sınırlarına ulaşılabilir hatta dışına çıkılabilir. Onun butadan önceki mayışmış hâli şaman azarının bir göstergesidir ve “yeniden oluşmaya” işaret eder (Beydili, 2004: 117; Karakurt, 2011: 180).

3.9. KIZILDERİLİ YERLİLERİ'NDE RÜYA

Birçok yerli efsanesinde dünyanın yaratılışının “Rüya Zamanı” olduğu düşüncesi yer alır. Kızılderililer de bu efsanevi düşünceye sahiptirler. Rüyalar, Kızılderililer’in hayatında önemli bir yer tutar. Eğer bir Kızılderili hayatı için yol gösterilmesini veya bir yardımda bulunulmasını isterse bunu rüya dilekleriyle gerçekleştirir. Ancak rüyasında özel bir yardım alabilmek için öncesinde yapması gereken şeyler vardır. Bunlar dua etmek, meditasyon yapmak, inzivaya çekilmek, oruç tutmak gibi birtakım ritüellerdir. Bazen kişi rüyasında kutsal bir rehberle rastlar. Sonra ki rüyalarında da bu rehber, kişiye her zaman yardımcı olur. Bazen de rüya gören kişiye rüyasında bir yetenek bahşedilir.

Kızılderililer’de iki çeşit rüya vardır. Bunlardan ilki yorumu ve yerine getirilmesi kişinin kendi tercihi bırakılan “kişisel rüyalar”dır. İkincisi ise doğaüstü güçlerin ve varlıkların niyetlerini belirttikleri ve kişinin bunları kabul ettiği, “ziyaret” denilen rüyalar. Ziyaret rüyalarında söylenilen şeyler kişi tarafından yerine getirilmezse rüyayı gören kişi ve o kişinin bulunduğu kabile zarar görür.

Kızılderili kabileleri rüyalarını hayatlarının merkezine yerleştirmişlerdir. Rüyalar için yılda iki kez tüm kabilelerin katılacağı tören düzenlemişlerdir. Bu törenlerin ilki yeşil mısır mevsiminde diğeri de kış ortasında tertip edilmiştir. Bu törenlerde rüya gören kişi rüyasını dinleyicilere bilmece şeklinde sorar veya rüyada görülenler piyes tarzında izleyicilere aktarılır. Aktarılan rüyanın cevabının ne olduğu dinleyenlerden ve izleyenlerden bilmeleri istenir.

Kuzey Amerika Yerlileri’nin ise “Rüya Duası” adını verdikleri ayinleri vardır. Kabile geleneği olarak bu ayini yaparlar. İnanişâ göre eğer gündüz güneşe sorular fırlatılırsa gece aydan gelecek cevap beklenir. Bu işlem rüyanın anlamı netleşene kadar devam ettirilir (Rider, 1996: 163).

3.10. AVUSTRALYA YERLİLERİ'NDE RÜYA

Dünyanın en büyük adası olan Avustralya, binlerce yıllık tarihi birikime sahiptir. Bu birikimden günümüze kadar ulaşabilen bir halka yani yerlilere de ev sahipliği yapar. Aborjinler diye anılmakta olan Avustralya Yerlileri dünyanın yaratıldığına inandıkları güne “Düş Zamanı” adı vermişlerdir (Yasdıman, 2005: 1). “Düş Zamanı” aynı zamanda “Yaratılış Zamanı” anlamına da gelir. Totemin kurucularına ve atalarına ise “Düşçüler” denir. Düş Zamanı inancına göre, başlangıçta hayat yoktur. Toprak dümdüzdür. Sonra yeraltından kısmen insan kısmen mitolojik varlıklar çıkmaya başlar. Bu atalar yeryüzünü dolaşarak bugünkü yer şekillerini, bitkileri, hayvanları ve insanları meydana getirmişlerdir. Ata ruhların bir kısmı bu işleri tamamladıktan sonra tekrar toprak altına dönerler. Arkalarında ise kendi görüntüleri olan bazı şekiller bırakmışlardır. Geride kalan ata ruhları ise yerlileri doğurmak, onları gözetmek, doğayı korumak rolünü üstlenmişlerdir. “Düş Zamanı” ile ilgili iki konu yerliler için çok önemlidir. Birincisi, insanların rüyalarında bile olsa ruhani bir boyuta çıkabilecek olmalarıdır. İkincisi ise düşte girilen ruhanî boyuta başka hiçbir şekilde geçilemeyeceğidir. Yani bu şu anlama gelir: Düş Zamanı, içinde yaşanan zaman ve mekândan başka bir boyuttur. Uykuda görülen rüya aslında onlar için Düş Zamanı’ndan yani yaratılıştan bir kesittir. Aynı zamanda görülen bu rüya yaşadıkları dünyanın ve hayatlarının da bir gerçeğidir. Dolayısıyla yerliler gördükleri rüyalarla çevrelerindeki ve evrendeki varlıklar ile ilgili olayları açıklamak konusunda yardım alırlar (Yasdıman, 2005: 132-134). Yaşanılan bu maddi dünyanın aslında bir imajinasyon olduğunu ifade eden şöyle bir deyimleri vardır: “Bizi rüyasında gören bir rüya var” (Yücesoy, 2001: 75-76).

Orta Avustralya’da yaşayan bir diğer kabile ise Arandalar’dır. Bu kabilede, mitolojik zamanlarda yani “Düşler Zamanı” (altjeringe) denilen zamanda yaşamış olan varlıkların, kadınlardan doğup yeniden ortaya çıktıklarına inanılır. Yeni doğan bebeklere düş zamanından gelen varlıklar olarak bakılır. Çocuğun kendisi mitolojide vücut bulmuş ebedi varlıktır. Arandalar kabiledaki doğumları dünyadaki tüm yaşamı hiçbir yerde ve zamanda olmayan mitolojik düşteki gibi, büyüsel olan zamanın

yansımaları olarak görürler. “Düşler Zamanı” düşte görülür, gündelik yaşamdaki ritüellerde ve ayinlerde gösterilir (Campbell, 1995: 95-96).

3.11. MALEZYA SENOİ YERLİLERİ'NDE RÜYA

Güneydoğu Asya'da kurulmuş bir devlet olan Malezya'nın balta girmemiş dağlık ormanlarında yaşayan Senoiler için “Rüya Kabilesi” denilir (Yücesoy, 2001: 96). İlkel diye nitelendirilen bu kabile, aslında ruh bilimi açısından fazlasıyla ileri seviyede olduğunu kanıtlamıştır.

Araştırmalar Senoiler'in toplam nüfusunun 12.000-18.000 civarı olduğunu tahmin eder. Esrarengiz olan ise bu sayının yıllardır hiç değişmemesi ve aynı kalmaya devam etmesidir. Günde ortalama iki saatten fazla çalışmayan ve her beş yılda bir başka yerlere göç eden Senoi Kabilesi, geniş bir alana dağılmış biçimde dağların otluk bölgelerinde küçük gruplar hâlinde yaşamlarını sürdürür. Senoi Kabilesi'nin günlük iş rutinlerinin en önemli olanı ise gördükleri rüyaların gün içinde aile bireyleriyle birlikte gerçekleştirdikleri toplantılar hâlinde değerlendirilmesidir.

Senoiler hakkındaki bir başka esrarengiz olay ise dünyanın dört bir yanında görülen ruhsal bozuklukların bu yerli halkta kesinlikle görülmemesidir. Manevi açıdan kendilerini geliştiren bu topluluk, açgözlülük, kıskançlık gibi duygulara galip geldiklerinden güçlü bir ruh sağlığına sahiptirler. Bedensel sağlıkları da ruhsal durumları gibi oldukça iyidir. Yüzyıllardır barış, huzur, dayanışma ve mutluluk içinde yaşayan bu toplumda hiçbir cinayete, şiddete ve hırsızlık olayına da rastlanmamıştır. Fakat işin daha da ilginç yanı çevredeki en savaşçı kabileler bile Senoiler'e saldırmamaktadır.

Senoiler'de bulunan her aile bir çeşit rüya kliniğine sahiptir. Her sabah kahvaltıda esnasında bu klinik açılır. Aile fertlerine gece gördükleri rüyalar sorulur. Anlatılan rüyaların ardından bilgilendirme yapılır, rüyalar hakkında tartışılır. Kahvaltı sonrası yetişkinler ve gençler toplantı odasına geçerek daha üst seviyeden önemli olan rüyaları tekrar ele alır, bunlar üzerinde değerlendirmeler ve gerekli ise düzeltmeler yapılır.

Senoiler, ilk çocukluk yıllarından başlayarak, çocuklarının rüyalarını anlatmasını teşvik ederler ve rüya eğitimlerine başlarlar. Bu eğitimin yanı sıra onlara

göre çocuğa verilmesi gereken asıl eğitim rüyaların denetim altına alınması olayıdır ki, bunun için gerekli tekniği küçük yaştaki çocuklara aşılamaı başarırlar. Örneğin, bir çocuk rüyasında bir kaplan gördüğünü ve bu kaplandan korkarak kaçtığını anlatırsa, büyükler çocuğa o rüyayı tekrar görmesini, rüyanın tekrar yaratılmasını öğütler. Çünkü kaplanın gerçek olmadığını, hiçbir şey yapamayacağını anlatırlar. Eğer çocuk rüyayı tekrar görebilirse, kaplan karşısında kıpırdamadan durmasını, korkmamasını, kaplanın üzerine yürümesini, gerekirse ailesini ve arkadaşlarını çağırmasını ve kaplanı hep birlikte yenebileceklerini söylerler. Çünkü bu öğüt aslında çocuğun kendi korkusunu yenmesinin ve korku düşmanının bir daha onu rahatsız etmemesinin kapısını çocuğa aralayacaktır. Bu Senoi rüya tekniğinin ana kuralıdır.

Rüya tekniğinin ikinci ilkesi ise rüyanın korkusunu, negatif yanını coşkuya ve pozitif çevirebilmektir. Örneğin, kâbus niteliği taşıyan boşluğa düşme rüyasını bir çocuk rüyasında gördüğünü söylediğinde ona düştüğü boşluğun aslında bir boşluk olmadığı anlatılır. Derinliğin iyi ruhlarının onu orada beklediğinden, iyi ruhların ona hediyeler sunmak istediğinden bahsedilir. Ya da bu düşüşten nasıl uçmaya geçebileceğini ve böylelikle güzel diyarları nasıl keşfedebileceği anlatılır. Bu kural aslında ileriki yaşlarda cinsel doyumun cesaretlendirilmesi için çocuk yaşta verilen bir eğitimidir. Bastırılmış tüm uyarılar bu sayede tam anlamıyla özgürlüğe ulaşır.

Üçüncü ana ilke ise rüya görenin yaratıcılığını geliştirmek ve aynı zamanda topluluk ile bağlarını kuvvetlendirmektir. Kişiden rüyaları aracılığıyla sadece hatıralar değil, başkalarıyla paylaşabileceği hediyeler de getirmesi istenir. Bu bir şiir, bir şarkı, bir dans, bir problemin çözümü veya bir fikir olabilir (Yücesoy, 2001: 103).

Çocuklara kompleksler nedeniyle ortaya çıkan ve rüyalarda kendini ifade eden problemlerin nasıl çözüleceği öğretildiği için, yetişkin bir Senoi böyle problemlerle hiç karşılaşmaz (Yücesoy, 2001: 99).

3.12. TİBET UYGARLIĞI'NDA RÜYA

Tibet Kültürü'nde ve Bön Geleneği'nde rüyalara verilen büyük değer ve bilinçdışından edinilen bilgi çoğu kez bilinçli zihnin sağlayabileceği bilgiden daha büyük bir değere sahiptir (Rinpoche, 2002: 17).

Batılı psikologlar ve rüya ile ilgili geliştirilen bilimsel teoriler, rüya gören kişinin rüyayı denetlememesi gerektiğini öne sürer. Ancak Tibet öğretilerine göre bu tamamen yanlış bir görüştür. Açık, temiz, duru ve farkında bir bilinçle rüya gören kişi için rüyayı denetimi altına almak, rüya gören kişinin pasif bir şekilde rüya görmesinden çok daha iyi sayılır. Bu sebeple rüyanın amacı bütünüyle rüyaların arkasında yatan şeylerin farkına varmaktır. Bu farkındalık rüyalarda yaşanan şeylerden doğrudan yararlanmayı içerir. Rüyalardan azar azar toplanılan bilgilerin günlük yaşamda kullanışlı hâle getirilmesi öğretinin en temel kurallarındandır.

Pek çok Tibetli (yüce ruhsal ustalar ve basit, sıradan insanlar) rüyaların hem en derin ruhsal bilgiler hem de günlük yaşama yönelik bir rehberlik için potansiyel bir kaynak olduğunu düşünürler. Hastalıklara tanı koymak için, lazım olan arınma ve aydınlanma uygulamaları için, Tanrısal varlıklarla koruyucuların dikkatini gerektiren ilişkilerle ilgili işaretler için rüyalara başvurulabilir. Rüyaların bu tür kullanımı boş inanç olarak düşünülebilir, ama derin bir düzeyde, rüyalar rüya gören kişinin ve onun faklı enerjilerle olan ilişkisinin durumunu betimler. Doğuda insanlar bu enerjileri tanır ve onları hem koruyucular ve koruyucu ruhlar hem de fizyolojik, içsel ve ruhsal koşullarla ilişkilendirirler (Rinpoche, 2002: 88).

Rüyalarında birtakım öğretilere vakıf olmuş Tibet uygulamacılarının geleneğinde çok sayıda rüya örneği vardır. Çoğunlukla rüyalar sırayla gelir. Yani her gecenin rüyası önceki gece görülen rüyanın bittiği yerde başlar. Bu şekilde rüyaların bittiği noktada kesin ve doğru bir tamamlanma noktasına ulaşılan kadar tüm ayrıntılı öğretiler aktarılmış olur. Tibetliler'in yüzyıllardır yapmakta olduğu birçok uygulamanın da arasında bulunduğu ciltlerce öğreti bu şekilde ortaya çıkmıştır. Tibetliler'in "zihin hazinesi" dedikleri şey budur. Zihin hazineleri fiziksel dünya yerine bilinçte bulunur. Üstatların bu hazineleri hem berrak rüyalarda hem de uyanıkken buldukları bilinir. Bir rüyada öğretileri alabilmek için uygulamacı sıradan

benliğinden uzaklaşarak, onunla özdeşleşmeksizin bilinçte kararlı olabilmek gibi belirli kapasiteler geliştirmek zorundadır (Rinpoche, 2002: 94-95).

3.13. ŞAMANİZM'DE RÜYA

Dinler tarihçileri, tarihçiler, antropologlar ve filologlar tarafından çok çeşitli anlamlara geldiği söylene de milattan önceki yıllardan bu yana Türkler'de, Kuzey ve Güney Afrika'da, Batı ve Orta Sibirya'da, Endonezya ve Avustralya gibi dünyanın birçok bölgesinde hâlâ varlığını sürdüren eski dinlerden biri de Şamanizm'dir. Din adamlarına Şaman ya da Kam adı verilir. Din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulama bütünüdür (Radloff, 2008: 15-17).

Şamanizm'de Şaman olarak seçilebilmenin temel kurallarından biri esrime (kendinden geçme) düzeyinde görülen rüyalarıdır. Bu rüyalar genellikle ergenlik dönemine geçişte görülür. Rüyada görülenler ise genellikle genç Şaman adayının önceki zamanlarda Şaman olan atalarının ruhlarıdır.

Şamanlar'ın tam yetkin kutsal yaşama kavuşması, Tanrılar, ruhlar ve ata ruhları ile dolaysız ilişkiler kurması ancak rüyada gerçekleşir. Tarihsel zamanın kaldırılıp, mitsel zamanın yeniden bulunması da hep rüyada gerçekleşir. Bu da Şaman adayının dünyanın başlangıcında hazır bulunmasını, dolayısıyla hem evrenin oluşumuyla hem de ilk düzenleyici vahiylerle yaşıt olmasını sağlar. Sırta erme rüyaları katı bir senaryo izlememekle birlikte yine de kalıplaşmış nitelik taşır. Ruhlar veya atalar görülür ya da sesleri (ezgileri ve öğütleri) duyulur. Sırta erme kuralları her zaman rüyada bellenir. Şamancıl sağiltma (şifa verme) seanslarında ne gibi nesnelere ihtiyaç duyulacağı da yine rüyada öğrenilir (Eliade, 1999: 131).

Şamanizm geleneklerine bağlı toplumlarda geleceği bildiren rüyaları en çok kadınlar görür. Kahramanların gelecekte başlarına neler geleceğini haber veren kişiler genellikle hemşireleri ya da eşleridir. Bunların kehanetleri daima gerçekleşir. Kaynaklarda İlkel Şamanizm'de de kadınlarının rolünün oldukça büyük olduğundan bahsedilir (Radloff, 2008: 302-303).

Jung'un Şamanlar'la ilgili araştırmaları onun bazı kuramlarına ışık tutmuştur. Jung arketip fikrini oluştururken, Şamanlar'dan yola çıkmıştır. Onların kutsal ile kurdukları ilişkide olduğu gibi Jung da arketipleri numinous ile beslemiştir. Ayrıca

insan için öngördüğü ve önerdiği tüm şifa yöntemlerini, Şaman'ın rüya hâliyle kendinden geçme anında yaşadıklarına benzetmiştir (Jung, 2012: 12).

3.14. HİNDUIZM'DE RÜYA

Diğer dinlerde ve mitolojilerde de görülen, sembollerle donanmış, geniş anlamlar içeren mistik rüyalar Hintliler'e göre önem arz etmektedir. Çünkü bu tarz rüyalar onlar için Tanrısal gücün ortaya çıktığı rüyalar olmuştur.

Hintliler'de rüya, toplumsal yaşamı farklı biçimlerde etkisi altına almıştır. Örneğin, bir işe başlayacaklarında bizzat Tanrı katından gelecek olan rüyayı beklemişlerdir. Sanatkârlar ve bu sanatkârların içinde özellikle heykeltıraşlar bir esere başlamadan önce rüyalarında bununla ilgili Tanrı'yı görmeyi istemişlerdir. Tanrı'nın görüldüğü rüyaya göre de eserlerini ortaya koymuşlardır (Yüksel H.A., 1996: 16).

M.Ö. 5000-2000 yılları arasında oluşturulduğu kabul edilen, ancak düzenlenmesinin ve yazıya geçirilmesinin tam ve kesin bir şekilde ne zaman yapıldığı bilinmeyen Hinduizm'in kutsal metinleri Vedalar'dır (Yitik, 2012: 593-594). Vedalar'ın IV. Kitabı olan Ahtarva Veda isimli kitap, Freud'un ve yanı sıra diğer araştırmacıların da sürekli başvurduğu bir rüya kitabı kaynağı olarak görülmüştür. Bu kitapta dikkat çekici özellik ise içeriğinde rüya listelerinin bulunmasıdır. Vedanta adı verilen ve Hint Felsefesi'nin temelini oluşturan bu kitap, kâinatın sırrına erişebilmek için rüyayı vasıta olarak kullanmıştır. Bu kitaba göre rüyalar dört bölümden oluşur. Bunlar; yarı uyanıklık hâli, rüyasız uyku durumu, rüya ve Brahman Tanrısı'yla mistik bağlantının kurulduğu üst rüyadır (Yücesoy, 2001: 78-79). Atharva Veda'ya göre, kişi eğer kötü rüyalar görüyorsa ve bu kötü rüyalarından arınıp kurtulmak istiyorsa onun için özel olarak hazırlanmış kutsal sularda yıkanması gerekir. Ayrıca gecenin farklı zamanlarında görülen rüyaların kendine has anlam ve yorumlar içerir. Bu yorumlar rüyayı gören şahsın kişilik yapısı ile de yakından alakalıdır (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 75).

Hinduizm inancına göre uyku sürecinde görülen rüyalar, tıpkı normal hayattaki yaşantılar kadar gerçektir. Çünkü tek bir kutsal ruh (Atman) vardır. O rüyalar âleminde gezip dolaşan, beş duyuya hitap eden zevklerle hoşnut olan bir

ruhtur. O, ölümsüzdür, korkusuzdur. O Brahman'dır. Bundan dolayı Hintliler bir diğer kutsal kitapları olan Upanişatlar'da varoluşun üç biçimde gerçekleştiğinden söz edilir. Bunlardan ilki bu dünyadaki varoluştur, ikincisi öteki dünyadaki varoluştur, sonuncusu ise rüyalar âlemindeki varoluştur (Alvarez, 2001: 76).

Günümüz Hindistan'ında Yogiler hâlâ rüyaya yatma ritüelini kullanırlar. Ancak Yogi'nin istediği rüyayı görebilmesi için birtakım şartlar vardır. Bunlardan ilki rüyaya yatan kişinin bilincinin açık olması ve rüyada olduğunun farkına varmasıdır. Sadece rüyasını değil, rüyada görülen her türlü şeyi kontrol edebilmesi gerekir. İkincisi uyku ile uyanıklık arasında kalmasının gerekliliğidir. Sonuncusu ise nefes egzersizleri yaparak, enerjisini doğru yönlendirmesi ve istediği rüyayı görmesini sağlamaktır (Türkoğlu, 2001: 50).

Bugün dahi Hindistan'ın bazı bölgelerinde rüya yolu ile eş seçen kabilelerin olduğu bilinir. Hindistan'ın orta bölgelerinde, Beiga adlı ilkel bir kabilede genç kızlar sihir yaparak rüyalarında seçtikleri erkeklere rastlar ve onların kendileriyle evlenmeleri için çeşitli yollara başvururlar. Eğer ertesi gün o genç ormana gider de rüyasında kendisini gören kıza rastlarsa onunla evlenmek durumundadır (Yüksel H.A., 1996: 16).

3.15. BUDİZM'DE RÜYA

Budizm'in kurucusu olarak kabul edilen Buddha'nın doğumundan önce annesinin görmüş olduğu rüya Budizm'de rüyaların oldukça önemli olduğunun kanıtıdır. Buddha'nın annesi Kraliçe Maya (Mahamaya) Buddha'nın doğumundan önce sarayında uyurken bir rüya görmüştür. Gökyüzünde beliren, çevresine nurlar saçan, lotus çiçekleriyle bezenmiş beyaz bir fil, Maya'nın yanına inerek sağ böğründen karnının içine girmiştir. Rivayete göre Maya'ya rüyasında erkek bir çocuğunun olacağı söylenmiş bu erkek çocuğun ileride büyük bir insan, imparator ve üstat olacağı da bildirilmiştir. Aynı rüya bir diğer rivayette ise şu şekilde anlatılır. Bir filin gökten inerek, Maya'nın sol yanından içine girdiği şeklindedir. Maya uyandıktan sonra bu rüyadan çok etkilenmiş, etrafındakilere anlatmış ve rahiplerden bu rüyanın yorumlanmasını istemiştir. Rahipler Maya'ya bir oğlunun olacağı

müjdesini vermiş, bu çocuğun bir Buddha olup insanlığa hizmet edeceğini söylemişlerdir. Bu sebeple fil, bütün Budistlerce için kutsal bir varlık sayılmıştır.

Bazı kaynaklar Maya'nın rüyası ile Hz. Muhammed'in annesi Amine'nin görmüş olduğu rüya arasında benzerlik kurmuştur. Hz. Muhammed'in annesinin ona hamile iken gördüğü iddia edilen rüya şöyle rivayet edilmektedir: Amine, peygambere hamile iken kendisine birisi gelmiş ve “Sen bu milletin efendisine hamilesin” demiştir. Yine rivayetin devamında; “Kuşkusuz onun alâmeti, dünyaya geldiği zaman onunla beraber, Şam topraklarından Busra saraylarını dolduran bir nur çıkması ve kendisine Muhammed isminin verilmesidir. Onun Tevrat'taki ismi Ahmet, Kur'an'daki ismi Muhammed'dir” şeklinde anlatılmıştır (Öztürk, 2013: 141).

Budizm'in kurucusu Buddha'nın hayatı hakkında anlatılan bu rüya ile siyer kaynaklarında yer alan Hz. Amine'nin rüyası arasında bazı ortak noktalar bulunur. Bunlar; doğacak çocuğun önemli birisi olacağı, rüyanın peygamber annesine gelmesi ve onun hamile olduğunun bildirilmesi, çocuğun isminin ne olacağı meseleleridir (Öztürk, 2013: 146). Maya'nın ve Amine'nin görmüş olduğu rüyaları, Freud'un tanımladığı “Tipik Rüya” ekseninde değerlendirmek mümkündür. Eğer rüyanın temelinde güçlü heyecan değerine sahip bir kompleks yatıyorsa, o kompleks aynı gece veya bir sonraki gece daha fazla rüya üretir. Bu rüyalar ilk rüyadaki gibi aynı arzuyu gerçekleştirme yönelik eğilime sahiptir. Ancak bunu yeni ifade şekilleriyle yani başka simgelerle ve yeni çağrışımlarla yapar. Güçlü bir kompleks kendini yıllarca sürekli tekrarlanan bir rüya biçiminde ifade edebilir. Bu tarz rüyalara tipik rüya denir. Bu tipik rüyalar, rüyaların değerlendirmesinden mitlerin değerlendirmesine doğru geçiş aracıdır. Gerekli değişikliklerin yapılması koşuluyla, hayatının farklı dönemleri boyunca bireye eşlik eden ve yeni unsurlar eklenerek düzenli olarak değişen aynı rüya ile bir halkın farklı dönemlerinde tedrici değişikliklere mârûz kalan bir mitte aynı psikolojik sürecin bulunduğu kabul edilmektedir (Abraham, 2017: 62-63).

3.16. YAHUDİLİK'TE RÜYA

Yahudilik'te rüyalar, vahiy kaynakları arasında en önemlilerinden biridir. Vahyin sahibi yani kaynağı Rab Yahve'dir. Muhatabı insan, aracısı ise peygamberdir. Rüyada Yahve ile irtibat, Tanrı'nın sevdiği kullarıyla irtibat olarak Tevrat'ta yer alır.¹⁶ Rüya, kutsal olan bilgi kaynaklarından biridir ve rüya yoluyla peygamberlik meşru sayılmıştır. Ayrıca Rab Yahve'den gelen rüyalar yorumlanarak gerçeklik konumuna yerleştirilmiştir. Gerçeklik, anlamını rüyalarda bulmuştur. Bu rüyaların içerikleri zaman zaman tarihe şekil vermiştir. Örneğin, Hz. Yakup'un peygamberliği rüya ile gerçekleşmiştir. Tevrat'ta anlatılan bu olaydan sonra rüyasında duyduğu sese kulak veren Yakup, rüyanın rehberliği eşliğinde gerçekliğe ulaşmıştır. Bu olay Tevrat'ta şu şekilde anlatılmıştır:

Yakup Beer-Şeva'dan ayrılarak Harran'a doğru yola çıktı. Bir yere varıp orada geceledi, çünkü güneş batmıştı. Oradaki taşlardan birini alıp başının altına koyarak yattı. Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı. Rab yanı başında durup, "Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrı'sı Rab benim" dedi, "Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim. Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksınız. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye doğru yayılacaksınız. Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak ve bu topraklara geri getireceğim. Verdiğim sözü yerine getirinceye kadar senden ayrılmayacağım" (Tekvin 28/ 11-15).

Yine Tevrat'ta Hz. Yusuf'un yaşamının ilerleyen dönemlerinde başına ne gibi olayların geleceği rüya ile bildirilmiştir.

Yusuf bir düş gördü. Bunu kardeşlerine anlatınca, ondan daha çok nefret ettiler. Yusuf, "Lütfen gördüğüm düşü dinleyin! dedi, "Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizininkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler." Kardeşleri, "Başımıza kral mı

¹⁶ Bkz. Yeremya 23/ 28-31.

olacaksın? Bizi sen mi yöneteceksin? dediler. Düşlerinden, söylediklerinden ötürü ondan büsbütün nefret ettiler. Yusuf bir düş daha görüp kardeşlerine anlattı. “Dinleyin, bir düş daha gördüm” dedi, “Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler.” Yusuf babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca, babası onu azarladı: “Ne biçim düş bu? dedi, “Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani? Kardeşleri Yusuf’u kıskanıyordu, ama bu olay babasının aklına takıldı (Tekvin 37/ 5-10).

Pasuklardan¹⁷ anlaşıldığına göre, kardeşlerinin Yusuf’a duydukları kinin altında yalnızca kıskançlık olduğu söylenemez. Bu kadar büyük bir nefret ve kardeş katline varacak bir düşüncenin akıllardan geçmesi aslında büyük bir suçun çok derin bir sebebidir. Bunun anlaşılması için antik toplumlardaki rüya tasavvuru algısına bakılmalıdır. İnsanoğlunun hayatını şekillendiren ve ona yön veren rüyalar, birçok toplumun ortaya çıkışı ve gelişiminde etkin rol oynar. Rüyalar, toplumların kendi tarihlerini, kutsama ve mitleştirme girişimi olarak görülür. Yusuf’un yaşadığı dönemde rüyalarla ilgili genel kabul, ilahî boyutla doğrudan iletişimidir. Bu iletişimi sağlamak için araçlar olarak seçilen peygamber/kâhin/şaman gibi insanlara görüntüler aktarılır. Rüyalar aracılığı ile ilahî sırlara mazhar olan bu insanlar, sırları yaymakla görevlendirilir. Bu rüya tasavvuru tek tanrılı dinlerde de benimsenmiştir. Bu dönemde bir rüyanın, geleceğe dair kesin bir belge ve göklerden gelen bir emir olduğu anlayışı, gerek Hz. İbrahim’i oğlunu kurban etmeye iten gerekse Hz. Yusuf’u kölelikten Mısır azizliğine yükselten rüya yorumlarında da görülür (Çınar, 2016: 266).

Hız. Süleyman da rüya vasıtasıyla emirler alan bir diğer peygamberdir.

Tapınma yerlerinin en ünlüsü Givon’daydı. Kral Süleyman oraya giderek sunakta bin yakmalık sunu sundu. Rab Tanrı, Givon’da o gece rüyada Süleyman’a görünüp, “Sana ne vermemi istersin?” diye sordu. Süleyman, “Kulun babam Davut’a büyük iyilikler yaptın” diye karşılık verdi, “O sana bağlı, doğru, bütün yüreğiyle, dürüst biri olarak yolunda yürüdü. Bugün tahtına oturacak bir oğul vermekle ona büyük bir iyilik

¹⁷ Tevrat’ın ikinci kitabı olan “Çıkış”ın orijinal İbranice adıdır.

daha yapmış oldun. (...) Süleyman uyanınca bunun bir rüya olduğunu anladı. Sonra Yeruslaim'e gitti, Rabbin Antlaşma Sandığı'nın önünde durup yakmalık sunular ve esenlik sunuları sundu. Ayrıca bütün görevlilerine de bir şölen verdi (I. Krallar, 3/ 4-15).

Hız. İbrahim'e¹⁸ Rab rüyasında görünmüş, ona evlat vereceğini ve soyunu çoğaltacağını bildirmiştir.

Bundan sonra Rab bir görünümde Avram'a, "Korkma Avram" diye seslendi, "Senin kalkanın benim. Ödölün çok büyük olacak." Avram, "Ey Egemen Rab, bana ne vereceksin?" dedi. "Çocuk sahibi olamadım. Evim Şamlı Eliezer'e kalacak. Bana çocuk vermediğin için evimdeki bir uşak mirasçım olacak." Sonra Avram'ı dışarı çıkararak, "Göklere bak" dedi, "Yıldızları sayabilir misin? İşte soyun o kadar çok olacak" (Tekvin, 15/ 1-5).

Tüm bu Tevrat ayetleri göstermektedir ki kehanet içerikli peygamber rüyaları Yahudilik'te önemli bir yer tutar. Ayrıca sahte peygamberleri engellemek amacıyla, onların gördüklerini iddia ettikleri rüyalar ve kehanetlerle peygamberlik iddiasında bulunanlara itimat edilmemesi de kutsal kitapta bildirilmiştir (Hasanov, 2014: 687). Avimelek'in,¹⁹ Yakup'un,²⁰ Aramlı Lavan'ın,²¹ Nebukadnessar'ın,²² Yusuf ve zindan arkadaşlarının, Firavun'un, Süleyman'ın gördüğü rüyalar, Tevrat'ta geçen başlıca rüyalarlardır. Bunların yanında rüyalarla ilgili psikolojik boyutu olan bazı ayetler bulunur. Bu ayetlerde çok tasanın kötü rüya görmeye sebep olacağı, aç ve susuz bir kişinin rüyasında yemek yiyip, su içeceğinden bahsedilir (Çetin, 2012: 99-100).

Yahudi geleneğinde dinî içerikli rüyalar konusunda iki ekolden söz edilir. İlki sadece peygamberlerin rüyasını dikkate almıştır. Diğer ise herkesin dinî rüya görebileceğini savunmuştur. Rüyalar konusunda Tevrat'tan sonra en önemli kaynak Talmud'tur (Çetin, 2012: 100).

¹⁸ Tevrat'ta Hız. İbrahim'e Avram denilmiştir.

¹⁹ Bkz. Tekvin, 20/ 1-17.

²⁰ Bkz. Tekvin, 31/ 10-13.

²¹ Bkz. Tekvin, 31/ 22-24.

²² Bkz. Daniel, 4/ 1-18; 19-27; 28-33.

Rüyanın dinî bir yönü olduğunu savunan psikanalistler arasında ilk olarak kuşkusuz C.G. Jung gelir. Jung, din ve rüya ilişkisinde Yahudi rüya öğretisinden oldukça etkilenmiştir. Talmud'un rüyayla ilgili açıklamalarını kendisine kaynak edinmiştir. “Yorumlanmamış rüya okunmamış mektup gibidir” ve “Rüya kendisinin yorumudur” ayetleri onun için rüya yorumunun önem kazanmasına neden olmuştur. Rüya mevzusunda Jung’u etkisi altında bırakan Yahudi bilginlerinden biri Solomon Almoli’dir. Almoli’ye göre rüyalar insanlar için çok önemli fonksiyonlara sahiptir. Bunlardan en önemlisi ise Tanrı’yla kul arasındaki iletişimi sürekli kılmalarıdır. Bundan dolayı rüyalar Tanrı’nın sesi ve yol göstericisidir. İçsel bir rehber niteliği taşıyan rüya, yaratıcının tüm insan âlemine hediyesidir. Ancak Tanrı’nın asıl hedefi insanlara rüya yoluyla yardım etmektir (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 76).

Jung, kişinin bireysel hayatından bağımsız bir şekilde gördüğü rüyaları kolektif bilinçdışının varlığıyla açıklar. Jung’a göre kolektif bilinçdışı rüyalarının, rüya sahibiyle olan ilişkisini izlemek oldukça zordur. Bu tip rüyalar kimi zaman dinî içerikli olup ilahî mesajlar taşıyabilir. Bu tarz rüyaların anlaşılabilmesi için, içerdiği simgelerin çözümlenmesi gerekir. Bu da farklı zaman dilimlerinde yaşayan farklı insanların bu sembollerini nasıl anlamlandırdıklarını bilmekle gerçekleşir. Bunun içinse genellikle tarihsel ve mitolojik benzerliklerden yararlanılmalıdır (Tanrıverdi, 2017: 596).

Jung, bu tarz rüyalara örnek olarak, Tevrat’ta geçen Mısır Firavunu’nun; yedi besili ineği yedi çelimsiz ineğin, yedi olgun başağı yedi cılız başağın yediği iki rüyasını örnek vermiştir. Bu sembollerin Mısırlılar için önemi büyüktür. Onların mitlerinde rüyada bahsi geçen semboller, günlük yiyecek, ölüm, yeniden doğuş, yaratılış gibi anlamlara gelir. Yusuf Peygamber tarafından bu iki rüya, yedi bolluk yılı ve bunları takiben yedi kıtlık yılı yaşanacağı, şeklinde yorumlanmıştır. Tıpkı yorumlandığı gibi ülkede yedi bolluk senesinden sonra yedi kıtlık senesi yaşanmıştır. Jung’a göre Yusuf Peygamber’in iki rüyayı bir rüya olarak yorumlaması, daha önce belirtildiği gibi bilincin bir ve aynı olarak gördüğü şeyleri bilinçdışının farklı simgelerle ifade etmesiyle ilgilidir. Bu da Jung’un bir dizi rüyanın tek bir rüyadan daha kolay anlaşılacağı görüşünü hatırlatır. Jung bu rüya ve yorumundan yola çıkarak, günümüzde de önemli rüyaların, anlaşılmadıklarında ya da vurgulamaları gerektiği şeyler için tekrarlandıklarını varsayar (Tanrıverdi, 2017: 596).

Yahudi geleneğinde rüyanın yorumlandığı gibi gerçekleşeceği inancı hâkimdir. Bu görüş Yusuf'un zindan arkadaşlarının rüyalarını yorumladığı, Tekvin'de geçen ayetle ilişkilendirilmiş ve yaygın olarak kabul görmüştür.²³ Yahudi rüya geleneği ayrıntılı olarak incelendiğinde Mezopotamya ve Mısır Kültürleri'nden etkilendiği görülür. Mezopotamya'da rüya ve yorumu konusunda Yakup Peygamber'den önce önemli bir birikim bulunur. Orada oluşmuş eski kültürlerdeki rüya birikimlerinden bu sonuca varılmıştır. Sümer, Akad, Babil, Hitit Kültürleri'nde rüyaların metafizik boyutunun varlığına inanılmıştır. Bundan dolayı belli bir konuda açık veya sembolik bir mesaj alabilmek için rüyaya yatma (incubation) ayinleri, rüyaların tasnifi ve rüya yorumları o dönemde oldukça popülerleşmiştir. Babil'de rüya kitabelerinin bulunması da rüyaya verilen önemin kanıtı niteliğini taşır. Bu dönemde rüyalar işlevsel bir özellik taşımıştır. Onlara fonksiyonel olarak mesaj ve kehanet ağırlıklı bakılmıştır. Dolayısıyla Yahudi rüya kültürünün oluşumunda kültürel etkileşimlerin rolü oldukça büyüktür (Çetin, 2012: 101).

3.17. HRİSTİYANLIK'TA RÜYA

Hristiyanlık'ta rüya, İsa'nın ölümüyle birlikte, Tanrı'nın boyunduruğu altına girmiştir. Çünkü Tanrı'nın (İsa) dünyadan ayrıldığı inancı insanların zihinlerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Tanrı, artık insanoğlunun algısının ötesinde ve insani vasıfların ona erişemeyeceği bir âlemdedir. Bu sebeple Hristiyan düşüncesinde Tanrı, rüyalarda şekilsiz, soyut bir tezahürle ve yalnızca ses olarak zuhur eder ve insan için Tanrı'nın sesi, O'nun var olduğunun en somut kanıtıdır. Rüyalar ise, Tanrı'nın sesinin duyulabildiği tek âlemdir (Zaimoğlu, 2011: 155).

Tanrı'nın sözü, rüyalarda onun iradesini temsil eder. Tanrı, iradesini söze döker ve gerçekleştirilmesini emreder. Tanrı'nın iradesine mazhar olma lütfuna erişen insan, âdeti bir sınava tabi tutulur. Çünkü Tanrı'nın katından gelen rüyanın, gerçekliğe taşınıp, dönüşebilmesi insanın becerisine kalmış bir durumdur. Bu sebeple rüya insana, Tanrı'nın kelamını eyleme dönüştürebilmesi için bir imkân sunar. Rüyadaki sembollerde gizli olan bu ilahî mesajları işitebilmek, Tanrı'nın sesine rüyada kulak vermek, aslında Tanrı'nın insanlara kapı araladığını ve onun aşkın

²³ Bkz. Tekvin, 41/ 13.

âlemine katılmasına izin verdiği anlamındadır. İnsanoğlu ötelerden gelen bu sesi hayata geçirdiğinde, Tanrı'ya olan inancını ispatlamış olur. İsa'nın ölümünün ardından, elini eteğini dünyadan çeken bir Tanrı algısı rüyalar sayesinde ortadan kalkmıştır. Çünkü rüyalar, Tanrı'nın kendini ifşasıyla, elinin hâlâ insanların üzerinde olduğuna kanıt niteliği taşır (Zaimoğlu, 2011: 156).

Hristiyanlık'ta ki rüya kültürü birçok faktörden etkilenmiştir. Bu faktörlerden ilki Hristiyanlığın Yahudi kültürü içinde ortaya çıkmasıdır. Pagan ve Yahudi kökenli din âlimlerinin eski inançlarını yeni dinlerine taşımaları da bu etkenlerdendir. Ayrıca Roma ve Bizans kültür muhitindeki yayılmış olan rüya kültürü ile etkileşime girmesi de başlıca unsurlar arasında sayılabilir (Çetin, 2012: 102).

İncil'e bakıldığı zaman rüya bahsine sıklıkla yer verildiği görülür. Her ne kadar Hristiyan Din Adamları rüyaların Tanrı'dan gelen mesajlar olup olmadığı konusunda uzun tartışmalara girmiş olsalar da baskın gelen fikir rüyaların ilahî bir ses ve elçi olmasıdır. Bu fikrin en önemli savunucularından biri St. Thomas Aquinas'tır. Ona göre bu yaklaşım Tanrı-insan ilişkisinde insana kutsallık bağlamında dinamizm sağlamıştır. İnsanoğlu dinî muhteviyata sahip rüyalarını Tanrı'nın katından bir mesaj olarak algıladığı zaman inancı daha da pekişerek Tanrı ile arasındaki bağ güçlenecektir. Netice olarak dinin yaptırım gücü artacaktır (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 76).

İncil'e göre insanlarla melekler arasında gerçekleşen değişik iletişim vasıtaları mevcuttur. Bunlardan en önemlisi rüyadır. Ancak sadece rüya ile sınırlı kalmayarak insanların rüyada,²⁴ uyanırken²⁵ ve rü'yette (görüm, vision) meleklerle konuştuklarından, kimi zaman da meleklerin insan kılığında²⁶ göründüklerinden bahsedilmiştir (Tarakcı, 2003: 178). Ancak İncil'de Hz. İsa'nın rüya vasıtasıyla Tanrı ile direkt olarak iletişim kurduğuna ilişkin net bir ifade bulunmamaktadır (Tarakcı, 2003: 180).

İncil'de rüya anlamı taşıyan yaklaşık on iki farklı kavram kullanılmıştır. Rüya dışındaki en yaygın kullanım ise görümdür. Bu deneyimi yaşayan kişi uyanık hâldedir. Normal insanlardan farklı olarak birtakım görüntüler eşliğinde mesajlar alır.

²⁴ Bkz. Matta, 1/ 18-21.

²⁵ Bkz. Markos, 16/ 4-6.

²⁶ Bkz. Luka, 24/ 1-6; Yuhanna, 20/12; İşler, 1/10, 10/30; Matta, 28/3.

Azizler sınıfından olan Tarsuslu Saul'un,²⁷ Yahudi kökenli Petrus'un²⁸, Romalı Yüzbaşı Kornelius'un²⁹ görümlerinden İncil'de bahsedilmiştir.

Bu rüyaların dışında İncil'de bahsi geçen, genel manası ile koruma amaçlı olan, düşmanın ataklarına karşı uyarıcı rüyalardan ilki Kral Hiroides'in, Hz. İsa doğduğunda bulmaları için görevlendirdiği kâhinlerin rüyasıdır:

Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar. Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösteriyordu, çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le birlikte görünce yere kapanarak O'na tapındılar. Hazinelerini açıp O'na armağan olarak altın, günnük ve mür sundular. Sonra gördükleri bir düşte Hiroides'in yanına dönmeleri için uyarılınca ülkelerine başka yoldan döndüler (Matta, 2/ 9-12).

Hız. İsa'yı saklamak için Yusuf'u Mısır'a kaçmaları konusunda uyarın rüya ise şöyle anlatılır:

Yıldızbilimciler gittikten sonra Rabbin meleği Yusuf'a rüyada görünerek, "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hiroides öldürmek için çocuğu aratacak." Böylece Yusuf kalktı, aynı gece çocukla annesini alıp Mısır'a doğru yola çıktı (Matta, 2/ 13-14).

Hiroides'in ölümünden sonra Mısır'dan dönmelerini haber veren rüya da yine koruma amaçlı rüyalar grubuna girer ve İncil'de şu şekilde yer bulur:

Hiroides öldükten sonra, Rabbin bir meleği Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek, "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, İsrail'e dön. Çünkü çocuğun canına kıymak isteyenler öldü." Bunun üzerine Yusuf kalktı, çocukla annesini alıp İsrail'e döndü. Ama Yahudiye'de Hiroides'in yerine oğlu Arhelas'ın kral olduğunu duyunca oraya gitmekten korktu.

²⁷ Pavlus.

²⁸ Bkz. İşler, 10/ 9-16.

²⁹ Bkz. İşler, 10/ 1-7.

Rüyada uyarılınca Celile bölgesine gitti. Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, “O’na Nasıralı denecektir” sözü yerine gelsin diye oldu (Matta, 2/19-23).

Orta Çağ kilise yazmalarına bakıldığında, rüyalarda, yüce bir yaratıcı tarafından kutsal bir etkinin söz konusu olabileceği reddedilmez. Fakat bu düşünce tam manasıyla da cesaret bulamaz. Kilise vahiylerin gerçek veya sahte olduğunun kararını verme hakkını kendi tekelinde tutmuştur. Bazı rüyaların reddedilemeyecek bir şekilde Tanrı tarafından gösterildiğine inanmıştır. Bir kısmının da hemen gerçekleşmiş bir vahiy olduğuna kanaat getirmiştir. Tüm bu kabullenmelere rağmen, rüyaların ciddi bir şekilde ele alınması taraftarı olmamış, hatta rüyalardan olabildiğince kaçınmıştır. Bu bakış açısı kiliseye en uygun düşen görüştür. Çünkü yakın çağlarda insanların düşünce yapılarında meydana gelen birtakım değişiklikler, rüyaların ve içsel deneyimlerin ciddi bir şekilde ele alınmasını gerekli görmektedir. Bu da kilise ile ters düşen bir düşüncedir. Bu bakış açısına olumlu yaklaşan iç gözlemci (introspective) tutumların etkili bir şekilde cesaretlerini kırmak, kilisenin en büyük arzuları ve yaptırımları arasında yer almaktadır (Jung, 1998: 21-22).

3.18. İSLAMİYET’TE RÜYA

İslamî literatüre bakıldığında kendisine geniş yer verildiği görülen rüya olgusu, oldukça önemli bir konuma sahiptir. Söz konusu literatürde birinci kaynak Kur’an-ı Kerim, ikinci kaynak ise Hadis-i Şerifler’dir. Ayrıca birçok İslam âlimi bahsi geçen konuya önem atfederek ilgili literatüre katkı sağlamışlardır (Tanrıverdi, 2017: 596).

Arapçada “er-ru’yetu”, görülebilen şeyi algılamak, göz veya kalp ile bakmak demektir. “Rea” fiili çok anlamlı bir kelimedir. Gözle görmek, bilmek, zanda bulunmak, uykuda rüya görmek anlamlarında kullanılır. Gözle görme anlamının mastarı, “ru’yet”, rüyada görme anlamının mastarı ise “rü’ya”dır. “er’Ru’ya”, uykuda görülen şeydir (Kasapoğlu, 2016: 84).

Kur’an-ı Kerim’de rüya, düş anlamına gelen birtakım kelimeler vardır. Bunlar; rüya, menâm ve ahlâm (tekil: hulm) kelimeleridir. Bu kelimelerden rüya ve menâm; sadık rüya anlamına gelir. Aynı zamanda Yusuf Suresi’nde bazı ayetlerde

rüya kelimesi yerine, ahâdîs (tekil: hadîs) kelimesi kullanılmıştır. Bu durum sadık rüyaların aslında birer haber, anlatı, rivayet ve aktarım olarak kabul edildiğini dolaylı olarak bildirir. Ayrıca Yunus Suresi'nde geçen büşrâ kelimesi de sadık rüyaları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu, sadık rüyaların birer müjde ve iyi haber olarak değerlendirildiğini gösterir. Birçok sahih hadiste de sadık rüyalar mübeşşirât (müjdecî) olarak nitelendirilir. Hilm; öfke ve diğer heyecanlar karşısında nefsi kontrol altına alabilmektir. Hulm (ahlâm) ise rüya demektir. Ancak hulmde kötü ve hoş gitmeyen rüyalar öne çıkar. Hulm ve ihtilam kelimeleri, rüyada cinsel ilişkide bulunmayı ifade eder (Kasapoğlu, 2016: 86).

Karışık rüyalar için “ağdâs” kelimesi kullanılır. Yusuf Suresi 24. Ayet'te “ağdâsu ahlâm” ifadesi; yorumu doğru bir şekilde yapılamayan, bir fayda veya amaç taşımayan karışık rüyalar toplamından bir demet anlamındadır. Bu ifadeye korkutucu, kâbus türü rüyalar anlamı da verilmiştir (Kasapoğlu, 2016: 87).

İslâm düşüncesi rüyayı sadık ve kâzib olmak üzere ikiye ayırır. Fakat Hz. Peygamber'in bir hadisinden yola çıkılarak, rüyaların rahmani, şeytani ve nefsanî olmak üzere üçe ayrıldığı kaynaklarda sıklıkla görülür. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber; “...Rüya üç çeşittir: Birincisi, salih rüya olup Allah'tan bir müjdedir. İkincisi, şeytanın verdiği üzüntüdür. Üçüncüsü ise kişinin kendi durumundan kaynaklanmaktadır” buyurur (Paçacı, 2016: 109).

Bu rüya çeşitleri şunlardır:

1. Rahmanî Rüyalar: Bu tür rüyalara rü'yâ-yı sâdika veya rü'yâ-yı sâliha da denilir. Hz. Peygamber, bu rüya türünü mübeşşirât olarak nitelemiştir. İnsanların metafizik âlemlerle ilişki kurduğunun göstergesidir. Ayrıca oradan alınan müjdeleyici bilgiler ve işaretler manasına gelir. Hz. Peygamber tarafından bu tarz rüyaların, nübüvvetten sonra da devam edeceği bildirilmiştir (Çelebi, 2008: 307).

2. Şeytanî Rüyalar: Şeytanın aldatmalarından, verdiği vesveselerden ve korkutmalarından meydana gelen karmaşık hayaller ve düşlerdir. Hz. Peygamber bu rüyaların anlatılmasını ve yorumlanmasını tavsiye etmemiştir (Çelebi, 2008: 307). Bu rüya türüne hulm, edğâsü ahlâm, rüyây-ı kâzibe de denir. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde müjdeleyici rüyanın Allah tarafından, kâbusun ise şeytandan olduğunu belirtmiştir (Paçacı, 2016: 110).

3. Nefsanî Rüyalar: İnsanın nefsine hoş gelen hayallerinden veya hoşuna gitmeyen kuruntularından, uyku sırasındaki dış etkilerden ve gündelik meşguliyetlerinden ortaya çıkan rüyalar (Çelebi, 2008: 307). İbn Sînâ bu rüyaları fizyolojik durumdan kaynaklanan rüyalar olarak tanımlar. Yani aç bir kişinin rüyasında yiyecek, üşüyen bir insanın da ateş görmesi bu tür rüyaların görülme sebebidir (Akçay, 2018: 227).

İslamî literatürde rüya ile ilgili doğrudan ve dolaylı pek çok kavram vardır. Bu kavramlardan bazıları da rüya benzer durumlardır. Bizzat rüya özelliklerini taşımazlar. Ancak süreç içinde rüya gibi algılanmışlardır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır:

1. İstihâre: Pek çok insan bazı zamanlarda kendisi için çok önemli bir konuda karar vermek zorunda ya da seçim yapmak durumunda kalır. Bu seçimin hangisinin kendisi için hayırlı olduğunu kestiremez. Tereddüt ettiği konuda veya arzu ettiği konunun aydınlığa kavuşması amacı ile istihare yöntemine başvurur.

İstihare sözlükte hayırlı ve iyi olanı istemek manasına gelir. Uygulamada ise bir kimsenin, iki rekât nafile namaz kıldıktan sonra yapmayı düşündüğü şeyi Allah’a arz ederek O’ndan hayırlısını dilemesidir (Paçacı, 2016: 119).

Aslında istihâre bir çeşit duadır. Fakat zaman içinde uygulamada olumlu veya olumsuz bir işaret alabilmek için rüyaya yatmaya dönüşmüştür. Oysaki istihare ile ilgili nakledilen hadislerin hiçbirinde rüyadan bahsedilmez. Bu açıklamalara göre istihare, bir ilham veya bir rüya beklemek değil; Allah’a güvenmek, O’na dayanmak ve O’nun takdirine rıza göstermektir (Paçacı, 2016: 120-121).

Kur’an-ı Kerim’de istihareyi öneren herhangi bir ifade bulunmaz. Hatta böyle bir anlayışı tasvip eden bir bilgiye rastlamakta mümkün değildir. Ancak Hz. Peygamber’in tavsiyeleri arasında yer alır. Kararsız oldukları konuda peygambere danışan Müslümanlar’a, O, istihareyi tavsiye etmiştir. Peygamber’in amacı inananların fal okları gibi batıl şeylere başvurmaması ve onları bu manasız şeylerden korumaktır.

2. Keşf ve İlham: Keşf kelimesi sözlükte; perdeyi ve örtüyü kaldırmak, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, var olan fakat niteliği belli olmayan şey hakkında bilgi edinmek anlamlarında kullanılır. Kur’an-ı Kerim’de kullanılan mana ise sıkıntıyı gidermek, çaresizliği sona erdirmektir. “Çaresiz kalana dua ettiğinde

cevap veren, sıkıntısını kaldıran ve sizi yeryüzünde halifeler kılan kimdir?” (Neml Suresi 27/62) mealindeki ayette keşf bu manada kullanılarak Allah’a “kâşif” (sıkıntıları sonlandıran) atfı yapılmıştır (Uludağ, 2008: 315).

İlham; Allah tarafından, doğrudan veya melek vasıtasıyla, iyilik telkin eden bilgilerin insanın kalbine ulaştırılmasıdır. İnsanın zihninde ya da kalbinde aniden ortaya çıkması, bilgi kaynaklarına başvurulmaması ilhamın en önemli özelliklerindendir (Yavuz, 2008: 98).

Şeytanın vesvese yoluyla kötü şeylere yönlendirmesine rağmen Allah’ın ilham yoluyla hayırlı bilgileri insanın kalbine ulaştırdığı konusunda İslam âlimleri arasında görüş birliği bulunur (Yavuz, 2008: 98).

Keşf ve ilhâm; akıl, nakil ve duyuların yanında dördüncü bir bilgi kaynağı olarak kabul edilir (Kaya, 2016: 330). Ayrıca keşfin yüksek hâli yakazaya, düşük hâli de ilhama benzetilir (Köksal, 2008: 51).

3. Yakaza: Uyanıklık manasına gelir. Bazı insanların uyanıkken ya da uyku ile uyanıklık arasındayken, sadık rüyalara benzer hadiselerle şahit olmasıdır. Bu hâleti ruhiyeye daha çok riyazet yapan, nefsinin kötü duygulardan arındıran kimseler ulaşır. Bu durum tam bir uyku hâli olmaksızın gerçekleştiği için rüyadan ayrılır. Bilinen maddi dünyanın şartlarından farklı bir durum olmasıyla da uyanıklıktan ayrılır (Köksal, 2008: 50).

4. Hiss-i Kablelvukû: Bir şeyi olmadan önce hissetmeye ve farkına varmaya hiss-i kablelvukû denir. Bu durumun doğru olması muhtemeldir ki, sadık rüyalar bunun gelişmiş şekli sayılır (Köksal, 2008: 51).

Tarihte Semitik gelenekte önemli bir ilim hâline gelen rüya yorumculuğu, İslam Medeniyeti’yle birlikte en ileri noktasına ulaşmıştır (Sayar, 2003: 103). İslam Dünyası’nda düşünürlerin çoğu, rüyanın ne olduğu ve nasıl meydana geldiği üzerinde görüş belirtmişlerdir. İslam Filozofları, rüyanın görülmesi, rüya ile nefis arasındaki ilişki, rüyanın nasıl değerlendirildiği konularında da çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu düşünürler rüya görmeyi Kur’an, sünnet, felsefe ve psikoloji kanallarıyla açıklamaya çalışmışlar ve bu açıklamalarla günümüz rüya çalışmalarına da ışık tutmuşlardır. Bazı İslam Filozofları’nın rüya hakkındaki görüşleri şu şekilde günümüze kadar ulaşmıştır:

1. İbn-i Sîrîn'e Göre Rüya: İslam Kültürü'nde rüya tabirciliği denince akla gelen ilk isim İbn-i Sîrîn'dir. O her rüyanın bir yorumu olduğunu, rüya yorumunda asıl önemli olanın ise rüyayı gören kişinin öznel yaşamına göre yapılmasının gerekliliği üzerinde durur. Ona göre insanın rüyada gördükleri ya Allah tarafından ya da şeytandandır (Kasapoğlu, 2016: 65).

İbn-i Sîrîn, rüyaları rahmanî, nefsanî ve şeytanî olarak sınıflandırır. Sadık rüyaları da kendi içinde ikiye ayırarak, bir kısmının oldukça açık ve anlaşılır olduğunu, diğer bir kısmının ise haber niteliği taşıyan, manası kapalı, sembolik ve hikmetli rüyalar olduğunu savunur (Kasapoğlu, 2016: 66).

İbn-i Sîrîn'e göre rüya tabir edilebilir ve ettirilebilir. Ancak rüya tabiri söz konusu olduğu zaman oldukça titiz davranılmalıdır. Muhakkak işin ehli kişiler tabir yapmalıdır. Tabir bahsinde mahir olmayan kişilerin rüya tabiri yapmaması gerekir. İnsanların durumunun bilinmesi tabir yapılırken en önemli faktörlerdendir. Taklit yolu ile tabir yapılamaz. Çünkü rüya tabiri kişiye ve zamana göre değişiklik arz eder. İbn-i Sîrîn'e göre rüya tabir eden kişi, Kur'an'ın özelliklerine ve inceliklerine vâkıf olmalıdır. Ayrıca Peygamber'in sünnetini de iyi bilmelidir. Arap Dili'nin ayrıntılarından, dilin yapısından ve lafızların anlamsal özelliklerinden haberdar olmalıdır. Tabir usulünü ve bu konuda tanınması gereken tüm özellikleri de tam olarak bilmesi gerekir (Kattani, 1990: 142).

2. Kindî'ye Göre Rüya: İslam Bilim Ve Kültür Tarihi'nde uyku ve rüya olayını bilimsel olarak tahlil eden kişi Kindî'dir. "Risâle fî Mâhiye en-Nevm ve er-Rü'yâ"; "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine Risale"si uyku ve rüyayı derinlemesine yorumladığı eseridir. Kindî, risalenin giriş kısmında, uykunun ve rüya tabirinin tabiat ilimleri arasında çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Çünkü Aristo'dan beri devam eden gelenekte psikoloji daima tabiat ilimleri arasında ele alınmıştır. Uyku ve rüya nefsin bir fonksiyonudur. Kindî de eserinde öncelikle bu iki terimin tanımına yer verir. Sağlığı yerinde olan bir canlının tabii olan duyularını kullanmama hâlini uyku olarak açıklar. Uyku esnasında devre dışı kalan duyular karşısında, tasarlama ve düşünce güçlerinin serbest kaldığını ve böylece rüya olayının gerçekleştiğini belirtir. Bunu yaparken de çağdaş psikolojik kuramları hatırlatırcasına tutarlı bir şekilde yorumlar. Ona göre rüya, nefsin düşünceyi kullanıp, duyuyu kullanımdan kaldırmasıdır (Kindî, 2006: 130).

Kindî rüyayı “musavvire” olarak adlandırdığı nefsin gücü ile açıklar. Bu güç uyku esnasında daha aktif olup, cisimlerin manevi suretlerine vakıf olabilmeyi sağlar (Arkan, 2003: 96). Kindî, rüyaları, rüya meydana gelmeden önce içerisinde nasıl bir olay örgüsü varsa; sadık, karışık ve sembol ifade eden rüyalar şeklinde kendisine göre bölümlere ayırıp, bu bölümleri tutarlı bir şekilde yorumlar. Ayrıca Kindî’nin “Rüyalar Teorisi” adını verdiği kuramı bulunur. Kurguladığı bu teoriye göre; ruhun bir yetisini hayal gücü melekesi olarak adlandırır. Bu meleke sayesinde insan gerek uykuda gerekse uyanıkken, dış dünyanın etkilerinden kurtulur. Kendi özüne döner. Tüm bunların etkisiyle gelecekteki olayları önceden bilebileceği ve kehanetlerde bulunabileceği görüşünü ortaya atmıştır (Arslan, 1999: 111).

3. Fârâbî’ye Göre Rüya: Rüya ve vahiy psikolojisini ilk olarak sistemli bir teori hâline getiren İslam Filozofu Fârâbî’dir. Fârâbî’ye göre sadık rüyanın, vahyin ve ilhamın kaynağı faal akıldır. İnsandaki alıcı organ ise hayal gücüdür. Kişinin hayal gücünün çok güçlü bir hâle gelmesi, uykuda veya uyanık olma durumunda faal akılla iletişime geçmesi; nübüvvet, kehanet ve sadık rüya gibi ruhsal olguların ortaya çıkmasına yol açar (Hökelekli ve diğerleri, 2010: 14). Bu olgulardan bir kısmı yaşanan âna, bir kısmı da geleceğe aittir. Faal aklın ilham ettiği şeyler hayal gücü sayesinde rüyalarla taklit edilebilir. Bunun yanı sıra ilahî olan şeylerle ilişkili gelecekte haber verme şeklinde de rüyalar ortaya çıkabilir (Arkan, 2003: 98).

4. İbn-i Sina’ya Göre Rüya: Tıp alanında olduğu kadar psikoloji alanında da önemli çalışmaların ve görüşlerin sahibi olan İbn-i Sina; hayal gücünün rüyalarda büyük rolü olduğunu eserlerinde kaleme almıştır. İbn-i Sina’ya göre insan uyuduğu zaman duyu ve idrakleri işlevlerini durdurur. Uyuyan beden ölümlere benzer bir hâl alır. Bununla birlikte insan uyuduğu zaman bazı şeyler görür ve işitir. Hatta sadık rüyalarda, uyanıkken elde edilemeyecek gaybî bilgiler elde edilebilir. Bazı insanların hayal gücü kapasiteleri yüksektir. Bu sebeple çoğu kez rüyalarında bir şeyi olduğu hâl üzere görebilirler (Kasapoğlu, 2016: 67).

İbn-i Sina’ya göre hayal gücü; rüyaları görebilmeyi sağlayan önemli bir yetidir. Uyku esnasında beş duyusunu kullanamayan insan, hayal gücünü aktif bir şekilde kullanır. Hayal gücü, rüya sırasında bilginin oluşum sürecine etki eder. Rüya vasıtası ile ilk önce faâl akıldan insan aklına aktarılan bilgi oradan da hayal gücüne ulaşır (Arkan, 2003: 102).

İbn-i Sina kimi insanların hayal güçlerinin yaratılıştan çok güçlü olduğunu ifade eder. Bu insanlar sadece uyurken değil uyanırken bile tahayyül gücüne sahiptir. Dış duyular ve uyaranlar onların bu yetisini engellemez. İbn-i Sina, hayal gücü düşük insanlardan farklı olarak bu insanların, rüyada gördüklerini uyanırken görebileceklerini de bildirir. Bazen bu kimselerin önlerinde bir görüntü belirdiğini ve bu görüntüden ezberlenip okunabilecek sözler işittiğini bildirir. İbn-i Sina'ya göre hayal görme gücünde ulaşılan bu en son yetkinlik derecesi nübüvvettir. O, bu durumu, nübüvvet ile rüyayı aynı mahiyetin farklı dereceleri olarak kabul eder (Arkan, 2003: 102-103).

5. Gazzâlî'ye Göre Rüya: Rüya konusu İslam Düşünce Tarihi boyunca özellikle de Müslüman Filozoflar tarafından her zaman bir problem olarak tartışılmıştır. Rüya konusuna dair özgün açıklamalar yaparak kendine has bir teori geliştiren filozoflardan biri de Gazzâlî'dir. Gazzâlî'ye göre rüya, Allah'ın kullarına lütufta bulunarak onlara peygamberliğin özelliklerinden bir tecrübe bahşetmesidir. Bu tecrübe rüya ile birlikte uykuyu da kapsar. Zira uyuyan kimse, rüya aracılığı ile gaybi bilgilere ulaşabilir. Ancak bunlar kişiye açıkça ya da tabirle anlaşılabilecek bir şekilde gösterilir (Aydın, 2007: 168). Ona göre, kişinin rüya sayesinde gaybı bilmesi Allah'ın yaratma kudretinin yansımasıdır. Ayrıca rüya aynı zamanda metafizik âlemin varlığını gösteren bir kanıttır (Kasapoğlu, 2016: 81).

Gazzâlî'ye göre rüyanın niteliğinin tam manasıyla ortaya konulması mümkün değildir. Çünkü uyku ve rüya, ölümün kardeşidir. Ölüm ne derece metafizik bir sırta vakıf ise rüyanın mahiyeti de Gazzâlî'ye göre metafizik bir sırdır. O, dünya ve ahiret ilişkisini uyku-rüya-uyanıklık durumlarına benzetir. Ona göre, insan rüya sırasında görmüş olduğu şeylere inanır. Rüya esnasında gördüklerinden şüphe etmez. Uyandığında ise rüyada gördüklerinin gerçek olmadığını anlar. Dünya hayatı da ahirete nispetle uyku hâli gibidir. İçinde yaşanan dünya hayatı âdeta bir rüya gibidir. İnsan öldüğünde, her şey dünya hayatından farklı görünecektir (Kasapoğlu, 2016: 82).

Gazzâlî'ye göre rüya, kalbi ve kalbin inceliklerini bilmekten geçer. Kalp eşyanın gerçeklerini gösteren bir ayna gibidir. Allah'ın yaratmış olduğu ve yaratacağı her şey Levh-i Mahfûz'dadır. Hepsi orada yazılmış ve korunmaktadır. Levh bir ayna gibidir. Bir aynanın karşısına başka bir ayna koyulursa o aynadaki görüntüler

karşıdaki aynaya akseder. Kalp, karşıdaki aynada olanları kabul eden ayna, Levh de bütün mahlûkatın bulunduğu aynadır. Kalbin şehvet ve dünyaya meyli aynanın perdelenmesine sebep olur. Eğer kalp perdeyi kaldırır, uykuda görülen rüyalara dolayısıyla rahmani keşiflere mazhar olur (Akot, 2011: 99).

6. Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye Göre Rüya: İbnü'l Arabî, dünya hayatını rüya hâline benzetir. “Bütün insanlar uykudadırlar, ancak öldüklerinde bu uykudan uyanırlar.” hadisinden yola çıkarak gerçek zannedilen bu dünyanın aslında bir rüya olduğu görüşündedir. O, rüya tabirini “rüyada gördüğü suretten başka bir hüküm çıkartmak” olarak tanımlar. Yaşanılan hayat, onun nezdinde bir rüyadan ibarettir. İnsanlar rüya içinde rüyadadırlar. Bu durumun anlaşılabilmesi için de rüyaların açıklanması gerekir (Çıtlak ve diğerleri, 2016: 39).

İbnü'l Arabî'ye göre insanın uyanık olduğu durumdaki idrak etme yetisine duyu (his), uyku esnasındaki idrak etme yetisine ise ortak duyu (hiss-i müşterek) denir. Uyanıkken anlama ve algılama ile meydana gelen idrak, uykuda rüya şekline dönüşür (Küçük, 2014: 34).

İbnü'l Arabî insanın unsurlardan oluşan cismani varlığından dolayı rüya gördüğünü ifade eder. İnsan bâtını idraki sayesinde de rüya esnasında hem görür hem de işitir. Rüyayı tecrübe eden her insan, zahirî hislerinden farklı olarak rüyada idrak edebilme yetisine sahip olduğunu tecrübeyle bilir. Bu tecrübe, insanın beş duyularıyla vakıf olabildiği bilgilere bu duyu organları olmaksızın idrak gücü ile de ulaşılabilmesinin mümkün olduğunun göstergesidir (Küçük, 2014: 36).

Arabî'ye göre rüyanın insana ulaşması er-Ruh adında rüyalardan sorumlu bir melek vasıtasıyla gerçekleşir. O'nun rüya tasnif biçimi de tıpkı İslâmî gelenekteki tasnif biçimi gibidir. Rüyayı nefsanî, şeytanî ve sadık rüya olarak üç kategoriye ayırır. Tabir edilecek rüyanın öncelikle türünün belirlenmesi gerektiğini belirtir (Küçük, 2014: 54).

İbnü'l Arabî, Fusûsu'l-Hikem'inde; varlığın beş mertebesinden bahseder. Bu beş mertebenin en sonuncusu; “Hisler ve müşahede veya şuhûd mertebesidir. İbnü'l Arabî'ye göre gayp âleminden hareketle görünen âlemde kendini gösteren her şey, Allah'tan gelen bir ilham, talimat ya da bir bildiridir. Uyku hâlinde duyu kapıları kapandığında yani görünen âlem terk edildiğinde insan, misal âlemiyle yani zaman ve mekân ötesindekiyle temas hâline geçer. Bu noktada, C. Tart'ın günlük alışılmış

bilinç durumundan bir “kuantum sıçraması” vasıtasıyla farklı bilinç durumuna, yani rüyaya geçişle ilgili açıklamasın paralellik gösterir (Merter, 2012: 323-324).

7. İbn Rüşd’e Göre Rüya: İbn Rüşd; “el-Hâss Ve’l-Mahsûs” (Duyum ve Algı Üzerine) adlı eserinde uykuyu açıkladıktan sonra, rüya ile aynı kategoriye koyduğu “İlahî İdrakler”in mahiyetinden bahseder. Üç gruba ayırdığı ilahî idrakleri rüya, kehanet ve vahiy olarak sınıflandırır. İbn Rüşd’e göre bazı insanların bu idrakleri inkâr ettiğinden söz eder. Ancak sadık rüyaların inkâr edilmesi, duyu organlarının inkârı gibi zor bir şeydir. Gelecekte gerçekleşecek bir olay hakkında uyarıcı rüya görmek neredeyse her insan için mümkündür (Kasapoğlu, 2016: 70).

İbn Rüşd, rüyaları sadık rüya ve yalancı rüya olarak ikiye ayırır. Bu rüyaların sebeplerinin araştırılması gerektiğine dikkat çeker. Ona göre sadık rüya bireyin bilmediği şeyin bilgisine dikkat çeker. Yalancı rüyalar ise iki sebepten dolayı görülür. Birinci sebep duyu organlarının bıraktığı etkilerden kaynaklanan, hafıza ve düşünme merkezlerindeki hayal gücü etkinlikleridir. İkincisi ise nefsin istekleridir. (Kasapoğlu, 2016: 71).

İbn Rüşd’e göre rüya yorumu ve bu rüyaları yorumlayan rüya yorumcusu önemli bir yere sahiptir. Ona göre rüya yorumcusu sembol ve suret anlamada mahir kişidir. Yorumcu bütün toplumlarda ortak sembolleri bilmelidir. Rüya yorumu ise aklın aracılığıyla uykuda ruhani manalar olarak algılanan mesajların maddi dünyadaki karşılıklarının bulunmasıdır (Kasapoğlu, 2016: 71).

Psikoloji, felsefe ve tasavvuf gibi bilim dallarında önemli yere sahip olan İslam Düşünürleri’nin genel kanısı rüyanın Allah tarafından gönderilen ilahî bir mesaj olmasıdır. Buraya kadar olan bölümde İslam Filozofları’nın rüyaya bakış açıları ve İslamî literatürde rüya kavramına genel bir bakışın açısı sunulmuştur. Şimdi ise İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de rüyaya verilen önem, rüya ve peygamber ilişkisi incelenecektir.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet tarafından en büyük, en temel ve ata olarak kabul edilen peygamber Hz. İbrahim’dir. Hz. İbrahim’le ilgili Tevrat’ta, Yahudi dinî literatüründe, Hristiyan kültüründe, Kur’an-ı Kerim’de ve sonraki İslamî literatürde diğer peygamberlere nazaran daha geniş malûmat bulunur (Harman, 2008: 266). Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen ve önem arz eden rüyalardan ilki Hz. İbrahim’in rüyasıdır.

Hız. İbrahim, Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan Harran bölgesinde doğup büyümüştür. Puta tapan bir kavim içinde yetişmiştir. Hatta bizzat put yapan ve satan bir babanın oğludur. Buna rağmen o, çok küçük yaşlarda akli delillerle hareket ederek, babası başta olmak üzere kavmini bu küfrün sonucundan sakındırmayı vazife edinmiştir. Sonrasında Nemrut'la çok çetin mücadeleler vermiş, bu mücadelenin ardından Filistin'e, oradan da Mısır'a gitmiştir. İslam âlimlerinin verdikleri bilgilere göre daha sonra Mısır'dan eşi Hacer'i ve oğlu İsmail'i alarak Mekke'ye geçmiş ve ailesini Mekke'ye yerleştirmiştir. İbrahim uzun zaman evlat hasreti çekmiş, bir erkek evladı olursa, onu Allah'a kurban etmeyi adamıştır. Allah onun duasını kabul etmiş ve İbrahim'e bir erkek evlat nasip etmiştir. Adağın yerine getirilme zamanı geldiğinde, bir gece rüyasında oğlu İsmail'i kurban ettiğini görmüştür. Aynı rüya İbrahim Peygamber'e üç gece üst üste gösterilmiştir. Bazı âlimlerin aktardığına göre, İbrahim ilerleyen yaşından dolayı çocuğunun olamayacağını zannetmiştir. Melekler tarafından erkek çocuk ile müjdelenen İbrahim Peygamber, onu Allah için kurban olarak adayacağını söylemiştir. Rühayı görme sebebi de bu adağın kendisine hatırlatılmasıdır. Peygamber rüyaları, uyanıkken gelen vahiy niteliğindedir. Bundan dolayı Hz. İbrahim'de bu rüyanın hak olduğuna kanaat getirmiştir (Aydar, 2005: 42).

“Ve şöyle dua etti: “Rabbim! Bana hayırlı evlatlar lütfet!”

“Biz de kendisine yumuşak huylu, akli başında bir oğul vereceğimizi müjdeledik.”

“Çocuk babasıyla iş yapacak çağa (babasının amacını kavrayacak yaşa) gelince babası ona, “Yavrucuğum! Rüyamda seni kurban ettiğimi görüyorum, bir düşün, ne dersin bu işe?” dedi. Çocuk da “Babacığım! Sen sana emrolunanı yap, inşallah benim sabırlı biri olduğumu göreceksin” dedi.”

“Sonunda her ikisi de bu emre teslimiyet gösterdi ve İbrahim oğlunu alını üzere yatırınca,”

“Biz, Ey İbrahim!” diye ona seslendik.

“Sen rüyanın gereğini yerine getirdin. (Artık oğlunu kurban etmene gerek yok.) Biz emrimizin gereğini samimiyetle yerine getirenleri işte böyle ödüllendiririz.”

“Gerçekten bu açık ve zor bir sınav idi.”

“Biz ona, çocuğun yerine fidye olarak büyük bir kurban kesmesini emrettik” (Saffat, 37/ 100-107).

Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve sadık rüya olarak değerlendirilen birçok rüya örneği bulunur. On İkinci Sure'de yer alan Yusuf Peygamber'in kıssası bunlardan en önemlisidir. Kur'an'ın bütününe bakıldığında bu surenin eşsiz oluşu göze çarpar. Kur'an'da, tekrarlanmadan aynı surede başlayıp biten tek kıssadır. Ayrıca bu surenin bir diğer özelliği; Kur'an-ı Kerim'den on beş asır önce ufak tefek bazı farklarla, Kitab-ı Mukaddes'te de anlatılmış olmasıdır. Sure bir bütün olarak ibretlere ve hikmetlere, enteresan olaylara, kıskançlık, nefret, aşk, şehvet, evlat acısı, hasret gibi insan psikolojisini sarsan duygulara yer vermesi sebebiyle Kur'an'da kıssaların en güzeli (ahsene'l kasas) olarak anılır.

Hiz. Yusuf'un rüyası, Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Suresi'nin dördüncü ayetinden itibaren anlatılmaya başlanır. Hiz. Yusuf o meşhur rüyasında on bir yıldızın, ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini görmüştür. Aslında o ilham yoluyla ya da Hiz. Yakup'un ona rüya tabir etmeyi öğretmesi ile gördüğü rüyanın ne manaya geldiğini bilmektedir. Rüyasını babası Hiz. Yakup'a anlatmış, babası, gördüğü bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tembihlemiştir. Çünkü Hiz. Yakup bu rüya sebebiyle Hiz. Yusuf'un kardeşlerinin ona kötülük yapabileceklerinden endişelenmiştir. Zira bu rüya ileride Hiz. Yusuf'un şerefli ve yüce bir kişi olacağına, kardeşlerinin, anne ve babasının da onun emri altına girmelerine delâlet eder. Rüyanın nakledildiği ayetin devamında Hiz. Yusuf'un seçkin kulların arasına katılacağı ve ona rüyaların yorumunun öğretileceği de müjdelenmiştir.

“Bir zamanlar Yusuf babasına şöyle demişti: “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm; gördüm ki, onlar önümde saygıyla eğiliyorlardı.

“Babası dedi ki: “Canım oğlum! Bu rüyanı kardeşlerine sakın anlatayım deme! Olur ki, kıskançlık edip sana bir tuzak kurmak isterler. Çünkü (kıskançlık duygularını fısıldayan) şeytan, insanın apaçık bir düşmanıdır.”

“Anlıyorum ki, Rabbin seni seçip peygamber yapacak, sana rüyaları yorumlamayı ve olayları değerlendirmeyi öğretecektir. Daha önce

ataların İbrahim ve İshak’a peygamberlik verdiği gibi, sana ve Yakup’un soyuna da peygamberlik verecektir. Hiç şüphe yok ki, Rabbin Âlim’dir; kardeşlerinin sana neler yapacaklarını bilmektedir, Hâkim’dir; her şeyi yerli yerince ve hikmetine uygun olarak gerçekleştirir” (Yusuf, 12/ 4-6).

Kıssanın devamında Yusuf Peygamber’in kardeşleri, onu babalarından çok kıskandıkları için tuzak kurmuş ve Yusuf’u bir kuyuya atarak kaçırmışlardır. Kuyunun bulunduğu yerden geçen bir kervan, Yusuf’u kuyuda bulup, onu oradan çıkartarak alıp Mısır’a götürmüş, Mısır’da ise pazarda köle olarak satmışlardır. Dönemin bakanlarından biri Yusuf’u satın almış ve evinde büyötmüştür. Yusuf olgunluk çağına geldiğinde, bakanın eşi Yusuf’a karşı şehvetli bir aşk duymaya başlamıştır. Hz. Yusuf bakanın karısının arzularına yüz çevirmiş ve kadın tarafından kurulan bir tertip sonucunda zindana atılmıştır. Yusuf’la birlikte zindana atılan iki genç daha vardır. Bu iki genç zindanda kaldıkları süre içinde bir rüya görürler. Gördükleri rüyaları Yusuf’a anlatırlar. Yusuf zindan arkadaşlarının rüyalarını yorumlar. Yusuf’un yorumuna göre bu iki kişiden biri zindandan kurtulacaktır. Nitekim dediği gibi de olur. Yusuf kurtulacak olan kişiye, zindandan çıktığında efendisine, Yusuf’un suçsuz olduğunu hatırlatmasını ister. Fakat o kişi bunu unuttur ve Yusuf bir müddet daha zindanda kalır. Bir gün kralın bir rüya görmesi ve bunu yorumlatmasını istemesiyle, yıllar önce zindandan çıkıp kralın hizmetkârı olan kişi Yusuf’u hatırlar. Kral’a ondan bahseder, rüyasını yorumlatır. Yusuf’un yorumundan oldukça etkilenen kral, onu zindandan çıkartır ve yanına alır.

Yusuf’la birlikte zindana iki genç daha atılmıştı. Bu gençlerden biri Yusuf’a, “Ben rüyamda kendimi şaraplık üzüm sıkarken gördüm.” Öteki de “Ben de bir düş gördüm: Başımda ekmek taşıyordum, kuşlar da bu ekmekten yiyorlardı. Bize rüyalarımızı yorumlar mısın? Çünkü biz öyle görüyoruz ki, sen rüyaları güzel tabir eden birisin” dediler. Yusuf cevaben dedi ki: “Size verilecek günlük azığınız henüz önünüze gelmeden rüyanızı yorumlayacağım. Bilin ki, bunlar, bana Rabbimin

öğrettiği hususlardandır. Çünkü ben, Allah’a inanmayan ve ahiret gününü inkâr eden toplumun dinini terk ettim.”

(...)

“Zindan arkadaşlarım! (Rüyalarınızın yorumuna gelince): Biriniz hapisten kurtulup efendisi Firavuna (eskiden olduğu gibi) içki sunmaya devam edecek. Diğeriniz ise asılacak, başının etini kuşlar yiyecek. İşte yorumunu istediğiniz rüyalarınız bu şekilde gerçekleşecektir.”

Yusuf o iki mahkûmdan kurtulacağını düşündüğü kişiye, “Hapisten çıkınca efendinin yanında beni hatırla (ona rüyaları nasıl yorumladığımdan söz et)” dedi. Fakat şeytan ona, efendisinin yanında Yusuf’tan söz etmeyi unutturdu. Böylece Yusuf birkaç sene daha zindanda kaldı (Yusuf, 12/ 36-42).

Bir gün hükümdar, “Ben şöyle bir rüya gördüm” dedi. “Yedi zayıf sığır, yedi semiz sığırı yiyordu. (Bir keresinde de) yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görmüştüm. Efendiler! Eğer rüya tabirinden anlıyorsanız, benim bu rüyamı yorumlayın.”

Dediler ki: “Bu, yorumu zor, karmaşık bir rüya. Üstelik biz rüya tabiri konusunda bilgi sahibi değiliz.”

İşte bu sırada, Yusuf’un iki zindan arkadaşından olup hapisten kurtulana, aradan bunca zaman geçtikten sonra Yusuf’u hatırladı ve “Ben size bu rüyanın yorumunu öğrenip haber verebilirim; siz beni Yusuf’a bir gönderin” dedi.

(Ve Yusuf’a gelip dedi ki): “Yusuf! Benim özü sözü doğru arkadaşım! Bize, rüyada yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yemesini ve yedi yeşil başak ile bir o kadar kuru başağı görmenin ne anlama geldiğini yorumla. Umarım saraydaki görevlilere, yapacağın yorumla dönerim ve onlar da belki böylece seni tanımış olurlar.”

Yusuf şöyle dedi: “Yedi yıl boyunca her zamanki gibi ekip biçin. Ancak yemek için ayıracağınız az bir kısmı dışında, hasat ettiğiniz ekini başağında bırakın; biriktirin.”

“Sonra yedi yıl süren bir kıtlık olacak. Bu kıtlık zamanında yedi yıldır sakladığınız başakları -tohumlukları hariç- yersiniz.”

“Daha sonra yağmurlu ve bereketli bir yıl gelecek, halk kıtıktan kurtulacak, o yıl meyvelerini bol bol sıkacak, hayvanlarını sağacaklar” (Yusuf, 12/ 43-49).

(...)

Bunun üzerine Hükümdar, “Yusuf’u bana getirin, onu kendime özel danışman yapacağım” dedi. Yusuf gelip kendisi ile görüşünce ona, “Bugünden itibaren senin bizim yanımızda mevkiin var ve sen benim güvenilir bir adamım olacaksın” dedi (Yusuf, 12/ 54).

Bir müddet sonra Yusuf, dürüstlüğü ve bilgeliği ve zekâsı sayesinde kraliyet hazinesinin başına getirilmiştir. İlerleyen zamanlarda, rüyanın yorumunda olduğu gibi yedi yıl boyunca bolluk olmuştur. Yusuf’un tavsiyesi üzerine bolluk yılları boyunca mahsuller depolanmıştır. Yedi yıllık bolluk zamanının sonrasında yedi yıl kıtlık zamanı gelmiş ve ülkenin dört bir yanı kıtlık içinde yaşam mücadelesi vermeye başlamıştır. Babası ve kardeşlerinin yaşadığı Filistin’e de kıtlık ulaşmıştır. Yusuf’un maliye bakanı olduğu zaman içinde, o bu kıtlık zamanını fırsat bilerek babasını, annesini ve kendisine tuzak kuran kardeşlerini makamına çağırmıştır. Yusuf’un makamına gelen ailesi, Yusuf tarafından şefkat, merhamet ve lütuflarla karşılanmış, ailesi de Yusuf’a büyük bir hürmet göstermiş ve minnetle secde etmişlerdir. Bu manzara karşısında Hz. Yusuf, çocukluğunda gördüğü güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiği rüyasını hatırlamıştır.

Yusuf, anasını ve babasını tahta çıkarıp yanına oturttu. Hepsı Yusuf’un huzurunda saygı ile eğildiler. Bu manzara karşısında Yusuf şöyle bir konuşma yaptı: “Babacığım, daha önce gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim o rüyayı şimdi gerçekleştirmiş oldu ve bana pek çok ihsanda bulundu. O beni zindandan çıkardı. Şeytan, kardeşlerimle aramıza fitne ve kıskançlık soktuktan (ve çok şükür o da bittikten) sonra Allah sizi çölden buraya getirdi. Rabbim lütufkârdır; olmasını dilediği şeyi böyle gerçekleştirir. Çünkü o Alîm’dir; dilediği şeyi gerçekleştirecek yolları çok iyi bilir, Hakîm’dir; yaptığı bütün işlerde bir hikmet vardır.”

(Sözlerini şu dua ile bitirdi): “Rabbim! Bana makam, mevki ve iktidar lütfettin. Rüyaların, olayların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Rabbim! Dünyada da ahirette de velinimetim Sensin. Benim canımı sana yürekten teslim olmuş, Müslüman biri olarak al ve beni önceki peygamberlerin arasına kat” (Yusuf, 12/ 100-101).

Peygamber rüyaları Kur'an-ı Kerim'de büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu rüyaların kutsal bir boyutunun olduğu da gözler önüne serilmiştir. Kur'an, bahsi geçen bütün bu rüyaların gerçekleştiğini bildirerek, rüya-vahiy-nübüvvet arasında ciddi bir ilişkinin varlığına dikkat çeker. İbn Abbas ve diğer bazı âlimler, peygamberlerin rüyalarının vahiy olduğunu kesin bir dille onaylamışlardır. Bu âlimlere göre rüyalar uyanırken alınan vahiyden farklı değildir (Aydar, 2005: 46). Hz. Muhammed'in de rüya-vahiy ilişkisine dikkat çeken, rüyanın nübüvvetin kırkaltı cüzünden bir cüz olduğunu belirten bir hadisi vardır (Buhârî, Ta'bir 4, Muvaatta 1, [2, 956]).

Tefsir ve hadis kaynaklarına bakıldığında Hz. Muhammed'in görmüş olduğu birçok rüyadan bahsedilir. Bu rüyaların bizzat kendisi tarafından tabir edildiği de yine hadis kaynaklarında mevcuttur.

İsrâ Suresi Altmışınca Ayet, Hz. Peygamber'in Hicret'ten önce Mekke'de görmüş olduğu bir rüyadan bahseder. Bu rüyaya müfessirler iki farklı yorum getirmişlerdir. Bazı müfessirlere göre bu rüya Müslümanlar'ın, Mekke'li müşrikler karşısında galip gelineceğinin müjdesidir. Zira bu yorum bizzat Hz. Peygamber'e aittir. İkinci bir yorum ise ayette geçen "görme", rüya olgusunun müşrikler için bir imtihan vesilesi kılınmasındaki amacın İsrâ olayındaki Miraç hadisesi olmasıdır. Miraç hadisesi mahiyeti itibarıyla farklı çağrışımlara yol açabileceği ve nesnel realitesi bakımından kuşku uyandırabilecek bir durum olduğundan insanlar için bir sınama vesilesi oluşturur (Kasapoğlu, 2016: 144-145). Hz. Âişe ve bazı âlimlere göre bahsi geçen bu rüya Hz. Peygamberin İsrâ hadisesini ifade etmektedir. Bu ayete göre olayın tamamı peygamberin rüyasında gerçekleşmiştir (Şener ve diğerleri, 2011: 287).

Ey Peygamber! (Sen üzülme!) Vaktiyle biz sana Rabbinin ilminin bütün insanları kuşattığını (onların içini dışını bildiğini, dolayısıyla ne mucize getirirsen getir inanmayacaklarını) bildirmiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'da lanetlenmiş olan o ağacı da insanlar için bir imtihan vesilesi kıldık. Biz, müşrikleri (dünya ve ahirette

karşılaşacakları tehlikeleri anlatarak) uyarıyoruz, fakat bu onları daha da azdırıyor (İsrâ, 17/ 60).

Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen ve Peygamber'in görmüş olduğu bir diğer dikkat çekici rüya ise Bedir Savaşı öncesi görülen rüyadır. Savaş öncesi rüyasında Peygamber'e düşmanlar az, önemsiz ve güçsüz olarak gösterilmiştir. Rüyanın etkisiyle Müslümanlar sevinmiş, rahatlamış, güven, azim ve motivasyonları artmıştır. Aslında bu rüya insan üzerindeki inanç, duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında kanıtı niteliğindedir.

Allah rüyanda sana onları az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda görüşleriniz çelişirdi, fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini eksiksiz bilmektedir (Enfal, 8/ 43).

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ve büyük önem arz eden bir diğer rüya ise Hudeybiye Seferi'nden kısa bir zaman önce Hz. Peygamber'in görmüş olduğu rüyadır. Fetih Suresi Yirmi Yedinci Ayet'te bu rüyanın bahsi geçer. Peygamber rüyasında kendisinin ve sahabelerinin güven içinde Mekke'ye hacı olarak girdiklerini, Kâbe'yi tavaf ettiklerini, haccın bir gereği olarak da başlarını tıraş ettiklerini görmüştür. Bu rüyayı ashabıyla paylaşmış, sahabeler de bu rüyayı bir müjde olarak değerlendirmişlerdir. Peygamberin rüyasının vuku bulması bir müddet gecikmiş, bu durum bazı sahabelerin içine şüphe düşmesine sebep olmuştur. Hatta bu durum Hudeybiye Anlaşması yapıp, Müslümanların o yıl Kâbe'yi ziyaretleri ertelenince daha da ileri giderek müşrikler için alay konusu olmuştur. Rüyanın yorumu bir yıl sonrayı işaret etmiş ve Allah Peygamberi Muhammed'in görmüş olduğu rüyasını hakikat olarak doğru çıkartmıştır (Kasapoğlu, 2016: 153).

Andolsun ki Allah, Elçisinin rüyasının gerçek olduğunu ortaya çıkaracaktır. İnşallah (gün gelecek, hepiniz) güven içinde, kiminiz başınızı tıraş etmiş, kiminiz saçlarınızı kısaltmış olacak ve hiç korku hissetmeden Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğiniz

nice hususları bilir. Dolayısıyla bunun dışında size yakın zamanda başka bir zafer daha lütfedeceğini bildirmektedir (Fetih, 48/ 27).

Rüyanın İslam'da oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Müslüman bilginler rüya konusu ile ilgili araştırmalarda bulunmuş, rüyayı gündemlerine taşımışlardır. İslamî açıdan rüyanın açıklanması gereken konularına değinmiş, tanım, tarif ve mahiyetin dışında rüya-vahiy-nübüvvet ilişkisini de ele almışlardır. Her zaman vahiy ve haber kaynağı olarak görülen rüyalar ayet ve hadislerde dile getirilmiştir. Peygamber rüyaları da bu konuya net bir şekilde açıklık getirmiştir.

SONUÇ

Rüya; kadim zamanlardan modern zamanlara uzanan yolculukta, binlerce yıl boyunca, genelde tüm insanlığın; özelde peygamberlerin, filozofların, mistiklerin, psikologların dikkatini çekmeyi başarmış bir olgudur. Binlerce yıldır açıklanmaya çalışılan bu gizemli öge, kompleks ve çok yönlü olması bakımından da farklı bilim dalları, sanat, sinema, din gibi geniş bir yelpazenin konusu olmuştur. İnsanın geçmiş yaşantısıyla ilgili olan kavram, geleceğine de ışık tutmuştur. Bireyin ve toplumun değişimine katkı sağlamıştır. İnsanoğlu için bu kadar önem verilen bir konu olan rüyalar araştırmanın konusu olmuştur.

Rüya, modern psikolojide özellikle nevrotik hastalıkların tedavisinde çığır açıcı bir etkiye sahiptir. İnsanların duygu durum değişikliklerine ışık tutmuş, karakter analizlerinin yol göstericisi olarak görülmüştür. Bilinçdışına ulaşma yolu olarak görülen rüya olgusu, içeriğinde bulunan ögeler sayesinde bireyde rahatsızlık oluşturan şeylere ulaşılabilirliği sağlamıştır. Freud'un öncülüğünde psikanalitik kuramın ortaya çıkmasına vesile olan rüyalar, Jung, Adler, Fromm gibi diğer öncü psikanalistlere de yol göstermiştir. Bu ve buna benzer şaşırtıcı unsurlar rüyanın çalışma konusu olmasını sağlamıştır.

İnsan hayatının neredeyse üçte birinin geçtiği uyku safhasında görülen rüyalar, insana her gece bir mesaj iletir. Bu da uykunun yapısının, evrelerinin özellikle rüyaların hangi uyku safhalarında görüldüğünün önemini vurgular. Ayrıca rüya ile uyku arasındaki sıkı ilişkiyi gösterir. Rüyalarda özel anlamlar taşıyan mesajların geneli sembolik bir tarzdadır. Bu mesajlar insanın kendisini anlayıp tanınması için yol gösterici bir rehber niteliği taşır. Rüyalardaki sembolik yaklaşım, yaşamın boş olmadığını, aksine derin bir anlam ve amaçla yüklü olduğunun göstergesidir. Rüya dilini oluşturan semboller bazı rüyaların görüldüğü gibi bir anlam taşımadığını, bilakis görünen şeylerin dışında bir mana ile yüklü olduğunun habercisidir. Bu sebeple rüya analizi yapabilmek için sembolik dilin yanında, içinde bulunulan toplumun sosyal, kültürel ve dinî yapısına da hâkim olmak gerekir.

Bu sembolik anlamlara arketipler hayat verir. Arketipleri sadece mitolojik imge ya da masalsı bir motif olarak tanımlamak yanlıştır. Çünkü onlar yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan sembollerdir. Bu temsili resimlerin temel yapıları değişmez.

Arketiplerden oluşan bir sistemin varlığı, insanoğlunun varlığına dair anlam arayışına çok büyük bir zenginlik katar. Bu kadim sembollerin deşifresi, gündelik yaşamın sıradanlığını ortadan kaldırır ve yaşamın içine gizlenmiş olan anlamların görülmesine yardımcı olur. Bu da rüyaların yalnızca insanların geçmiş yaşamları hakkında değil geleceğe dair çeşitli bilgiler sunma konusunda haberci nitelik taşıdığının da göstergesidir. Bunun yanında arketipsel rüya sembolizminin açılımıyla, bireyin rüyalarında canlanan imgelerin kutsal tezahürlerine de ulaşılır.

Kutsalın kendini tezahür etme biçimi ise tek değildir. Çok çeşitli, farklı ve kuvvetli etkilere sahip bir yapıdadır. Kutsal, hisler ötesi yaşanması gereken bir olgudur. Tecrübe edilebilmesi için ilk şart, onun hisler ötesi olduğuna inanmak ve kabul etmektir. Kimi zaman sarsıcı boyutlarda yaşanan bir korku duygusu da verebilir, kimi zaman ürperti, haşyet duygusuyla dolan bir kutsalla da karşılaşılabilir. Dokunulmazdır, değişmezdir fakat kendini bildirir. Ortaya çıktığı zaman, mekân ve çıkış yerleri tıpkı tezahürü gibi tek ve tipik yapılı değildir. Bir taşta, bir ağaçta, bir mağarada olabildiği gibi, bir düş ile de kendini fark ettirmesi ve ortaya çıkması da mümkündür. Kutsalın düşlerde tezahür etmesi onun boyutlar arası olduğunun en bariz kanıtıdır. Peygamberlerin yaşadığı deneyimler bunun en önemli ve somut örneğidir.

Yaşam boyu bireyin edindiği tüm deneyimlerin depolandığı bilinçdışı bir ürün olan rüyalar, sadece bireyin değil nesilden nesile aktarılan bir bilinçdışının da ürünüdür. Bundan dolayı ilahî kaynaklarla bağlantılı görülen rüya tecrübesi, Yunan, Mısır, Pers gibi medeniyetlerde tabiatüstü varlıklar ve insan arasındaki bağlantıyı sağlayan bir araç olarak kabul edilir. Medeniyetlerin, dinlerin ve kültürlerin rüya algılarına bakıldığında hemen hepsinin bir aşkın ile bağlantısı sonucu rüyanın ortaya çıkışı gözlenir. Kimi medeniyet ve dinlerde bu, ruhun bedenden ayrılarak asıl yurduna yani Tanrı'nın katına dönüşü şeklinde vuku bulurken kimilerinde ise Tanrı'dan direk mesajlar şeklinde tezahür eder. Bu rüya tezahürleri ise dinlerin, kültürlerin oluşmasına katkı sağlar. İnsanlara yol gösterici olur, önemli birçok görevi yerine getirir. Rüya ortaya her nasıl çıkarsa çıksın derinlerde hep bir kutsalla bağlantı söz konusudur.

Tarihin başlangıcından modern zamanlara kadar olan tüm devirlerde dünya üzerindeki en önemli sırlar rüyalar sonucu keşfedilmiştir. Birtakım rüyaların, iletişim

kurma rüyaları olduğu kanıtlanmıştır. Bazı rüyalar sayesinde felaketler engellenmiştir. Şu an bilinçli olarak edinilmiş bilginin büyük bir bölümüne uyku fenomeni sayesinde ulaşılmıştır. Bilgi birikiminden rüya vasıtasıyla vahyolunan ve bilime, felsefeye, dine, kültürel hayata, sanata ve hatta ticari hayata yön veren şeyler çıkartılırsa şu an ilkel bir hayata geri dönüş yaşanır. Zira rüyalar bilgi birikim dünyasına fazlasıyla katkı sağlamıştır. Kadim toplumlar bilginin Tanrılar aracılığı ile insanlara gönderildiğini, insanoğlunun ilk bilgiye ilahî varlıklar sayesinde ulaştığını düşünmüşlerdir. Bu düşünce bilginin insana sadece kendi kişisel tecrübelerinden değil, tamamen rüya ve dolayısıyla vahiyle geldiğini söylemektedir. Sonuç olarak rüya vahyin geçerli ve en önemli biçimidir.

Rüya ile uyku arasındaki ilişki, ölüm ve ölüm sonrası arasındaki ilişki ile paralellik gösterir. Uyku bir nevi ölümdür. Uykunun başlangıcı ile rüyalar ortaya çıkar. Gerçek ölüm ise sonsuz bir hayatın başlangıcıdır. Ebedi hayatta yaşanacak cennet ya da cehennem vardır. Gün içinde çok üzücü bir olay yaşayan ya da yatmadan önce çok yemek yiyen bir insan rüyasında kâbus görür. Bu rüya ona cehennem hissini yaratır. Cehennem, bu rüya sayesinde kişi tarafından âdeta prova edilmiştir. Yani insan her gece uyku ile ölür, rüya ile de cenneti ve cehennemi yaşar. Rüyanın başlangıcının ve sonunun olmaması ise ebedi hayattaki sonsuzluk algısının anlamlandırılması için yol gösterici niteliktedir.

KAYNAKÇA

Abraham, K. (2017). *Rüyalar ve Mitler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Adasal, R. (1965). *Medikal Psikoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Adler, A. (2003). *Yaşamın Anlam Ve Amacı*. Çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları.

Ağar, E. (2016). Rüyaların Nörobiyolojisi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (76): 39-52.

Akçay, G. (2018). Mesnevilerde Rüya Teorileri. *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. (36): 213-234.

Akot, B. (2010). Freud'un Rüyâ Yorum Metodu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10(1): 213-235.

Akot, B. (2011). Tasavvufi Tebiyede Rüyanın Değeri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10(19): 93-113.

Alıcı, M. (2005). Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber. *Ekev Akademi Dergisi*. (24): 51-74.

Alvarez, A. (2001). *Gece, Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku Ve Rüyalar*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ana Britannica.(1990). İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. (XVIII).

Arkan, A. (2003). Meşşâî Gelenek Bağlamında İbn-i Rüşd Felsefesinde Rüya. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*. 8(15): 87-125.

Arslan, A. (1999). *İslâm Felsefesi Üzerine*. Ankara: Vadi Yayınları.

Atkinson, R. L. (1995). *Psikolojiye Giriş*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Ay, E. (2001). Mythos, Ölümlü Tanrı ya da Gılgamesh Destanı. *İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*. (9): 35-40.

Aydar, H. (2005). Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 5(4): 39-60.

Aydın, H. (2007). İslam Felsefesinde Rüya Kuramı, İşlevleri ve Kimi Sonuçları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23: 165-178.

Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Balkış, Baymur. F. (2017). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Campbell, J. (1995). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. Çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Yayınevi.

Campbell, Joseph. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Çağrı, M. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXXXII): 244-246.

Çelebi, İ. (1996). *İslam İnancında Gayp Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Çelebi, İ. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXXV): 306-309.

Çetin, Ö. (2010). Jung Psikolojisinde Rüya. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19(2): 249-269.

Çetin, Ö. (2012). Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüya Üzerine Psikolojik Bir Yorum. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(2): 93-119.

Çığ, M. İ. (2005). *Hititler ve Hattuşa: İştâr'ın Kaleminden*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Çınar, A. (2016). Alternatif Bir Okuma Örneği: Yahudi Literatürünün “Ata Ya’küb Algısı” Işığında Yûsuf Kıssasının Yorumlanması. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan* (ss. 249-277), Tıbyan Yayıncılık, İzmir, Aralık 2016.

Çıtlak, M. F., Merter, M., Tosun, N., Öngören, R., Gürer, D., Alibaşoğlu ve H., Hûb, M. (2016). *Tasavvuf ve Psikoloji Perspektifinde Rüya Âlemi*. İstanbul: Sufi Yayınları.

Dee, N. (1997). *Rüyaları Anlamak*. Çev. Nilüfer Kavalalı. İstanbul: İlhan Yayınevi.

Demirci, K. (1997). *Dinler Tarihinin Meseleleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Demirci, K. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXVI): 495-496.

Dönmez, H. (2001). Eskiçağ İnsanının Düş Anlayışı. *İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*. (9): 41-44.

Durusoy, A. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XVII): 1-3.

Duymuş Florioti, H. H. ve Eser, E. (2013). Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakındoğu'da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine. *Turkish Studies*. 8(2): 73-87.

El-Buhârî. (1981). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Eliade, M. (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. Çev. Mehmet Aydın. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Çev. İsmet Barkan. İstanbul: İmge Kitapevi.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri (Aspects Du Mythe)*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi.

Eliade, M. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Eliade, M. (2017). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler (Çağdaş İnançlar ve Arkaik Gerçeklik Arasındaki Karşılaşmalar) (Mythes Rêves et Mystères)*. Çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ersevım, İ. (2013). *Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Fordham, F. (2001). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. Çev. Aslı Yalçınır. İstanbul: Say Yayınları.

Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. Çev. Haluk Barışçan. İstanbul: Metis Yayınları.

Freud, S. (2012). *Düşlerin Yorumu I*. Çev. Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınevi.

Freud, S. (2012). *Düşlerin Yorumu II*. Çev. Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınevi.

Fromm, E. (1991). *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*. Çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Fromm, E. (1992). *Rüyalar, Masallar ve Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*. Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Fromm, E. (2010). *Psikanaliz ve Din*. Çev. Elif Erten. İstanbul: Say Yayınları.

Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2014). *Psikolojiye Giriş Psikoloji Ve Yaşam*. Çev. Gamze Sart. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gökalp, Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Güç, A. (1998). Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı. *Dinler Tarihi Araştırmaları I*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.

Gürün, O. A. (1971). *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Güven, E. (2015). Rüyaların Dili Psikolojide Rüya Çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*. 18(36): 15-25.

Hall, M. P. (2011). *Rüya Sembolizmi*. Çev. Özge Esirgen. İstanbul: Mitra Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hasanov, E. (2014). Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 3(4): 677-695.

Harman, Ö. F. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXI): 266-272.

Hökelekli, H., Peker, H., Karaca, F., Bahadır, A., Mehmedoğlu, A. U. (2010). *Din Psikolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İlâhiyat Önlisans Programı.

İmamoğlu, A. (2010). Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(22): 21-47.

Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve Din*. Çev. Raziye Karabey. İstanbul: Okyanus Yayınları.

Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. Çev. Ali Nahit Babaoğlu. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Jung, C. G. (2012). *Dört Arketip*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları.

Jung, C. G. (2015). *Rüyalar*. Çev. Aylin Kayapalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Türkiye: e-Kitap.

Karakuşçu, M. N. (1998). *Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar*. Ankara: Pelin Ofset.

Kasapoğlu, A. (2016). *Kur'an Psikoloji Atlası Rüyalar ve Yorumları*. İstanbul: Çıra Akademi Yayınları.

Kattani, M. A. A. K. (1990). *Hız. Peygamberin Yöntemi*. Çev. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kaya, M. (2016). Rivayetlerin Tespitinde Keşf, İlham ve Rüya. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 8(1): 327-339.

Kaynak, H. (1998). *Uyku*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Kısa, C. (2005). *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Kısa, C. (2013). *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kindî. (2006). *Felsefî Risaleler*. Çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları.

Kur'an-ı Kerim.

Kutsal Kitap.

Koptagel İ. G. (1984). *Tıpsal Psikoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Korkmaz, M. (2010). *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*. Ankara: Alter Yayıncılık.

Köknel, Ö. (1999). *Günlük Hayatta Ruh Sağlığı*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Köksal, İ. (2008). Rüyaların Fıkhi Boyutu. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13(2): 35-54.

Kuzubaş, M. (2007). İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi. *Turkish Studies*. 2(1): 305-316.

Mâlik b. Enes. (1981). *al-Muvatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Masaroğulları, G., Koçakgöl, M. (2011). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Merter, M. (2012). *Dokuz Yüz Katlı İnsan Tasavvuf ve Benötesi Psikolojisi (Transpersonal Psikoloji)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Meydan Larousse. (1969). İstanbul: Meydan Yayınevi. (X).

Montangero, J. (2016). *Rüyanın Psikolojisi*. Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları.

Moss, R. (2007). *Rüyalar Tesadüfler Hayaller*. Çev. Özcan Bayrak. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Mota, S. A., Rolim, J. F. A. (2014). Lucid Rüyanın Nörobiyolojik ve Klinik Etkileri. Çev. Makale Nurgül Tekeli. *İstanbul Cerrahpaşa Öğrenci Bilimsel Dergisi*. 6(7).

Numanbayraktaroğlu, S. (2016). Zor Sanat: Rüya Yorumu Freud'un Evrensel Rüya Simgelerinin Göstergebilim ve Sosyal İnşacı Benlik Kuramları Açısından Eleştirel Bir İncelemesi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (76).

Otto, R. (2004). *Kutsal'a Dair*. Çev. Sevil Ghaffari. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

Ömer, O. (2017). “Aristoteles’in Rüya Teorisi ve “Rüyalar Üzerine” Adlı Eserinin Çevirisi”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (4): 139-184.

Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları II.

Özbaydar, S. (1971). *Rüyaların Fonksiyonu*. İstanbul: Baha Matbaası.

Öztürk, H. (2013). Rüya Motifi’nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed’in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelenmesi Örneği. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (18): 133-155.

Paçacı, İ. (2016). Rüyanın Delil Değeri ve İstihare. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 19(48): 103-128.

Parlatır, İ. (1998). TDK Sözlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi I-II.

Pazarlı, O. (1982). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi (Yayıncılık).

Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Rank, O. (2016). *Kahramanın Doğuş Miti*. Çev. Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Rider, C. (1996). *Psişik Gücünüz*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Say Yayınları.

Rinpoche, T. W. (2002). *Tibet’in Rüya ve Uyku Yogası*. Çev. Sezer Soner. İstanbul: Drahma Yayınları.

Sarıkaya, E. (2014). Eski Türk Edebiyatında Rüya (Başlangıçtan XV. Asra Kadar). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sayar, K. (2003). *Ruhun Labirentleri*. İstanbul: Ufuk Kitapları.

Schimmel, A. (1995). *Dinler Tarihine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Schimmel, A. (1999). *Halifenin Rüyalari İslam'da Rüya ve Rüya Tabiri*. Çev. Tuğba Erkmen. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Sheppard, R. (2012). *Zihnin Kâşifi Sigmund Freud Biyografisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stevens, A. (1999). *Jung*. Çev. Ayda Çayır. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Şahin, L., Aşçıoğlu, M. (2013). Uyku ve Uykunun Düzenlenmesi (Sleep and Regulation of Sleep). *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*. Sayı 22(1): 93-98.

Şener, A., Sofuoğlu, M. C., Yıldırım, M.. (2011). *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Soytok, S. (2018). Michael Haneke Filmlerinde Modern Ailenin Tekinsiz Halleri. *Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*. (20):13-24.

Tacou, C. (2000). *Din ve Fenomenoloji Mircea Eliade'ın Eserlerine Toplu Bakış*. Çev. Havva Köser. İstanbul: İz Yayıncılık.

Tanrıverdi, A. (2017). Freud ve Jung Bağlamında İslamiyet'teki Rüya Anlayışı. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları 2017*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Tarakcı, M. (2003). Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(2): 171-201.

Toklu, H. Z. (2011). Hypnos'un Haşhaşından Morfeus'un Morfinine. *Türk Farmakoloji Derneği Bülteni*. (108): 19-21.

Tuğlacı, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Pars Yayınevi.

Tümer, G., Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.

Türkoğlu, B. (2001). *Rüyaların Gizli Dili*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Ukray, M. (2014). *Jung Psikolojisi*. Ankara: Yason Yayınları.

Uludağ, S. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXV): 315-317.

Wilkinson, K. (2011). *Semboller Ve İşaretler*. Çev. Seda Toksoy. İstanbul: Alfa Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2008). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXII): 98-100.

Yasdıman, H. Ş. (2005). *Düş Zamanı'nın Yaşayan Mirası Avustralya Yerlilerinde Mitoloji ve Din*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.

Yaylalı, Y. (2017). Şahnâme Kahramanlarının Rüyaları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (60): 327-342.

Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 10(28).

Yıldırım, N. (2011). *Ardâvîrâfnâme*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Yıldırım, N. (2012). *İran Mitolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Yitik, A. İ. (2012). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XLII): 593-594.

Yüksel, N. (1995). *Ruhsal Hastalıklar*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Yüksel, H. A. (1996). *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yücesoy, S. (2001). *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

Zaimoğlu, E. (2011). Rüya: Göge Yükselen Merdiven. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (56): 149-157.